ספר

ימין ושמאל

מאמרים בשאלות החיים במחנה ישראל
ועל אשר בין ישראל לעמים

מאת

יהודה ליב גרויבארט

טורונטו (קנדה)

חושתק וחוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"א

הוצאת מסורה, לונדון תר"ץ

פתח דבר.

הנני נותן לפניכם בזה מאמרים אחדים בשאלות החיים. ולא אתפאר כי הם הנחות קבועות ואמתיות הנדסיות. ד ב ר י ח כ מ י ם כ ד ר ב נ ו ת. או כי הנני מפליא לגלות עמוקות ולהשמיע חדשות ונצורות – זולתי בי אחשוב כי ההשקפות יש להן זכות הקיום הראויות לבא בקהל, כי גורל עמי נגע עד נפשי ובתם לבבי כתבתי אותן,

ובאמנה כי אין רשות לאדם לכלוא את הרוח לחטוך מחשבותיו ולטמון בחובו, כי כל אשר נתן ה' בלבו, איננו חלקו לבדו, רק נחלת העם וקנין הרבים ושייכים להעולם *). וחובתו לכתוב על לוח, על ס פ ר ח ו ק ה, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל.

ואמנם לפנים בהיות כל בנינו למודי ה' ומצומצמים בארבע אמות של הלכה – דברים היוצאים מסוג ומחוג חדושי תורה, נחשבו לדברים של מה בכך דברי תפל וטפל, ולא היה גם צורך בם, כי החיים היו מפכים לפי רוח התורה והעם נהג כדת וכשורה, אין מרץ ואין יוצאת, איש לאוהליו – אהל תורה – ישראל.

אבל נשתנו העתים ויקם דור חדש, ארץ רעשה מפני תקופה חדשה רבת עלילה. זרם הצת שוטף בכח ותסיסה רבה במחנה, אנית הדת תחוג תנוע ובני הנוער חותרים לעזוב אותה. האומה מעתיקה עמדתה וכל אחד ואחד מרגיש בנפשו כי איננו כתמול שלשום.

לא עת לחשות ולא יתהלל המתהלל בהיותו נחבא אל הכלים

*) ספר חסידים תק"ל.

פתח דבר.

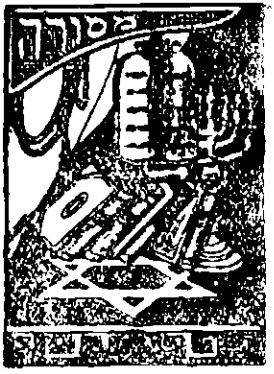
ואיננו עוסק בדברים בטלים. ושלוחי הצבור אם לא ידעו שנויי הפת „לא חלי ולא מרגיש", ויליטו פניהם באדרתם וימסרו הכל ביד המקרה — המקרה ימך בעצלתים והבית ב י ת י ש ר א ל ידלוף בשפלות ידים.

עתה אין די לחקור ר ק בדינים והלכות, אך גם לבקר הליכות עולם ולחקור על המעשים הנעשים בעולמנו. כעת יאמר ליעקב ולישראל: כל איש אשר תפעמהו רוחו לטובת הדת והאומה, מי איש דבריו, ישא משלו, ישא מדבורותיו ימיץ מעיונותיו, ואשר יוכל לתבוש עם סופר — מלאו ידכם לה', כתבו על היהודים כטוב בעיניכם, אל תחרישו ואל תתנו דמי לכם, כי העובדות דופקות והשנוים יוצאים דחופים, ושאלות רבות מבקשות פתרונים, הזעזוע, התעוררות, עבדו עבודת הצבור ועסקו בשאלות החיים.

אל תאמרו: טוב ויחיל ודומם, אך מי על המראה ישתומם, טוב ויכול ומדבר, יביע אשר הוא חושב ודומם, לא ינוח לילה ויומם — חוא יתחל? הוא יתרומם.

יהיו לרצון אמרי פי ודברי הגיונו לפניכם, תשמעו את הקול, מדבר „א ל י כ ם ע ל י מ י ן ו ש מ א ל".

ל"ק.

חועתק וחוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"א

Printed in Poland.

Druk. Lewin-Epsztein. Warszawa, ul. Pawia 38.

א

בְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל

* * *

בֵּן אָדָם פְּצֵה פִּיךָ וְאָכוֹל
אֶת מְגִלַּת סֵפֶר יָמִין וּשְׂמֹאל.
אַל תְּבוּז לְדַבָּרְיָהּ, כְּקֶטֶן כְּגָדוֹל.
אַל תֹּאמַר: אֵין תּוֹרָה בָּזֶה וְהוּא דֶּרֶךְ הוֹד
כִּי יִמָּצְאוּ פְנִינִים בְּשִׁפּוּנֵי סְמוּנֵי חוֹל.
דַּע בִּינָה לְעִתִּים: עֲבֹר עָתִיד מָחָר וְתָמוֹל,
וְאִם תְּפַלֵּס בְּמֹאזְנֵי דַּעַת וְתַשְׂקוֹל,
תִּרְאֶה תַּהְפוּכוֹת עָקֹב וּמִכְשׁוֹל
וְדֶרֶךְ עִקֵּשׁ וּמַסְלְתּוֹל.
תִּתְבּוֹנֵן מַה תּוֹכֶן וּמַה צֶּבַע וְכִחוּל
תֵּדַע לְהַבְדִּיל בָּדוֹל
בֵּין מַשְׂכִּיל לְמַשְׂכִּיל וּבֵין אַשְׁכּוֹל א) לְאַשְׁכֹּל. ב

קוֹל יַעֲקֹב זֶה הַקּוֹל
הָאֵר נְתִיב וּמְשָׁעוֹל
עַל יָמִין וּשְׂמֹאל.

---

*) א) ענבים ב) אחי יגר.

תוכן הענינים

(א) במחנה ישראל

		צד
פרק ראשון	המסחר	יא
„ שני	יצר לב האדם	יח
„ שלישי	המעוט המכריע	כב
„ רביעי	חטאים בלי עונשים	כה
„ חמישי	עין הקורא	ל
„ ששי	תורת חיים	לג
„ שביעי	יפיפותו של שם	כב
„ שמיני	חגוך ההשכלה והדת	נ
„ תשיעי	שתי כתות	נה
„ עשירי	הרבנים החדשים	נט
„ אחד עשר	הרבנות בדורנו	סו
„ שנים עשר	חכמה ומוסר	עב
„ שלשה עשר	חסרון כיס	עט
„ ארבעה עשר	היתומים	מד
„ חמשה עשר	דורות ראשונים ואחרונים	פט

פרק ראשון.

המסחר.

בימים האחרונים לרגלי הרחבת הישוב בארץ אבות, שומעים אנו קולות קוראים אלינו: „רב לכם להיות עם של סוחרים ורוכלים, שובו אל האדמה ועבדוה". המכריזים שופכים רוח חן על נאות שדי, מה בריא עם עובד אדמתו ומה שלוים ושקטים חיי האכרים ומה יפה הטבע! ושופכים בוז על המסחר כי לפתחו חטאת רובצת ואבן פנתו מרמה ומעשקות ואליל מרקוד הוא אליל הסוחרים — והגנבים. וגם לחם המסחר איננו בטוח כי הוא גלגל החוזר עולה ויורד, רבים מתעשרים ואין כל, רודפי רוח ומאומה לא ישאו בעמלם.

ואם אמנם כי כן הוא. הטבע הוא כליל יופי ומפזר מלא חפנים חן טוב. ארץ עטופה ירקרק, נאות דשא, מרחי אחו, ושדי תבואות תחת תכלת השמים ושמש ברכה, מקסימים עינים, והאכרים והרועים חיים חיים רעננים וטכעים, חיים בריאים ופשוטים, ומתוקה שנתם. גם ביחס טוהר המדות יש להם יתרון, כי לחוקים המה מבצע ותרמית, והסוחרים יושבי כרכים בעלי תחרות וקנאה, רודפים אחר הכבוד, ולחמם בדאגה יאכלו א).

א) דרש רבא: מאי דכתיב „לכה דודי נצא השדה", אמרת כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אל תדיינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל, ועריות, ושבועת שוא, ושבועת שקר. (עירובין כ"א:)

מי יִתְּנֵנִי עָיִט.
מִבַּד לְבַד אָעוּף בֵּין סִבְכֵי יַעַר
עַל הָרֵרֵי עַד בָּמָה.
בֵּין צְאָצִים בּוֹדֵד נַפְשִׁי תַּרְגִּיעַ.
רוֹאֶה עֲדָרָיו נַעַר,
אֵין מְמָנֶת חֶלְקוֹ טוֹבָה בָּאָרֶץ.
כָּל מַחְשָׁבוֹת לִבּוֹ תִּשְׁפֵּלְנָה שָׁמָּה.
יַבִּיט בְּצֵאת אָדוֹם מְקֻדִּים שָׁמֶשׁ,
הָלוֹךְ וְגַן מִתְהַלֵּךְ אֶל רָגֶל
צֹאנוֹ כְּמַרְעִיתָם עֵינָיו יִבְחָנוּ
עִשְׂבֵי הָרָרָיו אַף שִׂפְתוֹתָיו שָׁבַח
אֶל יוֹצְרָם תְּפִלָּתָה.
אַשְׁרָיו! וּמַה טּוּבוֹ, כַּמָּה יִתְקְנוּ
לוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, כַּמָּה יַרְגִּיעַ.
לֹא יָחוּשׁ, לֹא יֵדַע רוֹגֶז.
יִשְׂמַח בְּעָנְיוֹ כִּי לֹא חָמַד עוֹשֶׁר.
קְנָאָה וְכָבוֹד לֹא לִבּוֹ יְקָחֲצוּ...
כָּל רוֹדְפֵי כָּבוֹד כָּל אֶץ יָעוּשָׁר,
שָׁוְא זוֹרְעִים הֵם אַף עָמָל יִקְצוֹרוּ,
כֹּחָם יִכְלוּ בָּם וּבְעֵת הַשִּׂיגוּ
אוֹתָם, הֲלֹא הֶבֶל וְרִיק יַעֲזוֹרוּ

(ר משה חיים לוצטו ב"ירים תהלה")

אבל אם לא נלך שבי אחרי הקסם של יפה נוף ושדי חמד ונחלת שפר, רק על פי התועלת נוציא משפט, לא יחורו פני המסחר וכל שיגה בו לא יאשם כי ברכה בו, "אִנְבָּה שָׁגִיא וְמָזוֹן לְכֻלָּא בָּזוֹ", ואי אפשר להתקיים בלעדו.

א) כי לפנים, טרם התפשט המסחר, אם בארץ אחת האדמה לא נתנה יבולה, מתו כל יושביה ברעב, אף כי בכל הארצות היה שבע גדול. אבל עתה כל איש בשנת בצורת לא ידאג ואיננו צפוי לחרפת רעב, כי אף אם פה אין לחם — אם יש שבר במדינה אחרת, רוח והצלה יעמוד ממקום אחר, ומובילים מהתם להכא. והכל אוכלים לחמם לשובע.

ב) החקלאות אינה זקוקה להשכלה וחכמה, ודי לה לשמור חוקי הטבע, חוקות זרע וקציר. אבל המסחר הוא ענף מצנפי השכלה, וכשרון המעשה, והוא הולך שלוב־יד עם התקדמות האדם, וקשור בקשר אמיץ בהתפתחות העמים; ובעלות גוי במדרגת השכלה, יעלה המסחר עמו יחד, וממנו פנה ויתד לקולטורה; הוא מפתח ומוחיב ציביליזציה בכל אפסי ארץ.

ג) וביחוד מרים המסחר את חרשת המעשה, והתעשיה תעלה כפורחת. בפרוץ סחר הארץ תרבה כל מלאכת מחשבת ותצעד צעדי ענק ויד חרוצים תעשיר. המסחר עשה את כחות הטבע לעבדים נרצעים לו לעבוד בכל מלאכה וישעבד את מכונות הקטור והאיליקטרון להיות לו מלאכיו עושי דברו למקנה וקנין להביא אושר לכל העמים.

ד) המסחר מחבר עמים רחוקים נפרדים ומביא אותם במסורת הברית ומסיר גבולות ארץ. הוא הגלגל המניע את כל חיי החברה ובלעדו היה נהפך ישוב העולם על פניו, כי תהום רבה הפרידה בין עם לעם, ועתה רחוקים נעשו קרובים, התבוללו והיו לאחדים לאגודה ומשפחה אחת באמצעות התלגרף ועל כנפי החשמל.

ה) אמת כי האכרים בטוחים מרעב ויש להם לחם לאכול, אבל עתה אין מסתפק בחיי צמצום ונזירות, ולא על הלחם לבדו יחיה האדם, ובזמן הזה האיש חפץ חיים לראות טוב עושר וגדולה. הדור הזה מבקש חיי עונג ורויה, ובני תרבות הסכינו בהמון צרכים ומותרות שנעשו על פי ההרגל להכרחיות. ועושר העם איננו אצור באדמה. פרי החקלאות מצער ודל, ודי אם „עובד אדמתו ישבע לחם", אבל לא ישגיר. תחת אשר שכיח ומצוי כי הסוחר עושה עושר דב והונו יפרוץ,

וכל הקינות על רוע פרנסת היהודים ועל עניותם, הן מגוזמות ונגד המציאות. היהודים שרובם סוחרים חיים בתנאים יותר טובים מהאכרים ב).

ו) אם נזכור ימות עולם, נמצא כי המסחר הוא עתיק יומין; ראשיתו היתה בארצות הודו וסין; הם ירדו באניות ויסחרו על חופי ים המערבי, אחריהם באו הצורים (הפיניקיים) לסחור אל ארצות ויבנו ערי צור וצידון על חוף הים, וצור היתה גברת ממלכות על ידי מרכולתה. „צור המעטירה אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ" (ישעיה כג. ח. יחזקאל כו. כח. יואל ד.). בימי האבות כבר התפשט המסחר ג). הראשון אשר הנהיג המסחר בארץ יהודה היה המלך שלמה, ותחת כאשר נשא דוד אביו שאלת הלחם — „עמך ישראל צריכים פרנסה" — פקד לצאת למלחמה להביא שלל נוים (ברכות ג:), אבל בנו שלמה, „מלך השלום", לא שפך דם וימצא לעמו מחיה על ידי המסחר אשר פרץ בימיו ויבנה צי מסחר שיצא מעציון גבר לסחור בארצות השוכנות לחוף הים האדום. האניות האלה, וגם אניות תרשיש, הביאו לו כל יקר ארצות רחוקות (מלכים א. י. יא–כב). ובספר משלי הוא מהלל את אשת החיל, כי „היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה", ו„טעמה כי טוב סחרה" „וחגור נתנה לכנעני" (סוחר), ואחריו הלכו בעקבותיו מלכים רבים.

ב) יוזעת הבריתה סר' ולמן פוזנר מווארשא (הוא היה מצוין בתורת וחכמת ועושר) אשר הושיב באחוזותיו בקוכרי וכקרלובובקא אשר בקרבת פלונסק בפולניא משפחות רבות לעבוד את האדמה, ובאשר עמר על ירם בחרשם כשרת, אמר: „האכרים הפולנים החורשים מתפללים לאלקים בי יברך עבודתם ויתן להם מטר בעתו ויקצרו תבואתם ברנה. והעברים כשעה שעודרים במערי מתפללים בי תעלה מחרשתם אותר סמוך בבטן האדמה שהפסיק אחר האצילים לפנים ויתפטרו מעבודה בזויה זו".

ואמנם השקפתו היא פסיכולוגית נאמנה ועינו לא השעתו, אבל אין ללגלג עליהם ולזלזל בם, כי בל איש מכבר שלחן מלא רשן על ארוחת ירק ועבורת רבה, וביהוד בשום לב כי בימים ההם היתה התקלאות בזויה ושם א ב ר היה כנוי של נגאי ושם משותף ונרדף עם נזי וקרל.

ג) וישקול אברהם לעפרן ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר; שבו וסחרוה; ויעברו אנשים סדיגים כותרים; ואת הארץ תסחרו.

וחכמי התלמוד, אף שיעצו לאדם להיות לו שדה תבואה ואמרו „כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם", „ועתידים כל בעלי אומנות שיעמדו על הקרקע" (יבמות סג.), „והיו חייך תלואים לך מנגד, זה הלוקח תבואה" (מנחות קג:), בכל זאת נותנים היתרון למשא ומתן ומרכולת על החקלאות, כאשר אמרו: „לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרוע (שהטפול בה קשה)" ו„אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה (עובד עבודת פרך) ישבע לחם" (סנהדרין נח:) „אין לך אומנות פחותה מן הקרקע" (יבמות סג).

„אי תשדייה לאורכיך הפוכי בעסקא טב מינך" (אם תחרוש את השדה לרחבה או לאורכה, העסק ומשא ומתן טוב ממנה) (שם).

„אי נייפת איתנוסי הפוכי בעסקא טב מינך" (ר' אלעזר ראה שבעלי השדה מתנועעות ומתנודדות ברוח הנה והנה – יתרועצו אף ישירו – כמתמארות ביפין וטובן, ויגער בהן ויאמר: הבל יפיכן, ובעריך אל המסתר אינכן תשובות למאומה) (שם).

„מאה זוזי בעסקא כל יומא בשרא וחמרא. מאה זוזי בארעא מילחא ותפורה ולא עוד אלא מגניא ליה ארעא ומרמא ליה תיגרי (אם תעסוק במסחר, תחיה ברחבה על בשר ויין, ואם אכר תהיה, תחיה תיי צער, תאכל זרעונים במלת ועל הארץ תישן) (שם).

„רבי ור' יוסי בר' יהודה היו מהלכים בדרך ויראו גוי אחד בא לקראתם, אמרין חלת מילין הוא שאיל לן: מה אתך ומה אומנתכון ולאן אתון אזלין, מה אתון יהודאין, מה אומנתכון פרגמוטטין, ולאן אתון אזלין, למזבן חטים מן אוצריא דיבנה" (הם אמרו: כי בודאי ישאל אותנו: מי אתם ומה מלאכתכם ואנה תלכו? ואז נשיב לו: יהודים אנחנו, ומשלת ידינו המסחר, ואנו הולכים לקנות חטים מן המסכנות אשר ביבנה) (בראשית רבה סע"ו–ז). הרי שהיו אז סוחרים יהודים.

ז) ואמנם בימים מקדם היו מרבית היהודים מחוברים לקרקע, עובדי אדמה, כורמים ויוגבים ורועי צאן. ועוד בראשית ימי הבית השני קנו הכל מן הצורים המביאים כל מכר (נחמיה יג, טז.) ולא בבחירתם וברצונם פנו כולם אל מקצוע המסחר, רק בעל כרחם.

זה הרבה יותר מאלף שנים אנסו העמים אותנו ביד חזקה ויעשו את כולנו לתגרנים, כי הרחיקונו מחיי הטבע ולא הרשו לנו לחיות חיים ארציים ויסיעונו וינתשונו מעל האדמה ולא נתנונו לעבדה ולשמרה. שונאינו השכיגו את להט החרב המתהפכת לשמור על וכפרים מפני היהודים, ובחוקים מעיקים וגזרות רעות גדרו בעדנו כל נתיבות הפרנסה ולא השאירו לנו כל מחיה, רק את המסחר לבדו התירו. והוא היה כלי נשקנו היחידי להגן על נפשנו, ולולא אחזנו בו כי אז מתה כל האומה ברעב.

ח) דבר שתחלתו באוגס – סופו ברצון. במשך הרבה תקופות הסכינה האומה במסחר ולא תחוש צוד את נועם חיי הטבע, והמשא ומתן וסחר מכר היה לה לטבע שני ולעצם מעצמיה[ד]. עתה הטבע בעמנו תשוקה ונטיה למסחר, באשר כי הוא נותן ידים לפתח את הכשרון, והוא כר נרחב להדודולפקחות[ה].

היהודי העוסק במסחר, לא רק ברק הזהב ימשכהו, ואין בזה משום תאות ממון ורדיפה אחר הבצע לבדה, רק הוא לומד הלכה למעשה, לשמה, לשם פלפולא חריפתא, והמשא ומתן בפרקמטיא הוא משא ומתן בדין, ולמוד שיטת „כללי מגו", „דבר הגורם לממון", ו„מעות קנות".

ט) גם בגוהג שבעולם כי תנועת היציאה תגדל מכפר לעיר. הכפר הולך אל העיר ולא להפך. „האדם הוא מדיגי"[ו]. הכל אוהב בהמון. החברה מושכת את היחיד אליה[ז].

וביחוד בגי עמנו, שהם בסבעם „מדברים ואנשי לשון" יותר מאומות אחרות, לא יוכלו לשבת הרחק מאדם העיר, באויר מלא בדידות, בלי חליפות, הכל כדאתמול, ויאלמו דומיה בלי לשוח, הם צריכים

ד) אף כי מאכס נורדיו מחליט להפך כי היהודים אין להם כשרון שכשי אל המסחר הגדול, רק לעסוק כמרכולת דקה ופעוטה. (ספר השנת תרסא, 52 ,(5).

ה) אמר ר' ישמעאל: הרוצה שיחכים יעסוק כריני ממונות (משנה, סוף ככא בתרא).

ו) סורת נכוכים, ח"ב, פרק א'; ח"ג, פרק כז.

ז) רוב מהגרים מאומות העולם שמשלת קנדה נתנת להם רשות לבא לארצה בתור חקלאים, נמשו עכורת השדת ויברחו אל הכרך.

לסביבה צירונית, לרשות הרבים, לראשי הומיות, לחיי תשואות, לחיים מפכים ושוטפים, חיי תנועה והמולה, לרעים להתרועע, לנובב בפה ולשון, לשיח, להתוכח, לשאול ולענות.

ובכן, אף כי בודאי מה טוב לעמוד על הקרקע ולהתנחל בארץ אבותינו, ומה ישמח לבנו בראותנו מספר חשוב של מישבות עבריות, נצר מטענו מעשי ידינו פורחות שם „ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה׳", — אבל אין קיום עמנו תלוי רק בחקלאית לבדה ואין לה משפט הבכורה על המסחר והרושת המעשה, יתרון ארץ בכל הוא, שניהם כאחד טובים ונחוצים, שניהם המה מקורי חיים ומוסדי חיי, וטוב לאחוז בזה ובזה, שבו בארץ — וסחרוה!

פרק שני.

יצר לב האדם.

חקירה נושנה היא על רוח האדם, אם בטבע הוא טוב וישר, והפושעים ובני הבליעל המה המעטים, היוצאים מן הכלל – „לתאוה יבקש – נפרד" – או דוב המין תכונותיהם רעות והם משחתים מתולדה, רשעים מרחם, גוי חוטא „רוב בגזל"[א], ואיש ישר יקר המציאות, כענבים במדבר, דגול מרבבה, איש פלא.

והנה כתבי הקודש נותנים לנו תשובה ברורה: התורה אומרת: „כי יצר לב האדם רע מנעוריו" וקהלת חורץ משפטו על פי הנסיון: „אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי"[ב]. רק אחד מאלף תואר „אדם" הולמו, והנשארים אין שמם נאה וראוי להם, והאשה – לתהו נבראה ואיננה ממין האנושי כלל.

ואמנם משפט קהלת על האשה איננו מתאים אל המציאות, ימודעת כי בימי הבינים חברו פילוסופים ומליצים ספרים על הנשים להלל לחלל, לשבח ולחסר. מהך גיסא קראו לה „מרה", ומאידך גיסא „נעמי". צד אחד מצא בה „עזר", והשני התמרמר „כנגדה". אלה צתנו אותה לשמצה, כי נפשה שפלה ותחת פנים מסיקים תום וצניעות, לבה מלא כחש ותעתועים ורמיה תצמיד לשונה, ואלה זמרו וישירו לה

א) בבא בתרא קסה.
ב) קהלת ז, כה.

ויעריצו שמה ויתארוה כסמל ההמימות ויתנו לה כתר תהלה ותמארת ג).

אבל אלו ואלו בלהג מלהגים ושוגים בקיצוניות והפרזות, ובאמת אין לדרוש אותה לגנאי ולא לשבח יותר מדאי, כי כאיש כאשה. אין יתרון לאיש עליה ולא ימוך ערכה ואינה נופלת מן המין החזק, ומה ראה קהלת על ככה להוציא משפט מסופק זה? – חידה היא.

אבל משפטו על מין האדם כי הרבים לרעות „וסוגיהון בישין" ד), על עמדו יעמוד, כי התורה תתן עדיה על זה בתעודתה כי יצר לב האדם רע מנעוריו.

ואמנם הכל מודים כי צדק ומשפט מוסדי הארץ המה ועליהם תכון תבל וגם לעמים פראים יש נמוסים, וגם לגנבים ושודדים יש בית דין וחוקים ואין איש אשר יורה „לעקור את כל הגוף" וכי חמס ורצח מותרים וכשרים. ולא יהין לאמור: „אני חמסתי וגזלתי אותך, יצן כי חזק אני ממך וזו דרך ישרה וכן צריך להיות" – אדרבה, כל אחד מנאץ את החמס והשוד, ואם יראה כי איש אחר עושה רעה – „לא יותן בעיניו רעהו", הוא רואה נגעי אחרים ומבין היטב ערך היושר והצדק – בעד חברו. לא תגזול, לא תגנוב לא תעשוק (אתה לא תגזול, אתה לא תגנוב, אתה לא תעשוק).

וכי יעשה איש עול, לא יעשנו בגלוי, בפומבי – „קטב ישוד צהרים" – רק יסתר במסתרים, במחשך – „לירות כמו אופל" – ויהי כסוי חטאה למען לא יודע לאיש. וכי יתפש בגנבתו ובצונו, אז – „גנב ותירוץ עמו", אז תבאנה האמתלאות למצוא פתח היתר, אז ילבש אדרת שער למען כחש, ויעטיף מעשי תרמיתו במסוה: או כי ישלול מרעהו זכות אדם באשר הוא חייב כרת מפני שאינו שומר דת כראוי, ולו המשפט להשמידו ולכלותו לקרעו כדג ולשסעו כשסע הנגדי והוא

ג) ראה מחברת „אוהב נשים" לרי יהודע הפניני נגד ספר „בונא נשים" לרי יהודה בן שבתאי הלוי, „אם חמצא עורב לבן, תמצא אשה בשרה בנשים" (שושן עדות, כשם הקנה).

ד) מדרש איכה א נא.

מקנא קנאת ה' ובשמו הוא הנשם וטורף, והיא היא שיטת האנטישמיים שבעיניהם עם ישראל עומד מחוץ למשפט האנושי ואין לו דמים[ה].

או כי יתנצל ויצטדק כי דוחקו ועניותו הביאוהו לכך ואנוס הוא מחמת ממון ו„לא יבוז לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב"[ו]. או כי יצרו תייז עליו, השטן עמד על ימינו לשטנו, והוא אנוש חלש לא יכול לעמוד בנסיון להכריע את תאותו ולמשול ברוחו כי יחם לבבו או כי היה שפור ואליל באכסום בלבל חושיו, או כי כעסו גבר עליו ויאבדו עשתונותיו, או כי היה משוגע ודעתו נטרפה עליו.

ואם בכל אלה לא יצדק, וכל הנמוקים האמורים לא ישפיקו לו כי אינם מתאימים לעונו, אז יזכה את ארחו בתירוץ זה: כי הוא איננו יחיד בעברה „ורשע בפני עצמו", כי רבים רבים עושים כמוהם, מנהגו של עולם וחטאת הצבור היא. „כל האדם כוזב". החיים המה מלחמה, ובהכרח כל אחד מתמלא מחרבנו של חברו. — וכאלה וכאלה תואנות שונות אשר יצר של אהבת עצמו ממציא וממליץ ומשים המעקשים למישור ויתהלך במישרים.

והנה איש נבון אחד חוה לי דעתו כי המצוות המפורסמות ל„שכליות" אינן שכליות, והשכל אינו מתנגד לגנבה וגזלה ושוד ורצח, ואם נמסור את דינם אל הדעת, תוציא משפט כי אין אלו עברות וחטאים כלל.

הנני רושם את ההגיון הזה בספר כדבר פלא עד כמה השכל מוכה

ה) ב„הצופה", חלק א', חוברת א' (ניסן תרפ"ו) עמוד 24, כתבתי: „זה דרך רשעים ואנשי סרמה מעולם למצוא עונות באיש חרמם, ולחפאות על רשעתם ישיקו לו עלילות דברים כי הוא חוטא ומכזיב ואסור להם עליו, זו שיטת ערת קרח המתעכבים בשליח של „תבלית" והוא השועל היוצא מבית קרש הקרשים, וכמו שכתוב ב„ערות דבש" להגרי אייבשיץ פירוש נאוה (ערובין יט.) „פושעי ישראל מלאים מצוות כרמון" היינו שעל כל דבר פשע ורציחה שעושים, הם אומרים כי מצוה גדולה בקיימם, באשר כי אלה הנרדפים והמוכים מהם היו חוטאים ופושעים, והם נוקמים בהם נקם ברית. „ונגבא אפום מחתרתא דחמנא קריא" (ברכות סג. בעין יעקב) יבקוקדא הירועה שהנגב שנתפש בגנבת מחבת, הצטדק כי קנא קנאת ה' מהאשה בעלת המחבת ההולכת ונאשה פרוע, ו שיבת ה„שועים" והדברים עתיקים".

ו) משלי ו, ל.

בסנורים ותשכו הרואות עד כדי להביע דעה נפתלה והפכפכה זאת.

ובכל אשר איגע להבינה לא אוכל, ואשר אעמול לבקש משר דבר לא אמצא. ותמה אני אם יש דבר פשוט יותר מ„שלי שלי ושלך שלך", והאומד: „שלי שלי ושלך שלי", חוץ שהוא רשע, הוא אומד על הן שהוא לאו ושם אוד לחושך.

ומודעת כי זאת שיטת הקומונה, „הסדטן החברותי", „סמל התהפוכות", השודדת עתה ברוסיה, ממשלת זדון שנושאי דגלה עריצים, והבריה הוכו בקללת: „יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב", וההמון הגדול, אסקופה הנדרסת, נאנח ורובץ תחת עול הבדזל של עוצר דעה — „מעיד מתים ינאקו ונפש חללים תשוע"[1] ועושק רש וגזל משפט וצדק מלאה המדינה ואין מושיע.

תחת דעה זאת: שלילת היש, בטול כל קנין, חלול כל קודש, זהקר, תהו ובהו — אבדה הארץ ומתה האנושיות. נכחד עצמנו, אין אדם ואין תבל.

ומה הנה התחבולות והעצות נגד יצד זדון. נגד הנטיה הטבעית? במה נכחיד את האויב התמידי, במה נגרש את הנחש הכרוך על עקבנו, במה נבדיח את האודב היושב בחדר, איככה נציל את עצמנו מיד עצמנו?

התרופות שונות: מודא ממשלה; פחד עונש גיהנם; בושה מפני הבריות; מוסד כליות; ועל כולם — חנוך טוב מנוער.

אבל האמת נתנה להאמר, כי אף כי דבות פעמים כל אלה עוצרים את התאוה הסדועה מהוציא מגמתה אל הפועל, בכל זאת אינם כלי נשק מוחלטים ודפואות בטוחות, ושכיח מאד כי בפרוץ החיה הרעה שבאדם, לא יעמדו המה כנגדה ולא יועילו מאומה, ו„שטנא נצח"[2] זמלחמת רע בטוב, אחרימן ואורמוצד, היא מלחמת עולמים, לדור דור.

---

1) איוב כד. יב.
2) תמיד לב.

פרק שלישי.

הַמְעוֹט הַמַּכְרִיעַ.

משפט „אחדי רבים להטות" מקובל ומוסכם למושכל ראשון והגיון אמתי, כי אם יש התנגדות, אם יש ספק, פנים לכאן ולכאן: להטות, אם יש טעות – השכל היושר גוזר והדעת מכרעת כי הלכה כרוב, ואם הרבים מסכימים, האמת כדבריהם, והרוב איננו שוגה, רק המעוט הוא הטועה והתועה.

אבל אם נתבונן נראה, כי משפט הרוב איננו מוסד ויתד נאמן, כי „הרוב": עם הארץ, ההמון, – אין לו הכשר דעת לבחון ולבקר בין תכלת לקלא אילן, בין אמת לשקר. בור ברשות הרבים. ההמון מקבל כל דמיון וכל כזב לאמת בדורה, ורק יחידי סגולה מבינים דבר לאשורו, ובני עליה מועטים, מספרם מעט, זעיר שם, ואיככה נכיר משפט ההמון הנבער, האינו מרגיש, נגד דעת המועט יודעי דבר?

גם הסכמה של אספת המון רבה איננה הסכמת הרוב כלל, כשהנך שומע קול אנשים, יחידים, כשהם בודדים ונפרדים, כל אחד בפני עצמו, והם אחים לדעה, שפה אחת, אז תדע כי שמעת את דעת הרוב, כי כל אחד שליט בנפשו ומושל ברוחו ומבטא את אמתת דעתו על פי טעמו. מה שאין כן ברשות הרבים, „במקהלות", כל אחד קשור אל הקבוץ, נמשך עם הזרם, נגרר אחר חברו, מצטרף למנין בעל כרחו, „גדול וסמוך על שלחן אחרים", מדבר על דעת הקהל, ראובן סומך על דעת שמעון ושמעון על דעת לוי, כל אחד הוא כאכום וכגרגיר חול, „כבני

מרון" א), ואין לו רוחו המפשר, זעתו הפרטית בטלה, „חדל אני". ואין ההסכמה באה בכובד ראש, בהכרה פנימית. הרוב אינו מברר ומסכם את הדעות כי אם ממעיט את הדמות שולל את החופש ומטשטש את הצורה.

ועל פי רוב אותם מעשים שהריב הוציא משפט לעשות, כל יחיד ויחיד מהם היה בוש לפעול, אך על חשבון הכלל הכל כשר וישר, מפני שאין בעלים מיוחדים ואין היחיד אחראי.

ועוד זאת, כל בריאה זו הנקובה בשם דעת הקהל איננה במציאות ובדומה היא. כי ההמון לית ליה מגרמיה כלום, איננו אדון לנפשו. „אתם איננכם קרוים אדם". ההמון מושפע מאיזה איש שפתיב המגביר ללשונו שהוא כובש ומשעבד אותו ומטהו לכל אשר יחפוץ, וכי יבא מחר מטיף אחר הדורש להפך וישב אותו שבי בפרזותיו, בדבורים מפוצצים, יענה ההמון אמן חטופה גם אחריו, כי ההמון „בן הלוף" מתנועע לכל רוח. המטיף עושה ובורא את דעת הקהל, והוא נפשו – הוא הרוב, היא דעת הקהל.

ולכן לדאבוננו מעשים בכל יום כי חדשי משחית חכמים להרע מרעילים את ההמון בתעתועים במשאות שוא ומדוחים, מאזרים אותו זיקי שנאה וקנאה, מעוררים ומגרים בו תאות חמס ורצח, מתעים ומסיתים את האספסוף לבלע ולהשחית, וההמון מוציא אל הפועל כל תועבה.

תא חזי, העם האמריקאי שבאופן ישר לא היתה לו כל שייכות וכל ענין למלחמת העולם האחרונה, ושבכל הזמן עמד במצב ניטרלי, ובסוף, התערב על ריב לא לו ויתנפל לתוכה ויתנדב ללכת לקראת המות כהולך בחליל, ויוציא בהפץ לב להורג מאות אלפים מבניו, וכי זה מעשה איש בריא השכל? הכי איש יחיד היה מקפח את חייו ומאבד עצמו לדעת? – בודאי כי כל יחיד לא היה נותן לרצח את נפשו ונפש בניו. אבל „טומאה הותרה בצבור", „הארץ היתה תהו ובהו".

א) כמלות בית מרון – ראש השנה יח.

התעים שפכו על כל העם רוח שגעון, רוח משחית, רוח שכרון פטריוטי, והעם נמשך כצאן לטבח אל גיא ההרגה כמכונה בלי דעת וחשבון.

ומה מקור ההתנפלויות האנטישמיות והפרעות ביהודים בארץ רוסיה ובשאר הארצות, אשר העתונים הטעימו תמיד כי זאת נקמת ה', אשר נלאה להכיל את כרמת היהודים אשר הונו אותם ימים רבים, "עבדו דינא לנפשה" ויפקדו עליהם את עונם וישיבו להם כרעתם וישפוך בהם שפטים?

אבל הדרישה והחקירה הראתה בעליל, כי לא דובים ולא יצר; למקן לא היתה כל טענה ותביעה ליהודים, ולא על דעת עצמו סדר גדרות עולם, כי היה ערוך מאתמול תפתה ושכידי הממשלה הסיתוהו למריע פרצות בישראל ויבטיחו אותו כי לא תאונה לו כל רעה ולא ישא כל עונש. והעתונים בקסת רמיה ובחמת עכשוב לשונם עזרו על ידם להגדיל המדורה להמטיר אש וגפרית על עם חרמם; ותחת השמעתם ובעזרתם קם ההמון להרוג ולדצוח נפשות, ויעט אל השלל.

עד כמה כוזב משפט (majority rules) "אחרי רבים להטות", אתגינה עדיהן כל דתי העמים הרבים על פני האדמה, וביניהם למאות ומיליונים עובדי אלילים, ואנו בני דת אמת, תורת משה, המעט מכל העמים.

לא! אין לצלצל בשמון "דעת הקהל". אין זה מופת חותך האקסיומה נאמנה, והיא דק מימרא נבובה, ולא על פי הרוב יקום דבר. חכם ישר אחד מכריע את הכל והאמת היא עם המעוט המבין. המעט הוא בודאי מועט, בהכרה, בידיעה, והרוב יש שאינו אפילו מועט בהכרה.

סייך לדף פד

"הלא יאבד שמם ולא יודע ימים ויקר ערכם ולא יעשו עלינו כל רושם, "הם נשתרשו עמוק עמוק בנו ונבלעו בדמנו, לא רק מפני התוכן,

פרק רביעי.

חטאים בלי עונשים.

דתי כל עמי תבל עונשות קשה על שליחות יד ברכוש אחר: כגנבה גזלה ותרמית, ונותנות את העבריינים בבית הסוהר לימים רבים. יהיו למנים גם ארצות ששפטו בם את הגנבים משפט מות א) ויש שענשו אותם לשלם שבעתים ב). והמשפט משפט אמת, כי לולא העונש אין מבטח לקנין האדם, והיה העולם הפקר וכל דאלים גבר.

זה אמת בנוגע לכל הדתות – לבד מדת תורתנו, שאין בה כל עונש על חמס ושוד, רק – הגזלן ישיב את הגזלה, העושק ישלם את אשר עשק, והגנב – שנים ישלם. וכמה יתחמץ הלב ויתר ממקומו, היתכן, כי תורתנו שהיא מופת לדבים בחוקים ומשפטים צדיקים, והכריזה: „צדק צדק תרדוף" ג) וכולה כלולת בהמתגם: „דעלך סני

א) „אומות העולם, מהם הניחו בנמוסיהם שיהרגו ויתלו על העץ את הגונב שור או שה או שאר המטלטלים ומהם הניחו שיכרתו אוזן בפעם הראשונה ובשנית יומת" (אברבנאל, משפטים כב, ג); „גם בגנבה תמצא במניחי נמוסים מי שהניח, כי הגונב ממון בין רב למעט יומת וזה דבר ימאן אותו השכל האנושי" (עקרים, מאמר ג', פכ"ד). וגם באנגליא לפני מאה שנים דנו את הגונב חמשה שילינג למיתה ואין לו כופר („שבילי עולם": אנגליא). „עונשים הגנבים במיתה". (פתר יצחס מורעה לפני יצרד „נוי")

ב) יש אשר הקלו להעניש לגנב שישלם שבעתים, ואולי מדברי שלמה המלך ילקחתיו שאמר: „ונמצא ישלם שבעתים" (אברבנאל, שם)

ג) דברים טז, כ.

לחברך לא תעביד"[ד] ואמרו: כל הגוזל את הבריות שוה הרוטה כאלו גוטל את נפשו שנאמר: "וקבע את קובעיהם נפש",[ה] התורה הזאת הנקל בעיניה גזל רכוש ותתן יד לפושעים לפרוע פרעות ולא תיסרם על חטאתיהם, כי מה תעצור ותניא אותם מעשות עול "ומה הפסיד הרמאי?" אם יהיה לו, ישלם ואם אין לו – יצא נקי.

ואף בגנבה שנמכר בגנבתו, הוא רק אם שני עדים היו נוכחים בשעת מעשה ובלעדם אף אם במו פיו יודה על גנבתו ואף אם תהיינה המון ראיות וידים מוכיחות למדי לא ימכר[ו], ואף כאשר ימכרוהו לעבוד עבודה, תהפך לו הקללה לברכה, כי על קונהו לפרנס את אשתו ובניו[ז] והוא "רשע וטוב לו". הלא על זה תחנף הארץ, כי אם יד המשפט לא תשיג את בני עולה לדכאם בשער וזרוע דמה תשבר, מה בצע בחק חרות על הלוחות, הלא אז יצמידו רשע וישלתו בעולתה ידיהם ויפרו חק ואין מידם מציל.

ואם נוסיף להתבונן, נמצא לתמהון לבב כי על כל העברות בדברים שהשכל מחייב, כל המצות השכליות, כלשון הרע ורכילות, הלבנת פנים, נקימה ונטירה, אין בתורה כל עונש כלל.

וביותר תעיק עלינו הפליאה ותנקר במוח, כי גם בששים הכי עקריים כרציחת נפש, על נקלה ביד הרוצח להפטר ממשפט מות, על פי התנאי אשר בחק להתרות ולהעיד בחוטא בעת חטאו לבל יעשה ככה; ורק אם ישיב "יודע אני חומר העונש, והנני עושה בהכרה על מנת כן", אז רק אז דמו בראשו, ואם לא יענה דבר, לא יפול משערת ראשו ארצה[ח], ומובן כי איש לא יואל לבטא בשפתיו דברים אשר

ד) שבת לא.

ה) בבא קמא קיט.

ו) עטרת חכמים קדושין טו., חלקת יואב, תנינא, יא., כלי חמדה משפטים קכה.

ז) קדושין כב.

ח) "כיצד מתרין בו? אומרים לו פרוש או אל תעשה שזו עברה היא וחייב אתה עליה מיתת בית דין או מלקות; אם פירש, מטור. ובן אם שתק או הרכין

יהיו בעוכריו ויועילו להותו ויכריעוהו למות, ולא ימצא לגוף טוב משתיקה. ואם לא יאבה לאבד עצמו לדעת ולחייב את ראשו, לא יוכל החק לעשות לו רעה קטנה או גדולה, ואם כן כל תוקף לקיים את המשפט החרוץ הוא דק בהסכמת הפושע, ובלעדה, על כל עוונות הרב לא יעשה לו כל מאומה.

ואמנם על הפלא הגדול הזה, יש תשובה, כי לבד משפט התורה היה בישראל „משפט המלך" ולו הכח לשפוט כפי דאות עיניו, וכפי דעתו בלי חק קבוע ומוגבל, ויכול להרוג רוצחים גם בחוסר התנאים הדרושים על פי דין תורה. והיה הנמלט מהרב הטנהדרין, נמסר להורג מטעם המלך ומשנד הממשלה[ט].

אבל אין פתרון זה מכפיק לעוונות חמס ושוד, כי בדיני ממונות אין המלך יכול לשפוט ולענוש נגד חוקי התורה[י].

ובכן באין כל עונש, הלא יצר לב האדם השואף לחיל זרים עושה כטבעו, וגנבות וגזלות היו צריכות להיות מעשים בכל יום, „שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו", כי רק זרוע המשפט תתן חתיתה ותפיל מחדה על פני ההמון, ובאין משפט ירבו עמל ואון ומוטה בארץ.

ודאו זה פלא עצום, כי בכל זאת לא נמצא בדברי הימים שהפשעים האלה היו נפרצים ושכיחים והעם העוו והשחיתו דרכם והיו שטופים בהם. כאשר כפר נתן הנביא לדוד על גולת כבשת האיש הרש על ידי העשיר, התרגש מאד וישבע כי בן מות האיש העושת

כראשו, פטור, ואפילו אמר יודע אני פטור עד שיתיר עצמו למיתה, ויאמר על מנת כן אני עושה ואחר כך יהרג, וצריך שיעבור ויעשה תיכף להתראה בתוך כדי דבור, אבל אחר כדי דבור צריך התראה אחרת" (רמב"ם, סנהדרין פרק י"ב, ב).

ט) „כל ההורגים נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשנאה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכת וכו' להמיל אימה ולשבר יד רשעי העולם" (שם, מלכים פ"ג י', ומורה נבוכים, חלק ג', פרק מ').

י) „אבל לא יפקיר (המלך) ממון, ואם הפקיר, הרי זה גזל" (שם, פ"ג ה. ועי' תוספות, סנהדרין כ: ד"ה מלך, ותורת נביאים להר"צ תיוה, דין מלך).

זאת[יא], וזה מראה שהיה זה מקרה בודד בלתי מצוי. כאשר התחקו חכמי התלמוד על שורשי התטאים אשר הביאו לתרבן הארץ, הוציאו משפט: „מקדש ראשון מפני מה תרב? – מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצות וגמלות חסדים מפני מה תרב? – מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות האמורות"[יב]. וכבה העירו על מחלוקת והתעברו על ריב והתנפלות בלי השבון על לא דבר[יג], – אבל לא הזכירו כלל על פרץ ויוצאת וצותה ברחובותינו כי מלאה הארץ חמס ולכן נפלה האומה בנופלים. הרי שהנגו נקיים מתטאים אלה, ולא היינו אנשי מרמה ותומסים מעולם, גם בלי כל אימת הדין. וזה מחזה מדומם ונהרר אשר אין דוגמתו בכל אומה ולשון!

ועל השאלה: מה שמר על האומה מפשעי עושק ותמס עמל ואון? – יש נמוקים אלו:

א) רוב העם לפנים היו עובדי אדמה, שהם אנשים ישרים ותמימי דרך; בם אין מצוי החמס ולא ידעו נכלי בליטל, ועושק ותרמית זרים להם.

ב) הכבוד הוא הגורם והמניע היותר נדול לכל המעשים בעולם. כל איש יעשה כל אשר בכחו למצוא כבוד והוא ראש מטרתו בחיים, ומר ממות לו לשאת תרפה וקלון. הכבוד היה מגן עוז מפני גנבה ועול. על מצח הגנבים היה תו קלון, ולא יכלו לדרוך על סף בית איש נכבד, ולא באו בקהל להם. „כבושת גנב כי ימצא"[יד]. תרפת שם „גנב" היתה הטונש הכי עז, ו„תחת נערה במבין מהכות כסיל

יא) שמואל ב, יב, ה.

יב) יומא ט:

יג) אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים; אתרנגולא ותרנגולתא חריב טור מלכא; אשקא דרספק חריב ביתר. (גיטין נה:).

יד) ירמיה ב, כו.

מאה" מז). הבושה היתה כתרה ושמרה מכל משמר מהתמכר לרמיה ומעשקות.

ג) והעיקר: זה לאות כי עם ישראל היה עם הרוח, בני נמוס ותרבות גבוהה. רגש היושר הכה שורש עמוק בלבותיהם, ומצב המוסר שלהם היה מאד נעלה, ואזהרות ופקודות של: „לא תחמוד" „לא חגזול" ו„לא תגנובו", היו דין גם בלי שבטים ומהלומות לשום מתג ורסן לבלום הנטיות השפלות, והיו לחומה בצורה על שמירת הרכוש.

פרק חמישי.

עין הקורא.

בזמננו נמרצה מאד הקריאה בספרות היפה. הכל קוראים. וביחוד נערי ונערות בתי הספר הוגים ושוגים בה ככל אות־נפשם בלי כל בקורת וברירה: ספרי מסע, ספורי אגדות, ספורי בדים. ואבותיהם לא יכהו בם ולא ימחו בידם, בחשבם את הקריאה לתועלת מרובה לבניהם אשר הליכות עולם זרו להם, כי היא תרחיב הזוג מבטם ועל ידה יקנו ידיעות רבות בעולם הגדול. וגם הספורים יביאו להם ברכה בתאוריהם תכונות כחות הנפש השונים והמתנגדים, מלחמת המוסר בתאוה, הגיוני קודש ביצר רע, ועל פיהם ידעו לזרות ולהבר, לרעת מה טוב ולבחור בו.

ומטעם זה רבים דורשים לשבח גם את התיאטרונים ובמות ישחק וראי־נוע, באמרם כי מהם תצא תורה וכמוהם כספרי מוסר, כי יראו כבראי מלוטש חיי האדם, וכמו נצבים חיים מחשבות אדם ותחבולותיו, ויצרי מעללי איש, איך מדות מגונות ורוחות רעות שופכות ממשלתן עליו, והצדק והנכוחה ילחמו בהן, יגברו עליהן ויכריעו אותן וינצחון.

אבל לא אכחד, כי עור לא זכינו לראות צנועים ותמימים מושפעים מבחים אלה; ומודעת כי המשחקים והמשחקות לא יצטיינו בטוהר המדות, ורובם מעבטים ארחותם. פורעי מוסר, מתמכרים להענוגים, ומשלחים מפניהם רסן הדת, ודרור יקראו לבן עם בת.

ואיככה ילמדו המה לאחרים מוסר השכל ומישרים „ומי יתן סהור מטמא?

ובודאי, כי קריאת ספרי עגבים מעוררת רגשי חמדת בשר יצרו של אדם מתגבר עליו והרהורי עבירה קשיב, והוא עוכר שארו, משחית גופו וחוטא נפשו. וביותר היא קובעת נפש בני הנעורים, "הלב חומד, הנפש מתרגשת, הדם הומה, הרוח סוער תאות לבם מהנערת, והנער – נער ונופל שבי".

ונכון מאד לבל תת לנערים לקרוא כל ספורי מעשיות, אף ספורים הכי נקיים וישרים; כי על ידי ההרגל, קריאה גוררת קריאה אחרת, ואחרי כן בל יחדלו מקרוא גם ספרות מזיקה.

וגם כל קריאה נפרזה הזיקה מצוי.

באחת, כי חומסת היא את הזמן. הקורא "בלה הרבה שעות על משכבו על הספר, ואם הספור נעים ומושך את לבו, לא יתן שנת לעיניו טרם כלה, למען ידע סוף דבר, ושנתו נהיתה עליו. ובבוקר איננו מוכשר ללמוד ולעבוד, כי הוא עיף ויגע, באשר כל הלילה ארח לחברה עם גבורי הספור, לקח חלק בעמלם, השתתף בצערם ושש אתם משוש. וגם עתה ראשו סחרחר ולבו מלא משיחם ושיגם, ארחם ורבעם והמון מעשיהם.

שנית: על ידי הקריאה הרבה בספורי בדים ודמיונות, האדם נגרר שלא מדעתו אחרי חזיונות שאין להם תפיסה ואחיזה ממשית, וסומך על עובדות מגוזמות אשר קרא, דמיונו משחק לו והוא מהלך על כנפי רוח ורוכב על בטחונות תהו, מחזה שוא ומקסם כוב. הדמיון יעתיק הרים ממקומם. על כנפיו הוא מרקיע לשחקים, ובמעוף עין הוא שם בין כוכבים קנו. הוא רואה מהרהורי לבו כי הוא מטייל בפרדס של שמירמית התלוי באויר ושושני זהב פזורות לרגליו. ונעשה אדם שלא מן הישוב, משועמם ובעל החלומות.

גם לב הנער רך ונח להתפעל. מפני הרגילות לקרוא ספורים מבהילים ומפליאים, ממקרים פתאומים משונים, רגשות לבו יתגעשו יהמו, עצביו מוגרים ועורקיו יחמזון ויחלשו.

וכמה מאושרים האנשים שלא הסכינו בקריאת ספורים ואין להם

כל נטיה אליה. אשריהם וטוב להם, כי נפשם שלוה ועצביהם מוצקים; וכי ישכבו, ישנו וינוחו, ומתוקה וערבה שנתם.

* * *

בענין הזה אעיר את מנהלי הישיבות בארץ הזאת, אשר על יד ישיבותיהם יש ספריות ומהם ספרים מכל המינים והמקצועות, ספרי תורה ודת וספרי מינות וכפירה נפגשו לוחות—ושברי לוחות מונחים בארון, – כי ישגיחו בשבע עינים על התלמידים שלא יקראו ספר שהוא נגד התורה ונגד המוסר, ולא יפגע בם „המנוול בבית המדרש", ולא ישתו המים הרעים, והעלמים יאבדו עולמם, ולא תהיו „כהאי עודבא דאייתי נורא לקיניה" (כעורב אשר הצית אש בקנו)[א] ו„מיניה ובי אבא ניזיל ביה נרגא" (היער נותן בית יד לכרות את עציו)[ב]. וידעתם כי שלום אהליכם.

אבל יש עוד פרצה גדולה בתוכנו, היא העתונות בארצנו בשפה המדוברת, המחללת כל קודש ומלאה ספורי עגבים נבלה ומינות, ומרעלת יום יום את קוראיה בכל תועבה, והיא מצויה ביד כל אדם זקן וילד טף ונשים, ועליה „יעלו ויבואו בביתך ובחדר משכבך" ואין מנוס ומפלט מפניה, והעורכים ימאנו להסיר שקוצים. וכי ינסה איש להתרעם ולקרוא תגר על זה, ישליכו עליו עבטים ורפש ויחרצו עליו לשונם[ג], לחישתן וקולמוסן[ד].

מי האיש הדואג לנפש בניו לבל יטמאו באלה, עמדו על המשמר לבל ישימו בם עיניהם „ולא תתנו המשחית לבא אל בתיכם לנגוף"[ה].

א) בראשית רבה סה, טו.
ב) סנהדרין לט: ב"ד ה, י.
ג) מעשה שהיה.
ד) תהלים נז.
ה) שמות יב, כג.

פרק ששי.

תּוֹרַת חַיִּים.

רב ליטאי אחד מתאונן בספרו על שיטת האורתודוכסיה בתקופת מאות שנים האחרונות ומאשים אותה: כי היא שונאת ומבטלת את החיים, מעמידה את הדת מחוץ לשערי ההיים; כי אין לה בעולמה רק עולם אחד, העולם הבא, הטרקלין — והעולם הזה, הוא פרוזדור, טפל וכלא נחשב הוא. תכלית היהודי, לשיטתה, היא רק להכשיר ולהכין את נפשו ליום המות, ועל כן עליו להנזר מכל עונג, וכל המרבה לסגף את עצמו ולהתענות, הרי זה משובח.

ועל הרבנים, שומרי משמרת הדת, מודי הדרך, להיות למוסת ולדוגמא לשאר העם, ועליהם מוטל ביותר לחיות בצער, במצור ובמצוק ו„מאן חולין דבנן" א). ואם הרב איננו יכול לצום; והוא חפץ לסעוד לבו כאחד האדם, עליו לבא אחד בחדד להחבא כאלו הוא חוטא ועובר עברה חמורה שבחמורות.

והנה לשפת יתר היא להגיד כי אם כצעקתו כן הוא ואם יש באמת שיטה כזו, שיטת הסגפנות בתוכנו, אינה לא מיסוד תורה שבכתב ולא מתורה שבעל פה, כי תורתנו לא צותה לענות נפש, להנזר מחמודות התבל ולקרוא צומות, היהדות אוהבת החיים ומצוה ראשונה שבתורה היא „פרו ורבו". הדת צורדת רק לחיי הוללות ואוללות והתמכרות

א) נדרים סט.; יומא עא.

התאוות. התורה לא תתן לאדם להקבר בקברות התאוה והחשק המכלים בגופם עד בשר, אבל לא תדרוש מאדם כי יהי למלאך מרום ולא תאסור חיים של נעימות ובריאות הגוף. הדת תורה את שביל הזהב, הדרך הממוצעת בין הנזירות ובין ההפקרות.

הנה הגם מעט ממאמרי הנביאים והכמי התלמוד במקצוע זה, אשר יגידו ויעידו על אהבת חיים גופניים ושנאת הסגופים:

„שלשה אנשים עולים אל האלקים בית אל אחד נושא שלשה גדיים ואחד נושא שלשת ככרות לחם ואחד נושא נבל יין" [ב].

„ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים. — ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת" [ג].

„הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים. ושמתי כדכוד משמותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ" [ד].

„הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה'?" [ה].

„אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו" [ו].

„ונהתו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה" [ז].

„והשיקו היקבים תירוש ויצהר. ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלקיכם" [ח].

„אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמור כי צמתם וספוד

ב) שמואל א. י. ג.
ג) שמואל ב. ו. ה.
ד) ישעי' נד. יא—יב.
ה) שם נח. ה.
ו) ירמיה כב. טו.
ז) שם לא. יא
ח) יואל ב כו. כו.

בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני — משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו" ט).

„לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו" י).

„ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה — ר' יצחק נפחא אמר: זו מטה נאה וכלים נאים שעליה" יא).

„אמר ליה רב לר' המנונא: בני אם יש לך היטב לך שאין בשאול תענוג" — „ר' חזקיה ר' כהן בשם רב: שתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראתה עינו ולא אכל" יב).

„א"ר יהודה אמר שמואל: שתה רביעית יין אל יורה. א"ר נחמן: לא מעליא הא שמעתא דהא אנא כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילאי דעתאי" (טרם אשמח לבבי בכוס יין, אין שכלי ברור ודעתי צלולה) יג).

„א"ר ברכיה: הרוצה לנסך יין על גבי המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין שנאמר אליכם אישים אקרא" יד).

„אמר שמואל משום ר' חייא: שותין מלוג בסלע ומזלפין מלוג בשתים טו).

„אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא. — ר' אלעזר הקפר ברבי אומר: מה תלמוד לומר „וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא

ט) זכריה ז, ה, ח.
י) נחמיה ח, י.
יא) שבת כה:
יב) ערובין נד. ירושלמי סוף קדושין.
יג) שם סד.
יד) יומא עא.
טו) פסחים כ.

הוסא המצער עצמו מכל דבר ודבר עד אחת כמה וכמה" [יז].

„חומה דביתהו דאביי אתאי לקמיה זירבא אמרה ליה: „פסוק לי מזוני" – פסק לה. „פסוק לי חמרא, חיי דמר דהוי משקי לה בשופרזי כי האי" (האשה נשבעה כי בעלה השקה אותה יין תמיד בגביעים גדולים); דביתהו דר' יוסף אתאי לקמיה דר' נחמיה אמרה ליה: „פסוק לי חמרא", פסק לה. אמר לה: ידענא בבני מחוזא דשתו חמרא; דביתהו דר' יוסף בריה דר' מנשה מדויל וכו' „פסוק לי חמרא". פסק לה. „פסוק לי שיראי" אמר לה: שיראי למה? אמרה ליה: „לך ולחברך ולחבדורך!". (האלמנה באה לפני ר' יוסף כי יצוה על היתומים להשקותה יין בכל יום, ומלא שאלתה. ותבקש עוד כי ילבישוה משי. וישאל ר' יוסף אותה: למה לה לבזבז כסף היתומים על מותרות? – ותענה: כי הבגדים המה לכבודה לפניו ולפני חבריו ולנגד כל מכידיה) [יח].

„סאבי דיהודאי אמרי: בראש כל אסון אנא חמר, באתר דלית חמר, תמן מתבעו סממנין". (אם תשחה יין, לא תחלה, ובלעדיו, עליך לדרוש אחר צדי ומרפא) [יט].

„כל יהודי שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה, בלא שלום" [כ].

„ר' יהושע אומר חלקיהו (ליום טוב) חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש – הכל מודים בשבת, דבעינן נמי לכם וקראת לשבת עונג – הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, יום שנתנה בו תורה הוא" [כא].

„זכור את יום השבת לקדשו: זכרהו על היין בלילה וביום" [כא]

טז) תענית יא.
יז) כתובות סה.
יח) בבא בתרא נח:
יט) יבמות סג:
כ) פסחים כח:
כא) שם קו.

„שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם אפרוש מהן ביותר ואתרחק לקצה האחרון עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהם כגון כהני עבודה זרה. גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זה נקרא חוטא. לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתם התורה בלבד ולא יהא אוסר עצמו בנדרים ובשבועות על דברים המותרים. כך אמרו חכמים: לא דייך מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים. ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך טובה. ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית. ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר: אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם" (כב).

„מה שעשו החסידים בקצת הזמנים מנטות אחר הקצה האחד, בצום, וקום בלילות, והנחת אכילת בשר ושתיית יין, והרחקת האשה, ולבוש הצמר והשער, ושכונת בהרים והתבודד במדברות, לא עשו דבר אלא דרך דמואה, או להפסד אנשי המדינה, כשיראו שהם נפסדים בחברתם עד שיפחדו מהפסד מדותיהם בעבורם ועל כן ברחו להם למדברות ולמקום שאין שם אדם רע – וכאשר ראו הכסילים שהחסידים עשו אלה הפעולות ולא ידעו כוונתם, חשבו שהם סובות וכוונו אליהם, בחשבם שיהיו כמותם, ויענו את נופם בכל מיני ענוי, ויחשבו שהם קנו לעצמם מעלה ומדה טובה, ושבזה יתקרב האדם להשם, כאלו ה' יתברך שונא הנוף ורוצה לאבדו, והם לא ידעו שאלו הפעולות רעות, ושבהן יגיע פחיתות מפחיתות הנפש, ואין להמשילם אלא לאיש שאינו יודע במלאכת הרפואות, כשיראה בקיאים מהרופאים שהשקו חולים נוטים למות, סמים הנקראים בערבי שה"ס חנט"ל ובלעז „קולקונטדידא" ואשקמוניא והצבר ובלעז „אלואי" וכיוצא בהם, ופסקו מהם המזון, וגרמאו מחוליים ונמלטו מן המות הצלה גמורה, ואמר הסכל ההוא:

כב) רמב"ם דעות ג, א.

אחד שאלו הדברים מרפאים החולי כל שכן שיעמידו הבריא על בריאתו או יוסיפו בה, והתחיל לקחת אותם תמיד ולהתנהג בהנהגת החולים, שהוא יחלה בלא ספק, — כן אלו חולי הנפשות בלא ספק בלקחם הרפואות על הבריאות".

„וזאת התורה התמימה המשלמת אותנו, כמו שהעיד עליה יודעה: „תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי" לא זכרה דבר מזה, ואמנם כוונה, להיות האדם טבעי הולך בדרך האמצעי, יאכל מה שיש לו לאכול בשווי, וישתה מה שיש לו לשתות בשווי, וישכון במדיגות ביושר ובאמונה. לא שישכון במדברות ובהרים, ולא שילבש הצמר והשער, ולא שיענה גופו. — ובדברי נביאינו וחכמי תורתנו דאינו שהיו מכוונים על השווי ושמירת נפשם וגופם. וענת השם יתברך על יד נביאו למי ששאל אם יתמיד לצום אם לא, והוא אומרו לזכריה הנביא „האבכה בחודש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" — וענה אותם: „כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתוני אני, וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים". אחרי כן צוה אותם ביושר ובמעלה לבד, לא בצום, והוא אמרו להם: „כה אמר ה' צבאות לאמור משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו, ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשוקו ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם — והאמת והשלום אהבו" (נג).

ואמנם היתה שיטת השניות (דואליזם) להרבה חכמי קדם (וזו שיטת האסיים) ועמם פילון היהודי, כי האדם מורכב משני חלקים נפרדים ומתנגדים; הגוף והנפש הנדים יחד במדור אחד עוינים וצוררים אחד למשנהו, מלחמת עולם לנפש עם הגוף, ואם יחפוץ האדם בשלמות נפשו, עליו להכניע את הגוף, כי תקון הגוף הוא אבדן הנפש.

אבל אריסטו וחבריו חכמי יון חלקו עליהם, כי אין כאן

נג) שמונה פרקים לרבנו פרק ד.

שניות וק אחדות. האדם אחד הוא „ושתים חוברות איש" [נד]. הגוף איננו שונא לנפש והנפש איננה צוררת לו ושניהם כאחד טובים. על האדם לחזק ולהבריא את הגוף, כי שלמות הנפש תלויה בשלמות הגוף, ובריאותו היא יסוד הראשון. ואם האדם חולה או רעב אין אונים הוא לפעול פעולות הרוח, ורק בהיות הגוף כתקונו יהיה איש שלם. „שלם בגופו — שלם בתורתו" [נה].

ואלה דברי הרמב"ם: [נו] „האדם יש לו שני שלמיות, שלמות ראשון והיא שלמות הגוף, ושלמות אחרון והיא שלמות הנפש... ומבואר שזה השלמות האחרון הנכבד, אי אפשר להגיע אליו אלא אחר הגיע השלמות הראשון, כי האדם אי אפשר לו שיצייר מושכל ואפילו ילמדוהו... בעוד שיש לו כאב או רעב חזק או צמא או חום או קור חזק, אבל אחר הגיע השלמות הראשון אפשר להגיע אל השלמות האחרון" [נז].

וכן דעת ר' יהודה הלוי בספרו: (באותה העת שרבו הנזירים בדת הנוצרית והדרווישים בדת האיסלמית, והסגופים והתעניות היו למעשים בכל יום ולמנהג העולם) „אמר החבר: תורת משה לא העבידה אותנו בפרישות, אך בדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי, כי הרבוי בכח אחד, קצור בכח אחר... ואין רב התענית עבודה למי שתאוותיו חלושות וכחותיו חלישים וגשמי דזה אבל טוב שיעדן גופו" [נח].

וכדברים האלה יאמר ר' בחיי הדיין: „ומן הזריזות שתגביד את נפשך הקיימת על גופך הבלה, ואל תקצר בענינים הצריכים מאד לגופך ותכביד עליו ותחלישהו ותהיה זאת סבה לחלישות שניהם אבל תן

נד) יחזקאל א, יא.
נה) שבת לג:
נו) מורה נבוכים ג, כז.
נז) ואין פתירה מדבריו מוף משניות „קנים", כי תלמידי חכמים בשעה שמקניטים ונחלשים תרבת חכמתם ויוסיפו שלמות" — כי הנסוק היא כי אז תכבה בם אש התאוה ולא ירדפו עוד אחרי תקנונות בני האדם וכן כתב ספורש „כפורה", ג, נא.
נח) כוזרי, מאמר שני, נ, וראה שם, דאש מאמר שלישי.

לגופך המזון אשר יעמידנו על ענינו – ובזה אמר החכם (קהלת ז, טז) „אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר" ואמר (שם יח) „טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך". רוצה לומר אל תסליג בדרכי הצדיקים הפורשים מן העולם ותעבור את נתיבתם מן תשומם – אך אחוז הדרך השוה – " כט).

ושיטת החסידות הורתה לעבוד ה' מתוך שמחה, והכריזה על העצבות והדאגה שלא תבואנה בקהל, והקילה בתענויות ובטלה את המנהגים.

ואשר למעשה: הנה מודעת כי אין עם השומר נפשו ומוקיר את חייו ושואל ברופאים כעמנו (וכן אמר הפרופיסור סירנוב: אין עם בתבל המכבד את רופאיו כיהודים) ל). והסטטיסטיקה מוכחת כי היהודים מאריכי ימים יותר מעמים אחרים.

ד"ר נרוזנברג כתב בשנת 1884 בעתון „Еврейское обозрение" על דבר טבע בריאות העברים" ומוציא חשבון כי הנשים העבריות לא תקשנה בלדתן כנשי עמים אחרים. גם התולות אחרי לידתן הנה בין הנוצריות ארבע למאה ובין העבריות אחת למאה. והנמוק הוא: חוקי התורה ודרכי הצניעות. והילדים היהודים: בין כל עשרת אלפים מתים, יהיו ילדים עד בני שנה בין הרוסים 3767 נפש, ובין העברים רק 1898 נפש. בהמאסף של הירדם מוכיח בי בברלין ימותו כחמישית ילדי הנוצרים בשנה הראשונה לולדם. אבל מילדי היהודים רק השביעית.

בשנת 1885 דדש בעיר האג הרופא האנגלי ד"ר קרפילד באספת רופאים ויאמר: כי אם ישמרו את הכתוב בתורת משה ויזהרו במאכלות אסורות ועריות וטהרה יאריכו ימים.

כט) תוכן הלבבות חשבון הנפש פ"ג סי' כ"ה.

ל) Наказ. воен.-мед. акушеріи т. I.

ברור כי תלונת הרב וכתב האשמה המה גלי כל יסוד ונגד המציאות, כי חיי היהודים בפולין טופחים על פניהם, כי לא לבם ילך להיות בזיזים. הם חיים ברווחה ולא יחסרו נפשם מטובה. וגם אחינו בערים הגדולות בליטה, חיים כדרך כל הארץ ואינם מחזיקים בשיטה זו כלל.

כפי הנראה, השקפת הרב היא מתוך הערפל ועב הענן, מתוך שפופרת כהה ושחורה, וישפוט על פי מראה עיניו באיזה עיירות קטנות נכחדות הנשכחות מני רגל, מאורות צרות. והשיטה שלו נבראת מן הדקק איזו בצה, ששם בני אדם יושבי חושך וצלמות האוכלים מת במלת בדוחק „נהמא בנהמא" (לא), ומי שיש לו תבשיל של גריסין לשובע הוא מאושר והם לבושים קרעים בלואי סחבות וסמרטוטין וגעלים בלות ומטולאות כגבעונים.

אבל — לא הדת אשמה בזה, רק יד הדלות בעוכרם והעניות מגוולתן ובעל כרחם הם חיים ואוכלים בכל הלילות לחם עוני לחם צר. ובכי מהאנשים האלה תצא תורה אל האומה? „ואנשי הוצל רובא דעלמא" (לב) והרי זה דומה למלוני שכתב בספר מסעותיו כי בירמיא איזה מדינה שתמיד יורדים בה גשמים, מפני שכששהה שם באיזה עיר ימים לא חדל המטר. וכאותם הבטלנים החושבים כי מקום מושבם הוא כל התבל ומחוץ לתחומם הוא — סוף העולם.

עם ישראל חי חיים רעננים ובריאים, חיים שיש בהם הרמונית, מתן לגו ולנפש. חיים אמתים, על פי תורתו, תורת חיים!

לא) ביצה שו.
לב) שבת צב.

פרק שביעי.

יְפִיפִיוּתוֹ שֶׁל שֵׁם.

העמים מוציאים דבה עלינו ופתגם שגור בפיהם: כי אין טוב טעם ליהודים, אין להם חוש היופי וזר להם כל רגש אסתיטי; גם אינם מקפידים על נקיותא; מבואותיהם מגואלים, מלאים חלאה ורפש, וגם בחדריהם פנימה שורר אי־נקיון. הם „בזה נפש מתעב גוי", נפשם שפלה, עיניהם רק אל כצעם והמה דורשים רק אתר המציאות הגסה וחמריות תגרנות ועסק. הם יודעים רק את יפי הכסף וברק הזהב, אבל אינם תשים ומרגישים את היופי הנאצל, טוב טעם וחן זיו וזוהר, ולא יבינו ערך רוח טהור וצח ומה נקיון והיגיניה.

ויש נותנים נמוק לזה, כי נשנו אלקים את חוש הכראת והחבנית: התורה העיקה תתחיו . התרימה אותו כאזהרתה: „לא תעשה לך פסל וכל תמונה" א), „ולא תתורו אחרי עיניכם" ב). ועל ידי כן השרשה בלב העם התנגדות לכל תבנית, והתמונות היו לזרא. ונוותר גם על האמנות של פסלות וציור, כי נרכא הרגש ובטל, ונפשנו יבשה מבלי לחוש נעימת יפעה והוד מראה עינים.

אבל זו עלילה כוזבה ובדויה. חוש היופי איננו זר לרוח התורה ולרוח ישראל. המשכן והמקדש שהיו כלילי יופי „לכבוד ולתפארת"

א) שמות כ. ד.
ב) במדבר טו. לט.

ועבודת ה' בשירה וזמרה – מטפחים על פני העלילה, והמה לאות נאמן על אהבת תורה להוד והדר, ליפעה ויקר תוארת, ועל טעמנו המפותח.

בכל המצוות, התורה מקפידה בנוי, והוא עיקר חשוב: „זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות, עשה סוכה נאה לולב נאה שופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה – וכורכו בשיראים נאים" ג). „בשחר היה (הכהן הגדול) לובש פלוסין של שנים עשר מנה; בין הערבים הנדויין של שמונה מאות זוז" ד). „בשעת פטירתן הם אומרים: יופי לך מזבח!" ה). הנוי הוא יתרון גדול לאיש. „הכהן הגדול מאחיו" ו), שיהא גדול מאחיו בכח בנוי ז). „ואין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה" ח). „הנוי והכח – נאה לצדיקים ונאה לעולם" ט).

מאמרים רבים בתלמוד מעידים, כי חכמינו הוקירו וידעו היטב להעריך את היופי בבריאה ובבני אדם: „עשרה קבים יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו" י), „היוצא בחודש האביב ורואה עצי השדה צומחים, אומר: ברוך שברא עצים טובים להתנאות בהם בני אדם" יא), „האב זוכה לבנו בנוי" יב), „אחד שהעריך את הנאה שבישראל ואת הכעור שבישראל נותן חמשים סלע, ואם אמר הרי דמיו עלי נותן את שוויו" יג), „מעשה באשה אחת

ג) שבת קלג:
ד) יומא פ"ג מ"ו.
ה) סוכה פ"ד מ"ב.
ו) ויקרא כא, י.
ז) יומא יח.
ח) סנהדרין יז.
ט) אבות פ"ו מ"ח.
י) קדושין מט:
יא) ברכות מג:
יב) ערכין פ"ב מ"ם.
יג) ערכין פ"ג מ"א.

שהיתה גדולה בנוי״ (יד), ״מעשה בר׳ יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו: תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים״ (טו), ״בני ציון היקרים המסולאים בפז – שהיו מגנים את הפז ביופים, שהיו מגנים את החמה ביופים״ (טז), ״ר׳ מני התאונן לפני ר׳ יצחק בן אלישיב על אשתו חנה שאיננה יפה ויתפלל ר׳ יצחק כי תתיפה – ונתייפת״ (יז), ״האשה האוכלת דגים יהיו לה בנים בעלי חן, והאוכלת ירק ״כרפס״ – בעלי זיו והדר״ (יח), והפליאו את יופי בני ר׳ אליעזר בן הורקנוס (יט).

והפליגו בתלמוד לפאר יופי חכמים רבים: ר׳ יוחנן שהיה איש יפה להלל והוא לבדו נשאר מיפי מראה אשר בירושלים (כ). וכאשר גלה את זרועו, היה כנוגה השמש (כא). אבל למדרגת יפיו של ר׳ כהנא לא הגיע, כי האחרון היה יפה ממנו, ור׳ אבהו היה יפה גם מר׳ כהנא (כב). ״ארבע נשים יפיפיות היו בעולם: שרה, רחב, אביגיל ואסתר״ (כג). ״הכל בפני שרה כקוף בפני אדם, שרה בפני חוה כקוף בפני אדם״ (כד).

ודרשו שמות נשים אשר במקרא על שם יפין: ״יסכה (שרה), שהכל סכין ביפיה״ (כה). ״צהר, שהיו פניה דומים לצהרים״ (כו). ״ימימה, שהיתה דומה ליום״ (כז). ״צפורה, צאו וראו מה נאה״ (כח), וכן ״צפנת

יד) כתובות כב.
טו) גיטין נח.
טז) שם; סנהדרין צב:
יז) תענית כג:
יח) כתובות סא.
יט) נדרים כ:
כ) בבא מציעא פד.
כא) ברכות ה:
כב) בבא מציעא פד.
כג) מגילה טו.
כד) בבא בתרא נח.
כה) מגילה יד.
כו) סוטה יב.
כז) בבא בתרא טו:
כח) ספרי, בהעלותך.

שהכל צופים ביפיה" כט), ו„אסתר שהיו האומות קורין אותה על שם אסתהר" ל).

והנשים — התלמוד מספר כי היפיפיות לקחו נפשות בני זוגן ביפין ויקראו: „בחור! תן עיניך ביופי" לא), ומודעת כי תמיד התאמצו הנשים העבריות להתיפות, לעדן ולסוך את בשרן בתמרוקיהן, לשום עיניהן בפוך ולכחול אותן ואת פניהן לב), היטיבו ראשן בפקום ופרכוס לג), והתנוססו בפאר שלמותיהן ותבואנה בעדי עדיים לד).

ותאות הקשוט היתה בעוכרנו ולמחי קבל ולסבה לשאלת היהודים, לקפח את זכיותנו, והרבה פעמים קפץ עלינו רוגז העמים בימי הבינים בגללה, ותהי לנו למוקש לה).

ונחוץ להודיע כי התיפות האשה איננה רשות, רק — חובה; וחכמינו מצווים על הקשוטים ועל התכשיטים.

„מתקנת עורא הסופר: שיהיו רוכלים מחזירים בעיירות (למכור תמרוקי הנשים)" לו).

„תני ר' חייא: אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים,

כט) ניפין נח.

ל) מגילה יג. — „אסתהר" הוא כוכב נוגה „ונגוס" שבן שמו ביונית במשורש בחרגום שני (כ. ו.) „כוכב נוגה יונית אסתירא" וכן בפרסית „סתארה" וכן נקרא כוכב באנגלית "star", ובאשכנזית "stern".

לא) תענית לא.

לב) שבת ס: מוער קטן פ"א מ"ז, מנחות פו., כתובות נט:, יומא עה., מ"ק מ:

לג) חגיגה ד:, קדושין סם, כתובות נד., שבת צד: צה., כלים פט"ו, מ"ג.

לד) שבת צה: שם פ"ו מ"א מ"ג מ"ה. שם נו: נט: ס. קדושין מה. בבא קמא קיט.

לה) כשהעלילו על היהודים עלילת דם לפני מלך ספרד אלפונזו העשירי (ערך ש' ה' כ.) הניד המלך לשלוחי היהודים: „ידעתי שהיא עלילת שקר, אכל ישו לכם חפאים במקום אחר ומסכתם יקומו הגוים נגדכם", והוכיח אותם על אשר הנשים העבריות לובשות משי ורקמה ותכשיטי זהב. — והשלוחים התנצלו: כי הכרוז היה רק שיהודי לא ילבש משי, אבל לא אשה, „וחשבנו כי דרך המלכות לתת כבוד לנשים" — ועל זה העיר המלך: „אם כן אתם מראכם כחסורי חפחמי ונשותיכם — כשרד האספיורי". (שכם יהודה נגוחת ה').

לו) ב"ק פב.

אין אשה אלא לתכשיטי אשה. הרוצה שיעדן את אשתו ילבישנה כלי בשתן" לו).

„מי שהלך למדינת הים, בית דין יורדים לנכסיו ונין ומפרנסים את אשתו ונותנים לה גם תכשיטים" לח).

„המדיד את אשתו שלא תתקשט באחר מכל המינים יוציא ויתן כתובה" לט).

„ואלו נדרים שהוא מפר: נדרים שיש בהם ענוי נפש אם לא אתקשט" מ).

„באלו נדרים אמרו דברים שיש בהם ענוי נפש שלא תאכל בשר ושלא תשתה יין ושלא תתקשט בבגדי צבעונים" מא).

„שלא אכחול שלא אפקוס יפר" מב).

„מי שמת חמיו או חמותו אינו יכול לכוף את אשתו להיות כוהלת ולהיות פוקסת" מג).

„החתן מקבל עליו עשרה דינרים לקופה לכל מנה ומנה (לתמרוקי הנשים). מעשה בבתו של נקדימון בן גורין שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופה של בשמים ליום. אמרה להם: „כך תפסקו לבנותיכם" (היה מצט בעיניה וקללה אותם) ועננו אחריה אמן" מד).

„חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל — נשים במה? תני ר' יוסף: בבבל: בבגדי צבעונים, בארץ ישראל: בבגדי משתן מגוהצים" מה). „והדה בנדתה" מו), זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא

לו) כתובות נט:
לח) שם סח.
לט) שם פ"ז ס"נ.
מ) נדרים פי"א ס"א.
מא) כתובות עב:
מב) נדרים פא:
מג) כתובות ד:
מד) שם סז:
מה) פסחים קט.
מו) ויקרא סו. לג.

חמקוס ולא התקשט בבגדי צבעונים – עד שבא ר' עקיבא ולימד: אם כן אתה מגנה אותה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה" [מז].

„מעשה באחד שנדר מבת אחותו (שהיתה אשתו) הנאה, והכניסוה לבית רבי ישמעאל וייפוה. אמר לו ר' ישמעאל: „בני! מזו נדרת?" – אמר לו: „לאו" והתירה. תנא: שן תותבת היתה לה ועשה לה ר' ישמעאל שן של זהב משלו" [מח].

הנה עינינו רואות, כי ההלמוד מאשר את היופי ומצוה עליו, בדי לשפר ולהנעים את חיי המשפחה על טהרת הקודש, והעם השביע בצחצחות נפשו והתענג על הדר נאה זיו העולם.

אך אם היופי עומד בנגוד אל הטוב והמועיל, אם כשנתמכר אל היופי יבולע למוסר ונזנח את הטוב. „אשה יפה וסרת טעם" [מט] השאלה היא: „מי נדחה מפני מי?" – או אין מקפידים על מלבר רק על מלגו, או אנו מבכרים את המועיל על פני הנוי, את הגרעין, התוך, התוכן, על הברק החיצוני, על הצעצועים. ועל זה נאמר: „שקר החן והבל היופי" [נ]. ו„אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" [נא].

וגם בנוגע לאמנות הציור והחטוב (מבלי להביט מנקודת הדת) קמו מקרבנו בימים האחרונים, אנשי רוח כאיזראעלס, אנסוקולסקי, מיימון, אשכנזי, גליצנשטיין, מגיד, ועוד הרבה חרשי צירים ופסלים ויהיו לאות ולמופת לכל באי עולם כי לנו יתרון הכשר לשאת מלא חפנים מן היופי הנשגב וכי ידינו רב לנו במלאכת מחשבת במקצועות הציור והסקולפטורה, והגאונים ההם אשר חוללו נפלאות המה למחאה חיה נגד הדבה והנזכרה.

מז) שבת סו:
מח) נדרים סו:
מט) משלי יא, כב.
נ) משלי לא ל.
נא) אבות פ"ד מ"ב.

ואשר לנקיון, התלמוד מזהיר למדי על הלכות סדרי נקיות:
„האלקים יביא במשפט על כל נעלם" נב) שמואל אמר: אפי' חרש בפני חברו ונמאס" נג).

„האי עירבוביתא דרישא מתיא לידי עורא (אם לא יסרוק וידחק ראשו יתעור), עירבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא, (אם לא יבבס בגדיו יוכה בתמהון לבב), עירבוביתא דגופא מתיא לידי שיחנה (אם איננו רוחץ את בשרו יפרח בו שחין אבעבועות) נד).

„שלחו מתם: הזהרו בערבוביתא" (הזהרו בוחיצה וכביסה) נה).

„מעין של בני העיר ר' יוסי אומר: כביסתן קודמת לחיי אתריב דאיכא צערא דערבוביתא" נו).

„רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו שנאמר: „כל פעל ה' למענהו" נז).

„נשיתי טובה" זו בית המרחץ — זו רחיצת ירים ורגלים בחמים" נח).

„כמה נאים מעשיהם של אומה זו — תקנו מרחצאות" נט).

„שטוף ושתי שטוף ואחית" (לפני שתייחד, ואחרית, שטוף ונקה את הכוס) ס).

„הרגיל בשמן שמן מעכבו" — כשם שמזוהם פסול לעבודה, כך ידים מזוהמות פסולות לברכה" סא).

„תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה" סב).

„נקיות מביאה לידי טהרה" סג).

נב) קהלת יב, יד.
נג) חגיגה ה.
נד) נדרים פא.
נה) שם.
נו) שם.
נז) משלי טו ד — שבת נ:
נח) שבת כה:
נט) שם לג:
ס) תמיד כז:
סא) ברכות נג:
סב) שבת קיד.
סג) משניות טוף סוטה, ע"ז כ: תנוך מ"ע תקס"ה: תשובות ישראל משנת ת"ש-תקכ"ה

„חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא (כעין מולג עץ) אמר ליה דאכיל בהוצא להשני: „עד מתי אתה מאכילני צואתך?" — אמר ליה דאכיל באצבעתיה למשנהו: „עד מתי אתה מאכילני רוקך?" סה).

ואם חדרי בתינו לא יעמדו בפני הבקורת ולא יזכו בדין בחנאי הנקיון, אשמת העוני והמחסור היא. כי אם הדירה צרה, והמשפחה רבה, והפרנסה דחוקה, ועל אבות המשפחה לעבוד בזעת אפם כל היום למצוא פת לחם בעד עוליהם, אי אפשר להם לשום עין לדקדק בפרטי ההיגיניה, אף כי יתחמץ לבבם ונפשם עליהם תאבל. ועל זה בכה ר' ישמעאל ואמר: „בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן" סו).

אבל לדאבוננו, שומעים אנו את עמי הארץ מתלוננים על יהודי או יהודים הגרים בשכונתם כי משליכים הם קטעי ניירות סחי ומאוס ברחוב ואינם שומרים את חוקי הנקיון, ותלונה זו היא אמתית. אך איך הסבה מהוסר חוש אסתטי, כי בית היהודי פנימה הוא נקי כראוי, רק — מפני חוסר נמוס. יש אנשים שחושיהם מתרגזים רק כלפי עצמם והם — כל העולם כולו, ואינם נכנעים אל הצבור ואינם חוששים ל„מה יאמרו הבריות", יאמרו מה שיאמרו — „מה מני יהלוך אם פלוני יתרעם ואלמוני ירגז? — יתרעמו ויקצפו כחפצם ואני לא אכפת לי".

וכלפי הנכרי, — זו שיטה של שניות, דו־פרצופים, דור תהפוכות, „זכין לאדם בפניו ואין חבין לו אלא שלא בפניו". יש יהודי נפגש עם הנכרי, הוא כורע ומשתחוה ומחניף לו, כי על כן הוא נכרי, אבל שלא בפניו הוא מבטל אותו כעפרא דארעא ואיננו מתחשב עם ערכיו כלל. ועל המכשלה והתקלה הזאת עלינו להוכיח ולהזהיר ולהתריע, למען דעת: כי „אני בריה ותברי בריה" סו), וכי צריכים להזהר בכבוד הבריות וביותר בכבוד אומות העולם, כי כדי בזיון וקצף.

סה) נדרים סט: אורח חיים ק"ע, י, יד, טו, יו, כב.
סו) נדרים פ"ב מ"י.
סו) ברכות יו.

פרק שמיני.

חִנּוּךְ הַהַשְׂכָּלָה וְהַדָּת.

רבים אומרים, כי הדת ומורא שמים אינם נחוצים להינוך האדם ולתקון המדות, וכי ההשכלה והציביליזציה דין לחנך על פיהן את הדור להיות אנשי יושר ובעלי מדות טובות. רגש המוסר מתערבת משפיע לדעת מה טוב ומה רע, מה נאה ומה מגונה.

אבל וצטיין מורה למדי כי אין ההשכלה שלטת על היצר והיא עדות ידים לעמוד בפני התאוה. ואף אם ההשכלה תורה דעת לשמור מוסר שלשונו על – הוא רק במקום שיש עין רואה, בפומבי, או יבלום איש את נפשו למלאות שרירות לבו, מפני הנמוס והבושה. אבל אם אין ראות, כמחשך, אין כח אשר יעצור בעדו מהפיק זממו, מעשות מעשים מכוערים, בדברים שנפשו של אדם מחמדתם, – תחת אשר מורא שמים יעמד כוח וחזקה גם בגלוי גם בסתר, ויראת ה' טהורה עומדת לעד ותחשים מוצ ורסן בחשק האדם לבל יפרוץ חק.

מתגלים מעשים בכל יום, רציחות חמס ושוד וכל מעשי נבלה של אנשי המעלה בעלי השכלה גבוהה, ונוכחנו כי יכול אדם להיות מלומד ומקולטר, ועם זה – חכם להרע גבל ומרצח ועושה כל תועבה.

ולדאבון נפשנו ראינו שכמה מבני „משכילי" ישראל מכרו בכורתם בעד נזיד עדשים, ולהקל להם דרכם בחיים בגדו בה' וימירו את דתם, באשמת אבותיהם שלא חנכום ברוח דת ומסורה.

ואי אפשר לעבור בשתיקה על עובדה זו המנקרת עינים ומוכיחה על הלך נפש המחברים המשכילים ההם ותכונתם. ואף כי תקופתם חלפה עברה והיתה לנחלת העבר, בכל זאת יען כי בימי נעורי היתה השפעתם רבה מפני צחות שפתם וצלצול מליצותיהם, אקח לי הרשות לבקרם ולהביע משפט עליהם.

הם, אשר בכל ספריהם הבליטו אהבתם ומסירת נפשם לשפת עבר וירימוה על נס ויעבדו לה ויסלסלוה, וישירו „לשם השירה והמליצה בנות אלקים", ל„שפה היפה היחידה השרידה", השפה הקדושה, שפת האבות, לשון התנ"ך, חמרתנו מימי קדם – מרוע כימי דוד אחד מתה שפתם אתם ולא נראה הדרה על בניהם ולא אחד מהם הוריש אותה לבניו אחריו? ובניהם מדברים אשדודית ושפת עם הארץ ואינם יודעים שפת עבר. וסופר בן סופר, משודד בן משודד – אין.

וגם להמשודד אשר שר „כי שפת קודש אל תשכח מפינו", אין שם ושאר לזרעו בשפה העברית.

וזה אות, כי לא היה פיהם ולבם שוה. אהבתם להשפה לא היתה אמתית, רק אהבה התלויה בדבר מפני הבצע והכבוד, וכל אשר תרדו לטהרת השפה, ורוממות לשונם ופתגמיהם בשבת לשון הקודש – בדותא היא. וכאשר נשתנו פני העת, ונוכחו לדעת כי השפה העברית איננה מביאה תועלת ממשית עוד, וכי ביפיפיתו של יפת יש יתרון ומצא לכסף – בעמו בה ויבערו אחריה בכליון חדוץ והמירו את כבודה בלשון עם ועם, ויישר בעיניהם כי בניהם יצאו נקיים מכל ידיעה עברית וזכר קדומים, וילכו לרעות בשדה אחר ובילדי נכרים ישפיקו ויהיו לבודים גמודים.

ולעומתם, הדור אתם ראו אצל החרדים נאמני־מסורת יש תודה מורשה, והם מנחילים תורתם לבניהם אחריהם, ונפרצים ומצויים „רבנים בני רבנים" – „תחת אבותיך יהיו בניך" [א].

[א] תהלים מה, יז.

גם המשפטים הכי נדולים, „עשק רש ונזל משפט וצדק", כשרים ומותרים – על פי הציביליזציה והחוק, לשם „תקון העולם".

הַמִּשְׁפָּט — לוֹ חֲרָטוֹם שֶׁעָוָה,

נִכְסֵף כָּל צַד וְתַאֲוָה ג)

אפלטון הפילוסוף היוני, חלק את האנשים למושלים ומשועבדים, ליונים ולזרים (oi Bárbaroi), והבין יושר וצדק רק בעד המיוחסים, המעולים שבחברה, אבל אין צדק מוחלט להאנושיות כולה. גם כל חמלה, סכלות היא לדעתו, וידרוש כי השוטרים ינרשו את כל העניים, למען תפרה ותטהר הארץ מ„החיות הרעות האלה". ואם יחלה העני, אל יעיז כל רופא לרפאהו. ורשות נם להרוג את הילדים הנולדים חלשים. אף היה לשיטתו טוב וישר להרוס את חיי המשפחה ולשתף את הנשים.

אריסטו הצדיק את חק העבדות כי ישלט האדם באדם לרע לו.

עוד בראשית המאה התשע עשרה למספרים התפללו באיטליה: מעל הבמה בכל יום ראשון, כי תטרפנה ספינות בים למען ישללו שללים.

נם עלילת הדם, המפלצת הבדויה, נם עתה עוד משכילים רבים אומרים, שמאמינים בה.

והשנעון, כי יטרוף אדם נפשו ויאבד עצמו לדעת, בשביל כבוד מדומה, מפני תאוה לא נמלאה וכיוצא בו – הוא מנהג המדינה מיסודה של הציביליזציה.

ודת האהבה של הנצרות – היש נבלה ואכזריות אשר כהניה ובעליה נמנעו ממנה? היש תועבה אשר לא נטמאו בה? הדת הואת ערכה מדורות אש ובמות מטבח לבני עמנו ותשרוף אותם חיים, הרגה, טבחה ותרצחם. היא יסדה מוסד האינקביזיציה לרטש אבות ובנים, טף ונשים, לשום אותם במנרות ובחריצי הברזל ובכל כלי חובלים, ותפיץ את תורתה בדם ורצח, והכל לשם ה' הגדול, הרחום והתנון, ובשם האהבה והחסד.

ג) הקדמה לשלטי הנבורים כספר הי"ק.
ד) מאמר יוסיה לד"ר לצרוס מ' ש.

וברוסיה, בטלה הממשלה הסוביטית משפט „שלי־שלך", לאנשים לרבבות אשר סחרו ויעשו משא ומתן באיזו סחורה כדי למצוא את לחם – הוציאה להורג בשם „החק והמשטר ותקון עולם".

והמלחמה האחרונה, אשר כל העמים המקולטרים לקחו בה חבל, ונלחמו איש באחיו וישמידו את העולם, גלתה את ערות ההשכלה ותראה בעליל את ערך המליצות היפות והנעלות שלה, וכי אכזריות רצח, תותחים וכדורי מות הם לשיטתה – יושר וצדק ואחוה, ובמקום המשפט – שם הרשע!

עֲרוֹר מַדָּע, אִם רַק עֶרְמָה וְנֶקֶם
יוֹרֶה אוֹתָנוּ וּצְדָקָה לֹא יָרֵב.
תֹּאבַד חָכְמָה עָתִּיד, יֹאבַד הַשֶּׂכֶל,
אִם חֶסֶד אִם חָמְלָה יָסִיר מִקֶּרֶב,
אִם בָּאָרֶץ יִזְרַע שִׂנְאָה וְנֶבֶל,
אִם מִלְחָמוֹת יָעִיר, קִנְאָה וָחֶרֶב [ד]

* *
*

בשנת 1749 הוציאה האקדימיה למדעים בצרפת כרוז שתתן פרס הגון בעד חבור שישיב תשובה מספקת על השאלה: „אם התפשטות המדעים מסייעת לשמר את המדות?".

ואחד הסופרים (י"ן י"ק רוסו) קבל את הפרס בעד ספרו: „שיחה על המדעים", וההנחה שלו היא: כי התרבות האנושית לא השביחה והטיבה את האדם במובן המוסרי, ואדרבה, במדה שהמדעים מתפתחים, בה במדה נשמותיהם של בני אדם מתקלקלות. – „יוסף דעת – יוסיף מכאוב" [ה].

ד) שר"ל, בכנור נגים, חלק ב'.
ה) קהלת א, יח.

רק החינוך מנוער על פי דת תורתנו ואמונת שכר ועונש, הוא תריס בפני כל און ועול ורוח רעה. מגן ליושר ומוסר ולכל קניני רוחנים. חוקי התורה הם מוחלטים וקבועים ואין כל פולימיקה ודיפלומטיה לנו אשר תטהר את השרץ ותתיר גזל ונבלה כאשר ראינו ברשות הרבים. צורנו לא כצורם, ודתנו לא כדתן ואבירם. תורתנו כח נצחי, מגדל עוז, בנין עד, אור עולם באוצר חיים!

פרק תשיעי.

שְׁתֵּי כְתוֹת.

(א)

שתי מפלגות גדולות בתוכנו, לדאבוננו – עומדות לשטן להתורר ודת.

האחת, מפלגת הפועלים, שהיא רוב ההמון בנו, אשר הפרוגרמה שלהם היא: חזוק הכח והתנגדות להאפרתים והאצילים (אריסטוקרטים) ולבעלי ההון (קפיטליסטים). – אבל יחד עם שיטה זו הם שונאי כל קדשי עמנו, שונאי רבנים וכל היהודים הדתיים, מגאצים את התורה ולוחמים בה, כי בהדיוטותם חושבים כי תורתנו היא תורת בעלי הרכוש וכל חוקיה נכתבו למענם, והרבנים המה מכבדי עשירים, מגיניהם, חבריהם ומחניפים להם. ומעוטא דמעוטא בני תורה אשר בתוך הפועלים, הם אנשים ששנן ופרשו, שהיו לפנים חובשי בית המדרש וגורשו ממנו בשביל מעשים רעים, והם שונאים מושבעים של התלמוד ודורשים אותו לגנאי ולשמצה, ומתארים אותו כמלצה לשיטתם. והספוג הגדול, ההמון, סופג את שקריהם, וחבריהם סומכים עליהם ומביטים עליהם כעל אוטוריטטים, וטוענים: „הלא אלה הלמדנים הבקיאים בתלמוד אומרים לנו, כי הוא בעל בדית העשירים ומקטח את הפועלים העניים, ועלינו להאמין להם".

וכמה מגוחכת ומעציבה ומרגיזה דבה דעה זו, ועל ידה תהתע

דבה מפרידה בין אחים, והרוב הגדול של האומה המה בנים אובדים לתורתנו ולדתנו.

עלינו לכתוב ספרים בשפות יהודית ואנגלית בסגנון נח וקל, ולהטיף באזני הפועלים, להבינם בשפת אמת ובראיות נאמנות כי הם מבודדים על התורה את ההפוך הגמור מן האמת.

על תורתנו אין מרחפת רוח אריסטוקרטית וקפיטליסטית, ואינה מכירה פני עשיר, ואינה מבכרת מפלגה אחת על חברתה. התורה היא „עממית", מטוגלת אל צרכי העם כולו, יסודותיה המה צדק ויושר לכל אדם; לכל איש שוה בזכויותיו ומשפט אחד לעשיר, ולעני, לתקיף לחלש. התורה משתתפת בגורלם ובצערם של העובדים האובדים העלובים, ועומדת לימין אביון.

הסוציאליות היא האידיאה של היושר החברתי אשר לנביאי ישראל. אידיאה זו אינה מרחפת באויר, כי אם נתגשמה בחוקים מקובעים, ואלו ילכו כל העמים בדרך התורה, כי אז כבר היתה שאלת הפועלים נפתרה.

אם ילמדו הפועלים את תורתנו, ידעו כי אינם צריכים להלחם בשם תורת קארל מארקס, רק בשם היושר הסוציאלי והדמוקרטי של היהדות ותרבותנו העתיקה, שהיא חותם תכנית השלמות.

צריך להראות להם, כי הזווג הזה: זכיות הפועלים ושנאת התורה, אינו זווג טבעי ולא תאמים נולדו, והם כלאים, תערובות מין בשאינו מינו. — פלגינין דבורא ותברא: יכולים להגן על צרכי הפועלים ועם זה להיות בוצרי חודה ושומרי מצוה, ואין אחת סותרת ומבטלת חברתה. העולם עומד על התורה ועל העבודה.

תורתנו מתעבת ושונאת את הבטלה ומכבדת ואוהבת את העבודה. בשעה שהיא מצוה על מנוחת השבת היא קוראת לא רק לשבות בשבת, כי אם גם לעבודה ולמלאכה בששת ימי השבוע: „ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך — ויום השביעי שבת" א).

א) שמות כ. ח. ט.

עלינו בל לחשוך מעמל נפשנו ולעשות כל אשר לאל ידינו להציל צאן אובדות אלו, מדרכי חשך ומדעות שקר, להעמידם על האמת. ואז כמה ינדל נצחוננו: כי יבאו כל ההמון אלפי אלפים איש ותוספו עלינו, והיה לנו דגל מחנה כל ישראל.

(ב)

והשניה: כת הריפורמה, בעלי בריתה נטולים מן היהודים, חבריה פטורים מכל המצוות, אין להם מועד ושבת, אוכלים בשר החזיר נבלות וטרפות ומתחתנים עם האומות. אין להם כל מושג בדת. כל יהדותם עומדת על המות, על אזכרת יום מות הורים, וכמעט כי למטרה זו בונים היכלות שעל שעריהם חרותים שמות מצלצלים: „הר סיני", „בית ישראל", „היכל הקודש", „עמנואל". ובהם מטיפים אחליפות: מעם הרבי היהודי ומעם הכהן הנוצרי, ואופי אחד לשניהם ב)

והרבי הריפורמי מטיף ראשית בהתפשטות הגשמיות על רוממות ידות התורה הקדושה ונושא ידיו קודש השמימה, ומתמרמר על „שכינתא בגלותא" ועל פרצות הדור, וההטפה היא במשפטים כוללים, ואינו נוקב בשם את הפרט ואיזה מעשה לא טוב שיתרחק ממנו האדם. ואחרי דרשה נלהבה זו בליל יום הכפורים הוא שב במרכבתו הביתה וסועד

ב) אחד מגדולי רבניהם רוזענוי דרש בהיכל עמנואל בניו יורק: „הרבנות הרפורמית מקבלת את אופי הכהונה הנוצרית בנגיעה לסליחת עונות. מנהגי בית תפלתנו הם בדרך הנוצרים". רבי אמיל הירש משיקגו הרב לקהלה היותר גדולה שלהם השיק: השבת של היהודים סתם, גם הזכיר כי השפעת ערוא ונחמית היו עם חמות וקללת להיהדות. רבי סילזורמן מי שהיה ראש רבניהם, נאם נאום: אם הצבור מסאן בעמדת ה' ביום השבת והוא מבכר לעשות מלאכה בו, נתן לו לעשות מה שלבו חפץ. רבי לוי פיטסבורג נשא מדבותיו: כי נובל להעמיד בשורה אחת את ישו הנוצרי זתשע ברכותיו עם משה ועשרת דבדותיו. ד"ר קוהלה, ראש בית מדרש לרבנים בסינסינטי, אמר באסיפה הפיטסבורגית של בנסת ורבנים על מצות המילה כבי הוא תק כרברי. (ההורן, כרך שני, תרע"ה, עמוד 201).

כדת היום ומעשן מקטרתו בהדחבת הדעת, כי הלא עשה את חובתו ומלא תפקידו באמונה, והכל נעשה יפה.

מפלגה זו קשה מן הראשונה, כי אין עצה ותבונה להלחם בנגד סמל זיוף ושקר כזה, וכי אפשר לבטל את חבטל ולהרוס ולעקור את האין?

יש לקוות, כי בעתיד הקרוב יבא קץ לקומידיה זו, והאנשים יבאו לידי הכרת האמת הפשוטה, כי גם בבית הכניסה הנוצרי יכולים להזכיר את יום המיתה, וכי יתאוו תאוה אחת בשנה לשמוע הטפה גם דרשת הכומר והכהן הפרוטסטנטי תמצא להם. ואין כדאי לבזבז כסף רב על היכל ורבי מיוחדים, כמו שבהמבורג ובברלין, ערש הרפורמה. ההיכלות רקים ואין לאיש כל חפץ לבקרם, כי החברים כבר התבגרו ונגמרו ואינם צריכים לכל חקון.

ומן לה' – אותם שיש בהם נצוץ של דת ומסורת אבות „יתחבקו למינם", יתלקטו ונספחו על קהלות האורתודוכסים שומרי מסורה.

פרק עשירי.

הָרַבָּנִים הַחֲדָשִׁים.

הנה יש לנו בחצי כדור התבל השני, בארצות הברית, שני בתים לתורה: ישיבת ר' יצחק אלחנן בניו יורק, ובית מדרש לתורה בשיקגו. הם מוציאים שנה שנה רבנים לקהלות ישראל. ואם נתהה על קנקנם ונשפוט אם ראוים והגונים המה למשרתם – יזכו ויצאו צדיקים. כי אמנם למדו תלמוד ושלחן ערוך ונתחנכו בבית המדרש, באטמוספירה דתית, לדת התורה והמסורה. ואם ידיעתם בתלמוד איננה מגעת למדרגת ידיעתם של רבני פולין וליטא ומרחק רב ביניהם, עלינו לשום לב כי האחרונים היו „בעלי מלאכה אחת" וחוגם היה מצומצם רק בארבע אמות של הלכה, ותורתם היתה אומנותם ויומם ולילה שקדו עליה, לכן עשו בה חיל להגדיל תורה ולהאדיר.

אבל רבניו פה אינם מופנים מכל צד להגות בתורה תמיד, כי עליהם לחת חילם וזמנם גם ללמודי חול ולבקר בבתי ספר תיכונים וגבוהים, ללמוד חכמות ומדעים שונים, ולא יאשמו אם מאת התלמוד מחוקה ואינם יודעים אותו בכמות רבה.

וגם כי יהודי אמריקה וביחוד ילידי הארץ או אלה שנתחנכו פה אינם מפלפלים עם רבניהם בפלפולא דאורייתא ולא ישאלו מהם פשר דבר באיזה „פסק רמב"ם מוקשה" כמו שהיה נוהג מעבר לים. ולאנשי מדינה זו, מדת תורתם מספיקה למדי, והם חכמים המכירים את מקומם.

אבל אם נבא חשבון ונשקיף ונתבונן על פי התועלת אשר יביאו להצבור בתור „רבנים", אז שאלה גדולה היא: „מה אלה לנו?".

שאלות באסור והיתר אינן מצויות פה כלל וכמוהן כאין; משפטים בין איש לרעהו לא יבואו לפניהם; בטיב גיטין רובן אינם יודעים כשיעור הראוי. ותעודתם רק ההטפה, להטיף בשבת ומועד ובכל עת מצוא. זאת היא האלף והתיו של עבודתם. ואל תהי ההטפה קלה בעיניכם; „הכל ביד הלשון", וכח הפה גדול מאד. אם ידע איש איך לדבר, ימשוך רב אדם אחריו. אלו היה הרב מעורר על כל בדק ומרבד על מה שראוי לדבר, אז כר נרחב לפניו לזרוע ולמצא מאה שערים והיה פועל גדולות, ועבודתו היתה מכריעה את כל עבודות רבני פולין וליטא.

אבל דא עקא. כי הרב „שומר פיו ולשונו – שומר מצרות נפשו"[א]. כי אם יוכיח על הפרצה הנפרצה, חלול השבת, הלא יקוצו בתוכחתו ויאמרו לו: „כלה מדברותיך וצא!" כי כל אנשי קהלתו מחללי שבת בפרהסיא הם, והנשיא העומד על ימינו מרכבתו עומדת לפני בית הכנסת, וככלות התפלה הוא נוסע בה אל חנותו הפתוחת בשבת, והוא נותן חתיתו על הרב והאחרון מסור כולו בידו ואם יאמר דבר שלא כרצונו יפטרהו ממשמרתו. האם יורה לבני הנעורים, כי יניחו תפלין בכל יום? – הלא בזה הוא מקלה אביהם, כי מעשי אבותיהם בידיהם וגם המה „קרקפתי דלא מנחי תפילין". היטיף מוסרו אל הנשים כי תשמורנה חובתן ומצותן? – הלא תמלאנה פניו קלון וישבע בחרפה כדי בזיון, והיום הזה תאמרנה שהרב אינו בן תרבות ונמוס, לדבר דברים שאינם ראוים להשמע קבל עם במקום קדוש, ומוכיחים כאלה יגואלו מן הכהונה ועיר מושב לא ימצאו.

ועל כן לא יוכיח הרב דרכם על פניהם ולא יבקר אחר מומיהם. ואם אחת בשנה תפעמהו רוחו להוכיח על עבות העגלה חטאה ועל קורת בית הבד – לא ידבר בשפה ברורה ולא יתרגם פסוק כצורתו,

---

א) משלי כ"א. כ"ג.

רק יבא בעב הענן ויגלה אחד אחוז ממאה שבטפח כלאחר יד, „אין ולאו ורפיא", ובבחינת „לא אמר כלום".

ואת תהלתם ישמיע בפה מלא, ולמען אחיו ורעיו ידבר שלום בהם, כי כולם אהובים כולם בדודים, כולם מיטיבי צעד מישרי לכת. יספר ספורי מעשיות, בדיחות ומהתלות שכל השומע יצחק לו, והאנשים והנשים ימחאו כף, ובכלל: „ביע אומר – אין אומר ואין דברים", רק ערזות ריקות. גם הוא דורש אל המתים כהנשים המקוננות בשכנציב.

ואף אם בימי מועד הוא נושא מדברותיו על יקר ערך החגים – אין בזה מועיל, כי מה בצע אם הוא מרבה לספר ביציאת מצרים ונותן אמרי שפר על חג המצות, אם עדת שומעיו אינם נזהרים כלל מחמץ. ומה יסכן לנו אם בחג השבועות הוא מדבר בקול חוצב להבות על יום מתן תורה וכי עם עולם קבל תורת עולם מאלקי עולם ואין לכל העמים חלק בה, אם הוא יודע ורואה כי כל העומדים לפניו מפירי חק, כמוהם כעמים, חפשים מן התורה ומחללים את קדושת החג. ומה יתן ומה יוסיף אם בסוכות הוא נאה דורש וקטן על שפתיו על מטרת דעיון הסוכה וארבעת המינים ושמחת החג – לשמחה מה זו עושה, אם כל האזרח בישראל לא ישבו בסוכות ?[ב].

ואם כן, הן זה פאראדוכס להחזיק את התלמיד בבית המדרש חמש או שש שנים למען, כי אחר אשר ימלאו ימיו ויבא לעבוד עבודת הקודש – ילמד לשונו דבר דברי הבאי ויפק רצון מהשומעים והשומעות. האם בלי למוד מסכת יבמות ושלחן ערוך לא היה ראוי להטיף? הרי זה כטענו חטים והורת לו בשעורים; הלא כיון שהטפה עיקר, די ללמד לתלמידים אך אותה לבדה שתהי בטוב טעם, בסגנון נעים בהן שפתים ולשון למודים, ולחנכם איך יעמדו על הבמה ואיך

ב) פעם אחת שאל לורד אנגלי את מר משה מונטיפיורי: „אם המצוות אשר צוה אלקים בתורה חלות הן על היהודים והנוצרים באחד, במת איפוא נברלו אלה מאלה ?".

– „זה אשר אנחנו שומרים אותן לעשות ן" – ענהו השר משה. (הצליץ, תרמ"ר, נומר 18).

תהיינה תנועותיהם, ואימה ירימו קולם קול ענות גבורה, ואימה ישפילו בקול ענות חלושה, וכל הטכניקה הדרושה לרדשה.

ומי בימינו עובד לשמה, בלי מצוא ברכה ושכר לעמלו? גם הרופא, גם התוכן והסולל והעורך דין והמורה, כולם רק לשכרם עיניהם נשואות. אין מקריש את עצמו לעבודה בלי רוח חמרי. ואם הרב בפולין וליטא שם לילות כימים על התלמוד והפוסקים, לא היה עושה זאת לשם שמים לבד, לשם למוד, רק – למען המחיה והכלכלה, כי אם לא ידע את ההלכה לא יתמנה לרב. וגם על פי מדת תורתו על פני העם יכבד.

אבל במדינה זו שאין יתרון למדן כלל, התלמידים יושבים בבית המדרש הרבה שנים על כרתם והתורה היא להם כאבן מעמסה ותקל בעיניהם, כי אינם רואים שכר לפעולתם.

וגם שאלה גדולה היא: הרבנים בעולם חישן גם אחרי קבלם הסמיכה וישבו על כסאם בעריהם, היו חוזרים על משנתם תמיד למען לא ישכחוה, בשגם כי בכל עיר היו מצויים בעלי תורה המתוכחים עמהם, ואם משנתם לא תהי שגורה בפיהם יהיו לבוז.

אבל רבנינו התרשים פה, אם אך תעורתם בידם והמשרה על שכמם, אז יתנו ספר כריתות להתלמוד ויחתמו תודה וכל מעינם ישימו בהכנת הדרושים והנאומים אשר יקחו כל עתותיהם, וכל אשר למדו ישכחו לגמרי. ויש יסוד לחשוש, כי אין לסמוך עליהם בהוראות אסור והיתר.

„ובכן מה עצתך", אתה המבקר. המתלונן? – הנכם טוענים ומתמרמרים – וכי טוב יותר שהרבנים לא יבקרו כלל בישיבות, ויעמדו לנו רבנים הדיוטות שלא ראו צורת גמרא מימיהם, רק יהיו מטיפים לבד? הלא עם כל המגרעות, בכל זאת הן יותר טוב שהרבנים למדו הרבה תלמוד והיו מצויים בחברת בעלי תורה ושאפו אויר של ידאת שמים, „וכולי האי ואולי".

הם אם לא נעמיד רבנים חרדים מטיפוס שלנו, או יכבשו רבני הריפורמה את הקהלות, וישקו אותן מים דעים ויוציאון לתרבות רעה מחטאת עמנו.

אבל אחי: לכל הרבנים מטיפוסים שונים יש אופי וצביון מיוחד, איש על מהנהו מוציאים מוניטין שלהם בעולם, מבליטים את דעותיהם בפועל, עושים ומתקנים על פי רוחם ושיטתם. רבני – פולין ולישא הרביצו תורה בישראל, למדו ולמדו, תפשו ישיבה והעמידו תלמידים הרבה. רבני אשכנז החרדים ברוח כביר אמרי פיהם השיבו רבים מעון וישיבו לתחיה את היהדות הגוועת ונפחו רוח חדש רוח חיים בעצמות היבשות והצילו את שארית הפלטה מכליון ויעמדו על המשמר לבלי להוציא ישן מפני חדש ולא יטו מן המטורה. גם רבני הריפורמה לשיטתם הגלווה עושים מעשים ממשיים. הם אוחזים את נשקם לעקור את התורה והמצוה, והם בתנועה חמידית להרבות מינות והפקרות בישראל.

אבל רבנים אלו יוצאים מן הכלל: אין להם כל אופי, אינם לא בונים ולא פורצים יסותרים, לא קלקלו ולא תקנו מאומה. מיום היותם לרבנים אין כל חליפות בקהלותיהם, מצב הדת לא נשתנה, אחרי כל הטפותיהם גם מכשול אחד לא הוסר, גם אחד הבקיעים לא נסתם וכל הנגעים עומדים בעינם, אחד לא נעדר. חלול שבת בפרהסיא נפוץ כלמנים, הנשים לא תטהרנה, לתפילין אין אות, הכל כתמול שלשום, – ובכן, איך אפשר להתעלם ולחשות, הן שאול ישאלו: מה תעודת אלה הרבנים? ומהו הקרן הקימת שהוציאו מהישיבות? הראיני את מראיך, השמיעני את קולך!

ובכל אלה אין להאשים אותם ואין לתלות הקולר בצוארם, שלדעתי, כי הצעירים האלה: בנינו כנטיעים מגודלים בבית המדרש ישיבה ויודעי דעת ולשון וחניכי האוניברסיטה – הם המנהיגים הראוים והדרושים לנו, כי הם בעלי הכרה להשכיל להטיב. והם יוצאים מבית מדרשם חמושים ברצון גמור ובמחשבה סהורה לפעול ולעשות „רחש

לבי רבר טוב"[1]. אבל כוונותיהם הטובות תנופצנה אל המציאות והיכולת, בהביטם פנים אל פנים אל החיים יוכחו, כי אך חלומות טובים חזו בדמיונם, ואולת יד להוציאם לפועל. ולבם עליהם דוי על פרצות הדור וחשים ומרגישים את המצב המסוכן, אך לא יוכלו לדון עם שהתקיף מהם. עם ה„פרעזידענט", וירא‌ים מן יבולע להם ובהכות אוחזים בפלך שתיקה.

הנה שמועות באות, כי הרבנים הזקנים מהדור הישן מבזים את הצעירים חניכי בתי המדרש המתמנים לרבנים ונלחמים עמם לבל להת להם ניר. ואמנם צער הזקנים מובן, כי הם מתמרמרים באשר הצעירים לוקחים עמדתם ועליהם לפנות מקומם. אבל אין זו אשמת הצעירים. הרי זה כזקן הכועס על הצעיר ומקנא בו, מדוע האחרון יחיה עוד יובל שנים בעוד שימיו הוא חוצצו וקרוב לבא עתו. אמנם זו טרגדיה. אבל הוא חק הטבע שאין להשיב, ואם נאבה או נמאן אין לשנותו. הן עליהם להבין כי הדור החדש בני הנוער מדברים רק אנגלית ולא יוכלו לשום אלופים לראשם אנשים שאינם יודעים שפתם. אם נכון הדבר או לא, זה אינו שייך לענין; אבל עובדה היא, וכל מחאות נגד המציאות אין בהן מועיל. עולם כמנהגו נוהג, דור דור ופרנסיו, פרנס לפי דורו, ועליו לדבר עם צאן מרעיתו בלשון שמבינים, „אל היהודים ככתבם וכלשונם".

ואמנם הלא יש מקום לשניהם, ואפשר לשני מלכים שישמשו. הזקן יהי המורה הוראה והצעיר יהי הפרנס והמטיף.

הדרך והעצה האחת היא לבצר עמדת הרבנים החדשים, להרבות להם עצמה, לתת להם עוז שמושבם יהי איתן, ואז יוכלו למלאות תפקידם ויהיו מסורים לעבודתם. נחוץ לתקן באיסור חמור בכל תוקף: שאסור לקהלה למנות רב ואסור לרב להמנות על זמן

[1] תהלים מה. ב.

פחות מחמש שנים. באופן זה לא יירא הרב מפני הפרזידנט נשיא בית הכנסת, כי האחרון יהי בן־חלוף ופכלות שנתו יצא, בעוד שהרב יעמור ויתקיים, ויהי השודד בקהלתו.

ועל הישיבות לתנך וללמד את המתעתדים להשתמש בתגא, לדבר על לבם השכם ודבר כי עטרתם תהי הולמתם, רק אם יהיו גבורים כח לעבוד עבודת הקודש בחרף נפש, כי מברכים ברכת עומר ישראל בתפארה, רק אם קדמה לה ברכת אוזר ישראל בגבורה. והם נועדים להיות לאנשי מלחמה נגד ההפקרות בדת, לא להשתחוות לעגל הזהב, ולא ירכינו ראשם תחת אילי הכסף. עליהם למסור נפשם על קדושת משמרתם, להגיד לבית יעקב חטאתם בפה מלא, להאיר עין נתיבותם ולהנחותם בדרך ישרה.

ולהטיל חובה עליהם בכתב תעודתם, ללמד את אנשי הקהלה ספרי מוסר: חובת הלבבות, ראשית חכמה, קב הישר, שערי תשובה, מסלת ישרים, ספר הישר, ולעשות „חברת נשים" להורותן דינים עקרים אשר להן. ואבן שתיה ומרום מראשון יהי להם חנוך הדור הצעיר לטעת בלבם חוקי התורה ולהשגיח שמילדותם יקיימו המצוות המעשיות.

אם כה יעשו, ארוכתנו תצמח וש מקוה לתורתנו ולעמנו ולא נכחד קימנו. והם יהיו לברכה. ושם „רבנים ומורים לצדקה" יהי נאה להם ונאה לעולם. וזאת התצודה שלהם בישראל!

פרק אחד עשר.

הָרַבָּנוּת בְּדוֹרֵנוּ.

לפנים בישראל היתה הרבנות משאת נפש כל איש. אליה נשאפו הכל ותכלית מאוויי כל יהודי היתה כי בניו יהיו לרבנים. ומנודע העזמון העממי אשר האמהות שרו על יד עריסת עולליהן ובישנן אותם:

שכב בני, שכב.
תגדל תהי לרב.
תלמד הרבה תורה
שהיא מיטב כל סחורה.

וההשאיפה היתה מובנת, לא שגו בתשוקתם ולא הפריזו על ערך הרבנות, כי על פי מושגיהם אז, היתה מרום קץ אושר האדם.

ולרבנים היתה זכות הקיום כי היו רבנים אמתים: "רב כמה שנאמר", מתאימים ונאים למשמרתם.

מגמת הרב היתה: ללמוד תורה וללמדה. וכאשר נתמנה לרב נתגשמה מטדתו וחפצו נמלא, כי ישב תמיד בתוך ארבע אמות של הלכה וינהג ישיבה עם תלמידים מקשיבים אשר תורה בקשו מפיהו.

כבודו בקהל עדתו גדול מאד. על פני כל העם יכבד; מצורתו ברושה על כל בני העיר, הוא השומר הומת הרת; הוא השליח ואלוף בראשם. הכל סרו אל משמעתו ולדברי פיו ייחלו ומפני שמו נחתו

ומוראו עליהם. בשגם כי הקהל רובו ככולו היו תמימים יראי ה' ומכבדי תורה.

מחית הרבנים כערים הגדולות היתה בשפוי וברחבה א). ואף בערי המצער שפרנסתן היתה מצומצמת, לא הרגיש הרב כל מצוק וכל אשר הקציבה לו הקהלה מצא לו, כי לא נהג בגדולות ויסתפק במועט ולא היה לו מושג מחיים יותר יפים ועשירים, כי חוג שמים התהלך והתורה והעבודה היו לו לעיקר ב).

גם גדול בניו ובנותיו לא כבד עליו, כי לכבוד היה נחשב להתחתן בו ועשירי העם התחרו וירבו מוהר ומתן למען קחת מבנותיו לבניהם ומבניו לבנותיהם. ובכן היה הרב איש מאושר ושבע רצון ושמח בחלקו בחומר וברוח, בידעו כי הוא ממלא חובתו באמונה וזוהי תכלית האדם. ולא היה מחליף את משמרתו בעד כל חללי דעלמא. ואלו היה נשאל: אם יש לו מה לבקש – היה משיב: „אין מחסור לי כל מאומה, כי חנני ה' וכי יש לי כל". והיחס בין שני הצדדים: הרב והצבור, היה טוב מאד.

אבל עתה קם דור חדש, ולפי חליפות העתים נתחלפו הדעות וענין הרבנות נשתנה לגמרי; גם מצד הרבנים גם מצד הצבור.

מצד הרבנים: הרב איננו שוקד על הגמרא ומתמכר אל הלמוד. אין לו חשק ההתמדה ולא ימצא ספוקו בתלמוד לבדו, כי יש לו

א) להחכם צבי קצבו באמשטרדם שכרו לשנה אלף ר"ם שמעציוא שהם שני אלפים וחמש מאות והובים הולנדים (מגלת ספר להרב יעב"ץ, עמוד 25); „אבי מורי (החב"צ) נסע להנובר ושהה שם איזה ימים ונתנו לו אלף ר"ם בשכר טרחו" (שם, ע' 13); „התרצה לו אבי מורי (החב"צ) ליסע להמבורג (לפשר איזה סכסוך) בשכר שבע מאות ארומים דוקטין מלבר הוצאות הדרך" (שם ע' 41).

„מרי חורש בתרשו יקבל (הרב ר' הירשל לוין בברלין) סך חמשים והובים מלבד השכירות מבני המדינה בידוע, ומעות תנאים, וחופה „וחבר". „וזורנו" ושבר פסקי דינים בקהלתנו ובמדינה ושאר הכנסות. גם יהי לו בית מיוחד לפי כבודו דירה נאה". (כתב הרבנות להרב רצ"ה בברלין, ש' תקל"ב, נעתק בספר „צבי לצדיק").

ב) בספר תולדות בעל שאגת אריה מסופר: כי אשתו היתה עקרת בכתי האופים ללוש בצק; ולו לא היתה חליפת שבלות רק בגד אחד להול, לשבת ולמועד.

מושגים אחרים ושיח ושיג לו, וחפצו לעסוק גם בעניני התבל והליכות עולם לו – „אל תקרי הלכות אלא הליכות".

ומצד הצבור: אין התורה חביבה על בני הדור, ואם הרב תהי תודתו אומנותו ויעסוק בה תמיד, לא יכובד ולא ינדל ערכו; ואדרבה לבטלן יחשב, שאינו יודע להליך נגד החיים.

וגם בכלל, אין הרב מכובד ונשוא פנים. בני הצבור מביטים אחריו וישישו למצוא עוון לספר בגנותו, ואם ימצאו שמץ דבר כקליפת השום, ינדילו ויגזמו פי מאה.

ובהגיע תור נערה מבנותיו או בנו לפרק נשואים, אוי אם אין ידו משגת לתת נדוניא הגונה – ישבו עד שילבינו ראשם, כי העשירים והאצילים לא יאבו להתחתן עמו. ולכא בברית עם בזויי עם נתותי דרגא לא יוכל להעטות עליו חרפה כי הלא רב הוא ועל פי משרתו הוא נמנה בין נכבדי ארץ.

גם אין מפרנסים אותו כהוגן, מפני שבעיניהם הוא מיותר לגמרי וכל מה שנותנים לרב, רב לו.

ושלש מדות ברבנים:

א) יש שוטים שאינם רואים את העולם כהוויתו, וצל ההרים הם רואים כאנשים. בדמיונם הם יושבים תחת תופת כבוד. „כסיל מתעבר ובוטח"[ג]. ואינם מרגישים את הלעג והקלס שמלעינים עליהם. חביב ויקר בעיניהם – זה שעומדים בבית הכנסת בכותל מזרח אצל ארון הקודש, מה שקוראים להם: „מורה־מורנו", כותבים עליהם תואר הרב הגאון, דורשים דרשות הבל הבלים ומתברכים בלבבם שהכל מתענגים על חלומותיהם ועל דבריהם. על כת זו נאמר: – „חלמא טבא חזית אשריך וסוב לך".

ב) ויש יוצא מן הכלל, איש מורם מעם שיודע כל דברת בני האדם ואת דבתם עליו, והוא חי במסכנות, ביתו ריקם, לחם יבש יאכל

ג) משלי יד, טז.

ומים לחץ ישתה, והוא שוקט במכונו ונפשו טובה עליו ולבו חזק מצור כי הוא עומד מעלה על כל עניני העולם ורוחו מרחפת בעולם האצילות, שוקד על ספריו, על ענינים רוחנים, והוא קורא: הכל הבל, הבל בני אדם, גם שנאתם וקנאתם הבל.

ג) אך למי אוי ולמי אבוי? – לכת שלישית, שאינם טפשים כראשונים ולא גבורים וחסידים ונזירים כאחרונים. הם נותנים חלק גם להרוח גם להגויה. הם מבקשים ללמוד תורה ולתקן את ההמון, אבל חפצים גם לחיות כבני אדם ושמים לב גם לצרכי משפחתם המבקשת את תפקידה.

ישעם וחפצם לעבור עבודת הצבור, להטיב את חנוך הבנים, לקרב ולהשיב לב בנים אל אבות – אבל אין לאל ידם לבצע מעשיהם, כי כל אשר ינסו לעשות, ימצעו בם פגעים ונגעי בני אדם ותצא חוצץ נגדם משלחת מלאכי רעים: קנאה ושנאה וכבוד. ואף אם ילחמו בעד מטרתם, אבל על מי רוב לא יצליחו, ויהיו רק לאנשי ריב ומדון. – הם „גבורי כח עושי דבר" – אבל „לשמוע בקול דבריהם" אין איש, ותקותיהם יהיו לאכזב ואבעבועות פורחות ואבק פורח ומשאת נפשם למשאת שוא.

והם יודעים כי כל תנועותיהם גלויות לכל ואלפי עינים על כל מעשיהם והם לשיחה בפי הבריות ורובם דורשים אותם לגנאי. הם מרגישים כל עוקץ קל ובקיאים בצורת החוטם מי אוהב ומי אויב. ומי מתכחש וחונף.

ולשכוח עמלם, על ידי התעמקות ועסק בדברי תורה – אין להם חשק, וממילא מבלים זמנם לבטלה והעת תארך להם וחייהם ריקנים ומשועממים.

כל איש דואג לעתידות בניו ומגמתו להקנות להם פרנסה טובה. „ואת עמלנו אלו הבנים". אם האב בעל מלאכה, יחנכם ליגיע כפיו ומלאכת ידיו, ואם סוחר הוא, יסכינו הבנים לדרכי המסחר בנעוריהם בבית אביהם – אבל בני הרב, אין להם ידיעת בית אב במסחר ואינם

בקיאים בטיב משא ומתן. וכן לא נהירים להם שביבי המלאכות. וגם אין המלאכה לפי כבוד אביהם – ואם אין להם רצון ללמוד, ואינם מוכשרים להיות לרב אב"ד, הם עדי אבד, גברי ערטילאי, קרח מכאן ומכאן, הולכי בטל, לא יצלחו לכל, ולב אביהם נשבר בידעו כי הוא עכר אותם, ועתיד ליתן את הדין על אשר תמצא אותם.

הרב שרבים שכיחים ומצויים אצלו, בקי בתכונת רוחם ויודע הצד החלש שבהם ורואה את נגעיהם, כי פלוני ופלוני שבאו אליו למשפט, המה גזלנים וחמסנים ורמאים, ואלמוני המתפאר בנדבותיו, הוא מתהלל במתת שקר. ולפעמים היד הנותנת שקל, דמים מלאה, ועל כן מדת אהבת ישראל פגומה ולקויה בו. והוא מקנא באיש פרטי שאין לו עסק עם הרבים ויכול להיות אוהב כל איש ישראל. ואשרי האדמורי"ם שהבאים אליהם המה אורחים לשעה, והאדמורי"ם אינם מכירים אותם מקרוב, וחושבים שאנשי חסידיהם כולם אהובים כולם ברורים, מה שאין כן הרב היודע גם הצד השני שבמטבע, ורואה את הצללים הרבים, נפשות רבות וחסרונן.

הרב, שבתחלה חשב את הרבנות לעבודת הקודש ולמלאכת שמים וידמה בנפשו לשמר מדות בני עירו ולהאציל מרוחו ולהשפיע עליהם – לסוף הוא יורד ממעלתו הרוחנית ויצא ממנו כל הדרו. ולמרות טבעו ורצונו הוא מתרגל לקבל מתנות, ואחרי כן גם לרדוף שלמונים, לתבוע בפה, כי אנוס הוא מחמת נפשות "אריה טורף בדי גורותיו" ד). ובעד בני ביתו – ואם בעל נפש הוא, מתמרמר ויהגה נכאים על אשר פנה זיוו פנה הדרו, והוא עלוב ושפל בעיניו, כהמלאכים אשר ירדו משמים לתקן בני בשר ולסוף הועם זהרם ונסע יתרם בם וישחיתו את דרכם על הארץ.

ובמדינת אמריקה כפלים לצרה, והרבנות היא למארה, כי אין הרבנות כללית, רב אחד לכל בני העיר, רק כל חברה וכל מנין ממנים להם רב, וכל אשר למד לפטפט איזה דרוש תפל מתובל בלצנות, רבי

ד) נחום ב, יב.

יתקרי, והרבנות עומדת על שלשה דברים: על ההטפה ועל החנופה ועל החוצפא, ואינם צריכים לדעת אפילו דף אחד גמרא או הלכה אחת. והרב האמתי אשר לא למד לשונו דבר שקר ואיננו יכול לשית בחלקות, הוא מן הנחשלים וידו על התחתונה וכל אשר יאמר לתקן, יהיו המה לצניניים בצדיו וצוררים הם לו בנכליהם, ויחבלו את מעשי ידיו לבלע את הקודש „ידהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד" [ה]. ושועלים קטנים מחבלים כרמים, וכל הדרכים פתוחים לפניהם וכל האמצעים כשרים להם.

ועל כן הישרים בראותם כי נסתרה דרכם וטעו בחשבונם, המה מתאוננים, למה בחרו להם אומנות זו שאין בה לא פרנסה ולא כבוד והנפש לא תמלא, כי דרשותיהם היותר טובות אינן משפיעות ואינן מטיבות ומשביחות את המצב הרוחני, וממחשבתם אשר חשבו על היהודים לא יצאה כל פעולה, והם שרוים בכעס ושבעי רוגז וישבים על ספסל הנאשמים בעיניהם הם, וקוראים תגר על נפשם ורואים את עצמם „כעבדא דנהום כריטיח לא שויא" [ו].

מי יעלה בהר הרבנות? מי שאינו נקי כפים ולא בר לבב — הוא יעמוד ויקום וישבע לחם וטוב לו. — אף כי גם אותם הרמאים, לא מחכמה בחרו ברבנות, כי אלמלי השתמשו בתחבולותיהם ובנכליהם במשא ומתן, קרוב, שהיו עושים עושר, ובמצב הרבנות — בכל העדמומיות לא ידכשו הון רב, כי אין הרבנות כר נרחב לעשירות.

* * *

איש ישר! אל תקרב הלום. אל תתן לרבנות חילך. ברח לך מזה. היה לבעל מלאכה או לדוכל, אם מעט ואם הרבה תאכל לחמך יגיע כפיך במנוחה. אל תדאג דאגת רבים. אל תהי חבור עצבים. היה מובלע בין אנשים, רואה ואינו נראה. את ה' תירא ולא תשנא את הבריות.

ה) ישעיה ג, ה.
ו) ניטין יב.

פרק שנים עשר.

חכמה ומוסר.

אנו עם התורה וממלאים לה חובתנו. אנו שוקדים עליה והוגים בה ומלמדים אותה לבנינו משחר טל ילדותם עד ימי בגרותם, מקדישים לה מיטב כחנו ומבחר עתותינו. מפיצים ומרבים תורה בישראל, כמו שנאמר: "את בניהם ילמדון" א) "ושננתם לבניך" ב) "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" ג), "וכל בניך למודי ה'" ד).

אבל — אינגו נותנים כל עדך לתודת המדות ודרך ארץ. אנו מקנים לבנינו חכמה והגיון, אך לא נמוס. אנו מסגלים להם ידיעת סמים — "יכרכום בספריהם" — ומזניחים חובת הלבבות. כל תשומת לב להוגים והמורים, מרכז הכובד שלהם היה ללטוש את המוח שבראש בתריפות ושנון ופקחות, ואך בזאת יתהלל התלמיד. אבל בשלמות המוסרית נוהגים קלות ראש. — לפתח כחות הנפש, לטהר את הלב מסיגי כדות דעות, להשריש אהבת אמת ותמימות — מאן דכר שמיה? הסדרונים שלנו מטשחים רק את השכל — והלב אובד, למרות מצות חכמינו, בעלי התלמוד, שבפרו את החנוך המוסרי על ההשגה השכלית עשר לאבן שתיה ולעקר: מדות טובות ומורא שמים.

א) דברים ד, י.
ב) שם ו, ז.
ג) שם יא, יט.
ד) ישעיה נד, יג.

„כל האומר: אין לו אלא תורה – אפילו תורה אין לו"

„תכלית חכמה: תשובה ומעשים טובים[ו].

„והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמה ודעת" „אמונת" – זה סדר זרעים. „עתך" – סדר מועד. „חוסן" – סדר נשים. „ישועות" – סדר נזקין. „חכמה" – סדר קדשים. „ודעת" – סדר טהרות. ואפילו הכי. אי „יראת ה' היא אוצרו" אין – אי לא לא"[ז].

„מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? – מפני שהיתה בו שנאת חנם"[ח].

„כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם, ונקרא נתעב"[ט].

„אוי להם לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים; חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד" (וי למי שאין לו ח צ ר, „יראת שמים", ועושה שער „תורה", לחצרו)[י].

„זכה – נעשית התורה לו סם חיים; לא זכה – נעשית לו סם המיתה"[יא].

„אם דומה הרב למלאך ה' צבאות (תם וישר) יבקשו תורה מפיהו – ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו"[יב].

„כל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת. ולמה הוא דומה? – לאילן שענפיו מרובים ושורשיו מועטים והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו"[יג].

„ר' סימון ור' אלעזר היו יושבים, ויעבור לפניהם ר' יעקב בן אחא. ויאמר אחד לרעהו: נעמוד מפניו כי הוא איש ירא חטא, ורעהו

ו) יבמות קמ:
ז) ברכות יז.
ח) ישעיה לג–ו שבת לא.
ט) יומא ט:
י) שם עב:
יא) שם.
יב) חגיגה טו:
יג) אבות פ"ג מ"ט, מי"ז.

אמר: נעמוד מפניו כי הוא יודע תורה. ויתרעם עליו הראשון באמרו כי הוא מקטין ערכו, ואיננו מבליט את העקר" יד).

„אין להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד" טו).

„הקדוש ברוך הוא ליבא בעי דכתיב „וה' יראה ללבב" טז).

„יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" יז). — „דרך ארץ קדמה לתורה" יח).

אמת כי עלינו לשבח להחנוך הישן אשר מקד והשגית על שמירת מצוות המעשיות ודקדק על קיומן ולו נאוה תהלה כי נתן לנו דורות שומרי תורה ומצוה — אבל על עמקי הצדדים הרוחנים לא שמו עין. כל מעיניהם היו בלמוד הלכה ותייהם היו שוורים, טווים וארוגים בחוסי משא ומתן של שיטות ופלפול לתדוד י, ואם בדרך למודם בגמרא מנשו באגדה של תקון המדות והלך נפש, פסחו ודלגו עליה כעל דבר שאין תפץ בו יט), ואמרו: „דין הגיין, ויתהון לא הגיין" כ).

ולמודי סוגיות בחריפות, לא הכניעו את היצר ולא עצרו בעד

יד) שבת לא:

טו) שם.

טז) סנהדרין קו:

יז) אבות פ"ב מ"כ.

יח) ויקרא רבה ט. לה: תום' ישנים, יומא פ ה: ר"ח תשובה — ועי' אבות דר' נתן, ראש פכ"ה, ומהרי"ט, חלק א, סימן ק.

יט) „רוב אנשי ומננו מי אשר ירבנו לבו לעיין בחכמת התורה הזה מתכון שיקרא חכם אצל עמי הארץ אף שלא ינקהו מסכשול נשאו ושאם לא היה יורקו לא היה נענש עליו, והניח מלעיין כשרשי דת ויסודי תורה אשר לא היה לו להתעלם מהם ולהניחם" (הקדמת חובת הלבבות).

„אנשים שהטריחו את עצמם להבין דברי התלמוד ולחתור מסקותיו ולפתוח מתוסותיו והם מתעלמים מחוכת הלבבות וכלו יסיתם כידיעת העניינים הנכרים מהדינים, והתעלמו מעיין כמה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם אשר הם חייבים לחקור עליו" (שם פ"ר מעבודת האלקים דבור „והנה").

„רבים אוהבים הפרפים המפים, ועובים הכללים האמתיים — — עובים אתר ניום, האגדות התעודות והסודות, המשלים והחידות, אשר הם מוהב תמודות, המרגליות המתוקים לכל פיות, הכנויים לתלפיות, תכמות עליונות וברות, אמרת ה' אמרות טהורות — —" (הקדמת מנורת המאור).

כ) בראשית רבה פ"כ.

החיה שבאדם ומהו לא למדו הנערים איסור חוצפא וצביעות, רכילות ורמאות.

אם טעם נער בלי ברכה, גערו בו בנזיפה כדת; אבל אם סיפר לשון הרע „ממהדורי מילי" (נא) והלך רכיל בחברי איזה מפלגה, לא נגעו ולא מגעו בו. ולפעמים עוד אמרו לו: „י י ש ר ז" ובמושב זקנים הללוהו, כי היה זה צורך הפת וחזוק החברה.

בחור חריף ויודע לתרץ קושית מ ה ד ר "א, אף שעם זה היה עז פנים, מהולל יקראו לו ויחזו לו עתידות כי יהי לגבר בגוברין, ועלם תם צנוע אשר קפץ פיו מעולה ולא רגל על לשונו, לכסיל ובטלן נחשב.

ועל כן לא ימלא כי בנינו גודלו פרא ויש בעלי חורה מראים נפתלים ועקשים. ש ה א ד ם שבהם לקוי במובן המוסרי והאסתטי: „יש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים" (נב).

ישנם בתוכנו אנשים עושים את התורה קרדום ולוקחים ממנה קרנים להם לנגח על ימין ועל שמאל, ובעזות של קרושה הם מעוררים ונוקפים, שופכים בוז על רב העיר, „חוטפים ותופסים אותו ב ש א ל ו ת, בטעות בהוראה", יורדים לחייו. ננסים קופצים על ענקים ומסיגים גבולם. (וטענתם היא: „הרי שלך לפניך!" זה הוא החנוך אשר הדרכתם אותנו וקבלנו מכם). מסכסכים איש באיש, מפלגה במפלגה, ומרבים קטטות ומריבות ועמל בישראל.

אני ידעתי מורה צדק, „פטיש החזק", שרדף בדורו ששת רבני עידו, והראה בעליל „למען דעת כל עמי הארץ", כי הרבנים ההם אינם יודעים להורות ומכשילים את הרבים (ועל פי טעות המקרה, נתפרסם אחד מהם אחרי כן לראש גאוני המדינה). ונם לערב לא הניח ידו, ו כ כ ל ב היה יכול להגיד: „ככחי אז וככחי עתה למלחמה" (נג), כי גם כאשר עבר שנות השמונים, היה מלגאה, כבן עשרים לרדוף.

(נא) ברכות נא:
(נב) ויקרא רבה, פרק ל—יא.
(נג) יהושע יד, יא.

והאיש הזה היתה תודתו אומנותו והיו לו כמה מעלות טובות ונהג בחסידות, נסע לדביים היותר גדולים: לקוצק, להדי"ם מגור, להרב מצ'יכנוב, לבנו הרבי מסטריקוב, ובילדותי הייתי באותו מעמד, כאשר רב עירו ר' משה (אחי ר' מאיר נח לווין, דב במוסקבה) קבל עליו לפני הרבי מסטריקוב ויתאונן בשבר רוח שהמו"ץ מתנפל עליו וממרר את חייו, ויקחני לעד. והוכיח הרבי את האחדון בדברי כבושים נמרצים, ובכל זאת כשובו הביתה, שב לסודו ולדיבו עם הרב, כי תאות המחלוקת גברה עליו, ותעבידהו על משמרת מקודת רבו.

וכמוהו היו מוצי"ם רבים לאבני נגף לרבנים וימררום ורובם ויחתרו תחת עמדתם כר).

ולא למותר להעיר גם על שיטת שטות זו: יש רבנים רודפים אחר כבוד מדומה, שואפים לפומבי ופרסום על ידי כתבי תעודות והסכמות ואינם מפונקים ביותר, וכשר לפניהם להלל לשבח ולהסכים גם על דברי בודות וגנבה, ואף אם המחבר הוא מאנשי דלא מעלי, הם מברכים גם על הרעה, "בשם ה' ובעזרתו" ובלבד שיעטרום בשלשלת ארוכה של תוארים מוגזמים ונפרזים; והיא מלתא דשוויא לתרווייהו, כי המחבר והמסכים נומלים זה לזה, ויותר ממה שהם מסכימים הם מקבלים הנאה שנעשים למוסכמים.

ואמנם חכמי ישראל ראו מראות נגעים ויחבוננו על המגרעות וידעו כי התורה לבדה בלי למוד מוסר איננה מספקת ומכשירה את האדם,

---

כר) הנני רושם כזה על פי הזכרון קטע מכתב בן דודי הרב ר' שמחה יאיר האב"ד פיעטרקוב שכתב לאחי הרב מנדרין בשנת תרמ"ב על אודות בר נש ממוג וזה: "אנכי ידעתי את הצפור הזה. הוא יש ככה, לשוש ולשמוח, ולהלוך שחוח, והחת חמה יצא חוח. ואם תראהו מתנמנם וירות רפות, הזהר כי קצת אצבעותיו מדודות וכהן ישרוש שרפה. והלא ירעת כי לשון חנחש מפוצל בשני הפולג, ובאחד ילחך ובשני ישליך ארס. וכל עוד שלא יכוער המוץ בפוץ יפוער מגורן, נחוץ לעמוד על המשמר ולהשניח בשבע עינים".

ויקם ר' ישראל בעל שם, (בערך שנת ה.תצה) הוא ומתי סודו ותלמידיו, וייסדו את החסידות אשר תעודתה לצרף ולטהר את המדות, ותורתה כי כוונה זכה וטהרת המחשבה – עיקר.

ולמטרה זו קמה בליטא שיטת למודי המוסר מיסודו של ר' ישראל סלנטר כה). ובעלי השיטה קבעו חובה ללמוד בכל יום, בבתים מיוחדים, ספרי מוסר ויראה.

אבל ברבות הימים אבדו לשיטות אלה תכונתן ועצמותן הראשונה ולא לעולם חסנן, ורבים התאוננו כי שיטת ה"מוסר" נהפכה לרועץ, והוא שם שנתרוקן מתוכו, והאילוזיה היתה למפח

כה) נולד בשנת תקע"א בוארנר, כפלך קובנה, לאביו ר' זאב האכ"ר טילן, ודר בסלאבוט ועל שם מקומו נקרא, ושם משפחתו ליפקין, מת בקניגסבערג תרמ"ג, הוא היה אדם הגדול ברורו, נאון חריף, מצוין במדות נעלות ויראת שמים להפליא. הוא סבב בערים ויסד בתים למוסר בליטא ובאשכנז (בטימל, בטילויט, בקניגסבערג, בפרנקפורט על נהר מיין), וגם בפאריז. בטימל הוציא בשנת תרכ"א שבועון לתורת משם התבונה.

בהשתדלותו נדפסו ספרי המוסר: "מסלת ישרים", "תקון מדות הנפש" לר"ש בן גבירול, ו"חשבון הנפש" לר' מענדיל לוויו.

הוא העמיד את המדות על עקרים אלה:

א) אמת, ב) וריזות (שלא לבטל רגע לבטלה), ג) כבוד (להזהר בכבוד כל אדם), ד) סנוחה (מנוחת הנפש לכל להיות מכוהל), ה) נקיון וטהרה, ו) סבלנות (לסבול בסנוחה כל פגע ומקרה בחיים), ז) סדר (לעשות כל מעשיו בסדר ומשטר), ח) ענוה, ט) קטון (שלא להוציא פרוטת שלא לצורך), י) שתיקה (להשוב את התועלת שבדבור מרם ידבר), יא) צדקה.

בחורף האחרון לחייו בא אחד הנכירים לבקרו בחליו, ויען לאחד המקורבים אליו והציע לפניו שיבקש ממנו כי יאות לקבל מירו סכום בסף הגון למחיתו, אך ר' ישראל לא קבל. ויחפוץ האיש לקנות לו לפחות טלית תרשה תחת טליתו אכולת העש, ויסאן לקבל גם מתנה זו. ויעתר עליו מקורבו לרבר על לבו והוסיף: "לו הרוחתי בסף מעט, הייתי גם אני קונה לי טלית חדישה".

– "כן" – ענה ר' ישראל – "לו אני הרוחתי מעט בסף, כי אז קניתי לי גם אני". וכמותו הניח לבניו אחריו – טלית ותפילים ישנים ("אור ישראל", לר' יצחק בלאור).

שלשת תלמידים מובחקים היו לו: ר' יעקב יוסף, רב הכולל בניו יורק; ר' יצחק בלאור, מחבר "פרי יצחק", רב בפטרבורג, ור' שמחה זיסל, המפורסם לרכם ומרושם של בעלי המוסר בקילם.

נפש וממנה יצאה החנופה, והיא הפריחה ענבי רוש כעזות, צביעות, ערמומיות וגסות הרוח כו).

דרוש לחנך את הבנים בעודם באבם בילדותם, בבתי הספר, בנעוריהם, בהישיבות, לא רק חנוך הדעת לבד, אך עם חנוך הלב, לתת חלק גם לשכל והגיון, גם לרגש, ככתוב „מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים" כז). לקבוע סרק בכל יום ללמדם תום דרך ואהבת מישרים, לטעת בם אהבת הבריות, להשניא עליהם קנאה ורכילות, להזהירם על שפור יחסיהם לחבריהם. לשרש מקרבם ערמה וגאוה, לדבר על לבם בלי חשך, עד כי יהי להם החנוך הטוב לטבע שני וגם כי יזקינו לא יסורו ממנו.

כו) רבני ליטא ובראשם ר' יצחק רבינוביץ מפוניבז' יצאו בקול קורא „למען דעת", נגד בעלי המוסר, ובהשך רבריהם נאמר: „לא יאומן כי יסופר, כי אלו בעלי המוסר בשעה שהם צריכים להזנות, אינם מחרחקים מן הכעור, והגאוה המגונה ובשול היש של כל מי שאינו מכחתם בולשת מכל שיח ושיג אשר להם, מלמדים איש את רעהו, כי לפרי תורה היותר גרולים בלי המוסר לפי שיטתם, כמעט אינם אלא הרשים חכמים, והקנין מבעלי המוסר מכריע ושקול כנגר זקן ויושב בישיבה המתיר עגונות בתורת אשר בפיו (הכוונה על הטרי"א) — לכן רואים הרבנים חובת לעצמם להזהיר, כי בעלי המוסר הם מלומדי האונאה, להתהיל בהרבצת תורת ולהפוך לאט לאט את התורה לשיטתם המזויפת..." (הטליק, תרנ"ו, גליונות קס"ג קנה).

גם הרב הספורסם לצריק, ר' מאיר מסלוצק, בחב דברים קשים עליהם (שם, גליון נו).

לעומתם, עמדו רבנים רבים ליטינם במאמר „למען האמת" והתומים עליו חשעה רבנים, ומהם הרבנים ר' יוסף מסלונים, ר' אליה רוד מסיר ור' יצחק יעקב רייניעם מלידא.

כז) משלי ד, כג.

פרק שלשה עשר.

חִסָּרוֹן כִּיס.

רבים מתפלאים ושואלים על האורתודוכסים שומרי התורה ומדקדקים במצות, מדוע בנוגע לכיסם רוח אחרת עמם, הולכים אחר בצעם ואינם זהירים באונאת ממון, ונדבות עשיריהם למוסדות צדקה – פעוטות ומועטות. הלא זה תרתי דסתרי, אבן ואבן איפה ואיפה, כי הלא אותה התורה שצותה על שבת והפילין, הזהירה על ממון שלא ביושר ופקדה: „פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך״ א), „ואהבת לרעך כמוך״ ב), ומה נשתנו אלו המצות מאלו?

ולעומתם – החפשים, שאינם בני דת, עשיריהם מרימים תרומות גדולות ונותנים ביד נדיבה לכל בתי החסד, וכל בתי ספר, בתי יתומים מושבי זקנים ובתי חולים הבנוים לתלפיות ומפליאים עין בשיא חסנם – נבנו מכספם. מדוע היתה כזאת?

אמנם שאלה גדולה היא וצריכה למוד – אך אם נתבונן ונחקור, נמצא נמוקים ומשך דבר.

הלא המה:

א) יצר לב האדם, אהבת עצמו (איגואיזם) יסיתהו לחשוב בי עבד לשמור כל מצות התורה, והן לעול משא לעיפת ועל כן אדם אין

א) דברים טו, יא.
ב) ויקרא יט, יח.

צדיק בארץ, והוא בא לידי פשרה לאמור: „פלגינן רבורא – וחציה שלי": מן התורה אבחר לי חצי המצוות כטוב בעיני לשמור ולעשות. והיהודי המקיים מצות שבינו לבין אלקים, מתברך בלבבו כי הוא יהודי כשר על זהירות במלי דשמיא, על מי תפלותיו ערב ובוקר וצהרים, ענית אמן יהא שמיה רבה, הנחת תפילין, שמירת שבת, זהירות מאוכל פגול, ומזרה לו היתר כי אף אם איננו מקפיד כל כך במצות שבממון ורכוש, אין בכך כלום, ויבא על שכרו.

אבל החפשי שאין לו כל חלק במצוות המעשיות, אם בעת צרה, בשעת חשבון הנפש יכהו לבבו שאין לו כל צדקה לזעוק אל ה', באשר כי הוא ריק מכל מצוה, ערום ועריה ואוי לו מיום הדין, בהכרח הוא אוחז בעמוד החסר, איריאל הרחמנות והנדיבות, שעולמו עומד עליו, וקורא: „מצאתי כופר!" ומאמין שצדקה תצילהו ותנקהו מפשע רב, וינחם את נפשו כי על ידה לבדה, הוא יהודי נאמן, כי „ואהבת לרעך כמוך" הוא יסוד התורה, וכל דרך איש ישר בעיניו, מר לטעמיה ומר לטעמיה.

ב) שתי המפלגות נזקקות לתאותן, ואין אחד מהם כובש את יצרו ומושל ברוחו, ולכן החפשים, בצלי הנאה, הרודפים אחר תמורות העולם, ולא יחסרו נפשם מתענוג, המעשנים בשבת, האוכלים בשר החזיר והולכים אחר עיניהם ובשרירות לבם – משחרים מכספם למעשה הצדקה, כי תאות בצע איננה התאוה היותר חזקה להם – והחרדים שהסבינה מנוער בנזירות מאביונה וחשק וממאווים לוהטים קודחים ועושים – רק תאות כסף מושלת בם, שהמחנכים לא הזהירו עליה, וממתם חביב עליהם ביותר ואינם מוותרים עליו ואין מבטלים אותו בשביל המצוה[1].

---

1) נודע אשר אמר הרב ר' הירשל לוין מברלין: „רוב בגזל ומעוט בעריות" (בבא בתרא, קסה.) – ר ו ב – בסקום שרוב ישראל יושבים, כפולין וליטא – ב נ ז ל – זהירים בעכרות שבין אדם לסקום, אך תופאים בממון, ומשוקעים בבצע תאלה; ו מ ע ו ט – בארץ שהיהודים הסה מעטים, כאשכנז וצרפת – בעריות – שם מתגברים בתאוות בשר אבל נקיים מגזל ואונאת.

ג) אין פלא כי נדבות האורתודוכסי קטנות, כי גם למחית ביתו הוא מסתפק במועט, חי בספוק וקמוץ ושם מחסום לתשוקתו, לא הסכין בחיי עונג ושעשועים ומחסר את נפשו מטובה והוא רואה את העולם כתוך משקפת צרה ולפיה הוא מסתגל בצרכיו – אבל מבט החפשי רחב ושאיפותיו נדולות, חי ברוח ומדושן עונג, מפזר כסף כאפר על שמאל ועל ימין, אם לשבט אם לחסד.

ד) האורתודוכסים, אף אם השעה משחקת להם, אינם בטוחים ברכושם ביום מחר, מפחדים מפני חליפות ותמורות וגלגל החוזר בעולם, יראים פן תמוט ותמעד דגלם על דרך החיים. לכן הם בעלי־חשבון, מקמצים וחושכים אגורה. – והחפשים לא יחישו עתידות למו. הם אופטימיסטים, מחזיקים בכלל „ביום טובה היה בטוב״ד), ואולי, על פי הרוב, יש לעסקיהם בסיס יותר מוצק ובטוח.

ה) אלו ואלו תמימי דעות כי נותנים לשם כבוד. לכן החפשים, החיים בסביבה עשירה, והגבאי, התובע מהם לצדקה הוא עשיר ובעל בעמיו. ואם יקמצו בנתינה לא יכובדו, יפזרו מלא חפנים למען יעשו להם שם בצדקת פזרונם, – אבל מחנה האורתודוכסים עניה, ולפי מסת נדבות חבריה גם בנדבה בינונית ישיג הנותן כבוד. גם התובע איננו גביר מפורסם. – ומנקודת־השקפה שכזו חושב הנתבע פוזר כסף רב למחסור, להפסד, מפני שאינו רואה בזה כל שכר לפעולתה.

ו) ויש מקום לאמור להפוך, כי היהודי החרד, לא הכבוד הוא המניע אותו למתת הצדקה וגם לא יד הרגשנות והחמלה בזה, אלא הוא נותן לשמה, לשם מצוה, בתורת חובה, מפני אמונתו בה״ – „כי באמונה הם עושים״ה). כמו שהוא מניח תפילין ומנע מחמץ בפסח, מאותו הטעם הוא מרים תרומה לבית חולים; ואלו היה שעור מוגבל ומדויק לצדקה כמעשר ותרומה, כי אז לא היה גורע ממסת הקצוב אף פרוטה. אבל יען כי צדקה היא מדברים שאין להם שעור

ד) קהלת ז, יד.
ה) מלכים ב, כב, ז.

ואין החוב מרוקדק ומסומן ומוגדר במצריו ותלוי ברעת הנותן, בערכו, לפי אומד שלו, – השמן של תאות ממון עומד על ימינו ולוחש באזניו בי כמה שתהי נדבתו, דיה ויקיים חובתו, וכי גם פרנסת משפחתו מצוה היא: „עושה צדקה בכל עת – זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים“[1]. והוא סומך ובוטח כי לא יהיה מחסור כי יתנו גם אחרים, ולכן הוא נותן בערך קטן, במחיקת סאה, באיפת דזון זעומה.

ז) יש אורתודוכסים שמעשיהם מצות אנשים מלומדה בלי דעיון והבנה, וחושבים בתומם שדי ליהודי אמירת תפלות שמבטאים בפיהם ואינם נותנים חשבון לנפשם להיות פיהם ולבם שוה לקיים כדבר האמור. יש אורתודוכסים למחצה לשליש לרביע, ויש אנשים שהדת דמויה אצלם מאד ואינם שומרי מצוה, ובשם ארתודוכסיה יזכירו לא בבאמת ולא בצדקה ונקראים כן רק בשטף ובשתוף, מפני כי נספחו אל כתונה זה ואינם אוהבים להבדה עם כת החפשים. ויש גם רמאים מצבועים, מתקדשים ומחחסדים לעין רואים, מכבדי התורה רק לפנים, בבשיקה, באמירת אמן – וכל אלה כשמגיע לידי חסרון כיס, יגלה קלסתר פניהם ותראה צורתם הרוחנית, כשהם נתבעים למשכן קופצים את ידם או נדבתם צנומה ושרופה.

אבל טובי האורתודוכסים, השלמים האמתים, מדקדקים גם בצמצות שבין אדם לחברו, עושים צדקות בנלוי ובסתר ביד רחבה והמת בעת לדל ומחסה לאביון, ואני ירעתי לפנים יהודים ותיקים שפזרו לצדקה מעשר מרוח פרי עסקיהם.

ואמנם גם אחר כל התשובות האלה, סוף סוף דוה לבנו על כי במוסדות הצדקה, האורתודוכסיה עומדת בסתר המדרגה ואין פניה נראים, ונבראה שחסר לאנשיה חוש הנדלות, והם מרגלים בקטנות, להמיף נדבותיהם מפה־טפה, קמעא־קמעא. ושני אנשי שם, אדידי האוצרות, צדיקים נמורים, שחיו זה לא כביר בתוכנו, המה לדוגמת עלעד, כי בכל נדבותיהם כחול הים אשר מזרו לכל דורש ומבקש בכל

ז) תהלים סו נ. – כתובות ג.

קצוי תבל, לא יצאו לעזרת האומה בדבר כללי אף שהיתה היכולת בידם, ואחד מהם היה העשיר היהודי היותר גדול בעולם.

בעונג נפש נציין כי תקופה חדשה הנה באה, ובימים האחרונים נשתנו הדברים לטובה, כי מפלגת האורתודוכסיה מבינה כי יש יתרון לעבודת הצבור ומוסדות החברה והתאחדות הכחות, והיא צועדת קדימה וצולה במעלות צרכי הלאום, ולשמחתנו הננו רואים שמות חבריה מתנוססים בנדבות גדולות, ויש הקוה כי בעתיד הקרוב יעשו חיל גם במקצוע זה, ויראה פעלם והדרם!

פרק ארבעה עשר.

הַפְּיוּטִים.

רבו התלונות על הפיוטים והקרוב"ץ, שההמון מצפצפים ומהגים במועדים בלי כל הבנה רק מצות אנשים מלומדה, ודעת רבים למתקם ולהסירם מן המתוור, כי דבר שפתים אך למותר ולמתסור ושתיקה יפה.

אבל באמת הפיוטים הקשים בסגנונם ואשר בצורתם התיצונה נראים כלהג הרבה יגיעת בשר – תוכם רצוף תומר יקר הון רב, מלאים זיו ותושיה ובם תוות הכל: ספורי קורות האומה מימות עולם, קינות על שבר העם וגורלו המר, תידות ואמרי בינה, מקור תנחומים וצרי לעתות בצרה, סליתה לנפש חוטאת, תפלה ושירת תקוה ובטחון לעתיד להתיות רות ולב נדפאים.

ועל השאלה: מה תועלת אם יביעון בפיהם ויהנו ריק באין מבין התוכן והרעיונות?

במסו מכם, מה ענין נמצא בעד ההווה וצרכיו במליצות מזמורי דוד שנקבעו לקבלת שבת והנאמרים בהתלהבות שלהבת־יה? נסו נא לתרגם לשפה המדוברת את הפסוקים: „הרים כדונג נמסו" – „נהרות ימחאו כף" – „קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות" – „ה' למבול ישב",—

רק על פי המקובל והמסורת. וכה לא תגרע זכות הפיוטים, שגם כן נקדשו קודש בעם.

הפיוטים האלה המה בסיס ויסוד וסם חיים להאומה, כי ההמון אף שאיננו מבין אותם ולא יזמר משכיל, מתענג עליהם והם שעשועיו. אין זה מראה עינים — אך הלך נפש. באמירתם הוא עובר מעולם השפל לעולם האצילות, לעולם שכולו רוחני, שכולו טוב.

התבוננו לקלסתר פני הקהל באמרו אקדמות, אף שאיננו שומע ארמית, בכל זאת לבו ובשרו ירננו ועצמותיו תאמרנה חיים והוא חוצב להבות אש, וארשת שפתיו תערב לו ותיטב לו מסעודת שלמה ומשור סר מקרן מפריס; האקדמות נותן לו נשמה וטל של תחיה, והוא נהנה מזיו השכינה.

וכן כמה מושך בחבלי קסם ובעבותות אהבה מאמר „כל נדרי", ובצלצולו הנפלא הוא מאציל הדרת קודש ונפש השומעים תחפצם בם, אף שאין ל„כל נדרי" ענין לקדושת היום.

וככה כל היוצרות והפיוטים משפיעים על הנפש ומשכינים נשמה יתרה, מפני הנגון ומפני זכות אזרת: המנהג העתיק, והצבור שואב שפע בששון וכל חושיו יתעוררו בהריעו בזמירות:

„מֶלֶךְ בָּעֲשָׂרֶת לְבוּשִׁים, הִתְאַזָּר בְּקָדוֹשִׁים" א)
„שַׁפְסֵרֵי סְפוּחִים יָעֲבָסוּ בְקוֹל" ב)
„בִּמְגִנַּת רַעִים בְּגָנוּ אֲתְרוֹעָעָה" ג)
„כָּל וְתִיקֵי וָסָת בְּכוֹשֶׁר מְכֻלָּלִים" ד)
ויצילו ברעדה לקראת „אַף בְּרִי אַתַּת שָׁם שַׂר מָטָר" ה)
ועל הסדר הוגג „תּוֹרָה חֻנְקִי, תּוֹשִׁיָּה אִנְקִי, תַּכְלִית אֵץ אֲנָקִי" ו)

א) יוצר ליום א' ראש השנה.
ב) שם.
ג) שם.
ד) יוצר ליום ב' ראש השנה.
ה) מוסף לשבת עשרת.
ו) שחרית ליום ראשון של שבועות.

הנני מביא בזה דוגמא מהתרגום האשפנזי של הפיוט הנודע „אדרת ממלכה"[1] מאת ר' יחיאל מיכל זצ"ש הרב בברלין (נפטר תרכ"ד), שבהשקפה ראשונה הוא קשה להבין, ונראה כמליצות והעתרת מלים בלי כל כוונה, אבל על ידי התרגום הזה יאיר הפיוט באור יקרות ונראה בכל הדרו, ונשתאה על הרעיון הלאומי הרם והנעלה הצפון בו.

המתרגם הבין את כוונת הפייטן באמרו: „אדרת ממלכה, על מה השלכה, ועוד לא מלכה", כי זאת היא שאלת כנסת ישראל, ועל זה תבא התשובה: „לבל המליכה, ואחריו הלכה, שלא כהלכה".

„כנסת ישראל קובלת לפני אביה שבשמים, כי הורד עדיה וחולל נזרה — ותיכף היא משיבה אל לבה, כי עונותיה הטו את אלה. ואולם אחרי כי התודתה על חטאה היא חוזרת ומרצה את עלבונה ואת רוב יגונה ומכאובה לפני אלקים, ומה נפלאו דברי הפייטן ברוח הליריקה השפוכה עליהם. על פני מליצותיו מרחפת ענגת תוגה חרישית, חציית יאוש וחציה תקוה. אנו שומעים את קול האומה הישראלית נאנקת ונאנחת משצמת מכאוביה, אבל עוד לא נואשה מכל תקוה"[2].

אַדֶּרֶת מַמְלָכָה,	אַך, דאָס דער הערשאַפט פּורפּורגעוואַנד
עַל מָה הָשְׁלָכָה	מיינער שוּלדיקער זאַך ראָש זיך ענטוואַנד
וְעוֹד לֹא מָלְכָה?	דאס רייד אזוי קראַנק מיר ענטשוואַנד!
לַבֵּל הָמְלִיכָה	ווייל זי ערקאַרען דען געצענשטאנד
וְאַחֲרָיו הָלְכָה	זי וואַנדעלטע ניכט אן זיינער האַנד
שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה.	האָס זיינער פיהרונג זיך אַבגעוואַנד.
עָלֶיהָ הָמְלָכָה	דאַרום וואַרד איבער זי צו הערדין ערנאַנט

1) יוצר ליום א' ראש השנה.
2) „תולדות ר' מיכל זכש" עמוד 117.

גְּבֶרֶת טַטְבָּה
עַד תּוֹפְיַע מְלוּכָה

די מיינדעשמאכט; דאָך איהר בעשטאַנד
נעהט איינסט צו ענדע, ווען ג–ט ווירד ערקאַנט.

זְבוּלִי חָרְכָה
כַּהֲטִיבִי פָּרְכָה
וְנִתַּן לָהּ אַרְפָּה.

מיין הייליגטום האט זי צו גרונדע געריכטעט
די טרייען אין פּראָמען צערטרעטען, פערניכטעט
נאָך איז זי ניכט אָב איהרעס פרעפעלס גכריכטעט.

רָחֲבָה וְאָרְכָה
וְקַשֶּׁת דָּרְכָה
וְעוֹל הָאֲרִיכָה

אויסדעהנט זי זיך זאָ ווייט אין בריים.
דען באָגען נעשפאַנט, צום טרעפען בעריים;
איהר יאָך -- עס דויערט זאָ לאַנגע צייט.

בְּעָתָה בְּרָכָה
וְהֵנָה דְרוֹכָה
וְעַד עַתָּה מוֹלָכָה

דער ארמען, איהר – שרעקען דראָהן.
זי טריט זי צו באָדען מיט שפּאָט אין האָהן
און נאָך בעשטעהט איהר הערשערטראָהן.

יְסוֹדוֹת עֶרְמָה
עֵרָה וְהֶחָרִימָה
עַד יְסוֹד עָרְמָה.

דען טעמפּל–זי האָט איהן פערוויסטעט, צערשטערט
ביז אויף דען גרונד צערוויהלעט, נעקעהרט.
זיינע מעסכען מיט ווייטענדעם האָס פערהעקסט.

רֹאשׁ הֲרִימָה
וְכוֹד הֶעֱרִימָה
וַיְדֵיהָ רָמָה.

האך טראָגט זי דאָס הויפט, שטאָלץ ערהאבען
האָט אימער נייע אַרגליסט געוואָבען
איהרע האָמד איז אויסגעשטרעקט נאָך אָבען.

כָּעֲרָה מְעָרְמָה
וְעַד שַׁחַק רוֹמָה
וְתָאְפוֹד מְלוּכָה.

פאָן טרוג און טיקע נליהענד עגטבראָגט
צום הימעל טראָציג עמפאָרגעוואָגט
טראָגט זיך דאָס שטאָלצע קאניגסגעוואָנד.

יְרִיעוֹתַי נְדָדָה
אָהֳלִי שְׁדָדָה
וְחָרְשָׁה וְשִׁדְדָה

זי צעררים מיינער טעפּיכע עדלע פּראַכט
דאָס ג–ס צעלט האָט זי צור וויסטע גטמאַכט
דען ספלוג אן די הייליגע שטעטטע נעבראַכט.

קְצִינוֹת רָפְדָה
וּמַלְכוּת אָפְדָה
וְזֹאת הַקְּפִידָה.

עֻזָּהּ וְתָרְדָּהּ
עָבוֹד לְזָר חָרְדָּהּ
וְחִלְּהָ כְּלוּבָהּ

לָחֲצָה בְּנֵי מֶלֶךְ
זָפְצָה לְעֵין מֶלֶךְ
מִי יְדֹק בְּדוֹק מֶלֶךְ.

יָרְדָה בְּכֶם מֶלֶךְ
זוֹלָתִי אֵין מֶלֶךְ
אֲנִי וְאַפְסִי מֶלֶךְ

דָּם עַל בְּנֵי מֶלֶךְ
תַּגְעִילֶנָּה מִמֶּלֶךְ
וְלֶךְ תָּשִׁיב כְּלוּבָהּ.

דאָס געוואַנד דער מאַכט איהרע שולטער טראָגט
דאָס קעניגסקלייד האָט זי אומגעלעגט
און קומער און גראָם נוד סטעטס זי ערגעגט.

מרעך געגען היטעל איז זי מערשוואָרען
דעם פרעמדען צו דינען האָט זי ערקאָרען
דאָס ג–עס רייך האָט זי ענטוויהעגד - מערלאָרען.

זי בעדרענגט מיינדליך די זעהנע דעס העררן
שפריכט מאָר דעם אויגע דעס עוויגען העררן:
„ווען נאָך האָב איך אים היטעל צום העררן?".

אויפלעהנט זי זיך געגען דעם עוויגען טראָהן:
„נוד מיר איז פערליהען די קעניגסקראָנ'!
ווער אויסער מיר הערשעט?" — שפריכט זי מים האָהן.

דו. מעכטינער אָלס אַלע ערדענמאָכט,
מערווירף זי, גים איהר די קעניגספראָכט!
דאס דיר זיי די הערשאַפט צוריקגעבראָכט!

* * *

בכח הפיוטים, היהודי שב לביתו שמח וטוב לב, במצב רוח ייתניני, נאזר בגבורה כגבור מנצח השב ממערכות המלחמה היודע כי עשה את חובתו ומלא אשר נטל עליו, וחדות ה' מעוזו.

נסו נא והסירו מלפניו את סיוטי המועדים, אז ישבת משוש תגו ונפשו תהי ריקה ויבשה בלי כל פואיזיה ומשא נפש, כי לא ימצא בספוקו במשתה וסעודה ובחציו לכם — רק אחר חציו לה'.

פרק חמשה עשר.

דורות ראשונים ואחרונים.

א.

„הימים הראשונים היו טובים מאלה" – אומרים רבים, וחושבים כי בימים מקדם היו כל בני עמנו שומרי דת, נוצרי תורה ומכבדיה. הגנו פתארים לנו את הדורות הראשונים לצדיקים ותמימים, כל העדה כולם קדושים, שומעים לקול מוריהם ומנהיגיהם, והכל הולך למישרים, עוד עתה והיהדות פוחתת והולכת. הגלגל הולך אחורנית ואנו יורדים עלאים בשמירת הדת, הדור פרוץ ויצר טוכן בנו ובושנו מכל דור, ואנו מקנאים בדור ראשון ונהי בעינינו כחגבים וכשחק מאנים לעזבתם.

והתנחה הזאת היא – רעה חולה, כי מי שמחזיק את עצמו להולך תמים, שוקל בפלס מעשיו ומוסיף לעלות במעלות היושר והצדק למען לא יפול אחור. אבל מי שהוא רשע בעני עצמו, „דור לא טהור בעיניו", איננו משתדל לשפר מעשיו והולך מדחי אל דחי באמרו: – „אנכי ארשע למה זה הבל אתעצל"[א] הלא אחת היא, ולעולם לא אגיע למדרגת הראשונים.

אבל המשפט משפט כתב, „אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים

[א] איוב ט. כח.

מאלה" [ב], כי בכל תקופה ותקופה היו בני בליעל, נוכלים ומשחיתים; אשר העיזו מצח נגד גדולי הדור „דור דור ופושעיו ודשעיו" [ג] ובדור כי בעניני דרך ארץ ובין אדם לחברו, אכשר דרא ואנו מנומסים מהם, ואין אנו עזי פנים ופראים כמוהם. ואף במצות שבין אדם למקום אין ודאי כי רל' חלקנו נגדם והם שגבו ממנו, כי בכל דור ודור היו אנשי חופש.

וכמדומה שבאשכנז וצרפת מצב הדת הולך וטוב בימים האחרונים, ותחת שדוד העבר התבולל והתכחש לעמו, עתה הכח הרוחני של הדור מתבצר, והוא מתכבד בלאומיותו ומתגאה ביהדותו.

גם בנוגע ללמדנות, בקיאות בתלמוד ועומק העיון, למדות מה ששגור בפי כל: כי אין לנו גדולי תורה כקדם, הננו מקיימים מה שכתוב: „מתרוששׁ והון רב" [ד] כי כח התורה לא נתדלדל, ולא אלמן ישראל גם עתה מגאונים אדירים, ובדור כי למדנים כהגר"א, הרי"ם, ר' יצחק שמלקיס, מהרש"ם, ר' יוסף מדווינסק, ור' יוסף ענגל, אלו היו לפני אלף שנים היו תופסים מקום בראש.

ב.

הנה נעביר בזה צ י ט ט ו ת מן התלמוד ומספרותנו המאוחרת, המרגישות חטאים מצויים, בזמנים שונים, ונראה מצב הדורות.

— ג נ ב ו ח: — „דרש ר' יוסי בצפורי, אחתרין האי ליליא תלת מאה מחתרתא, אתו וקמצערי ליה, אמרו ליה: „יהבית אורחיח לגנבי?" — אמר להו: „מי הוי ידענא דאתו גנבין" [ה] — „אתיוח לר' אלעזר ברי שמעון וקתפיס גנבי, שלח ליה ר' יהושע בן קרחה: עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה? שלח ליה: „קוצים אני מכלה מן הכרם"

ב) קהלת ו, י.
ג) אבות דר' נתן, פל"א.
ד) משלי יג, ז.
ה) סנהדרין קג.

שלח ליה: יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו" [1] — „רוב גנבי (בפומבדיתא) ישראל גינהו" [2] — „ד' מנשה הוה אזל לבי תורתא פנעי ביה גנבי... תא חזי מה בין גנבי בבל ולסטין דארץ ישראל" [3] — „הוסיפו עליהם (שפסולים לעדות) הגבאים והמוכסים" [4] — „תדע דמיחברי בי עשרה וגנבי כשורא ולא מיכספי מהדדי" [5].

— רמאות: — „והרמאי אף על פי שאמר טימניה לא יתן לו" — „משרבו הרמאים התקינו שיהיו אומרים לו צא והבא עדים" [6] — „מפני הרמאים" [7] — „תא אחוי לך רמאי דפומבדיתא" [8] — „אין אנו אחראין לרמאים" [9] — „איזה דשע עדום? זה המשיא עצה למכור בנכסיו" [10] — „האי בזבינא דאתא לקמיה דאביי אמר ליה נחוי לי מר חהימת ידו, אחוי ליה בדיש מגילתא, הוי נגיד ביה, אמר ליה: כבר קדמוך רבנן" [11] — „דין תחימת ידא דידי היא, מיהו קמית רד' אחא לא חתימי לי מעולם, כפתיה ואודי" [12] — „גרשאה נשקך מני ככך. נהר מקודאה לוויך, מגלימתא שמירא דחזי עלך, פומבדיתא לוויך, אשני אשפיזך" [13] — „אמר לה ינאי מלכא לרביתיה: אל תתידאי מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים אלא מן הצבועים שדומים לפרושים" [14] — „קניא דרבא" [15] — „אחר נתן עיניו באשת רבו והוציא דבה עליו ויעץ

---

1) כבא מציעא פג:
2) עבודה זרה ע.
3) שם כו.
4) סנהדרין כח:
5) קדושין מ:
6) ב"מ כח:
7) שקלים פ"ח מ"ה, ב"מ כח:
8) בבא בתרא מו.
9) דמאי פ"ג מ"ח.
10) ב"ב קכו:
11) שם קסו.
12) חולין קכו.
13) סוטה כב:
14) נדרים כח.

לרבו לגרשה ואחר כן נשאה הוא" כא) – „שמעון הצדיק מנה את בנו חוניו לכהן גדול תחתיו, נתקנא בו אחיו שמעי ורמהו בנכליו ויגרשוהו מן הכהונה" כב).

– הכאות, דציחה: „משרבו הרוצחנים בטלה עגלה ערופה משבא אליעזר בן דינאי ותחנה בן מרישה היה נקרא, חזרו לקרותו: בן הרצחן" כג). „עולא במיסקיה לארעא דישראל אתלוו ליה תרין בני חוואי בהדיה, קם חד שחטיה לחבריה" כד) – „מעשה היה ושחטוהו ערב הפסח" כה) – „אותם בני אדם... אומרים: „הרוגו" – הודגים. אלו הרגו את דוסתאי, מי נתן לינאי אבא בר כמותי?" כו) – „ישבו ובדקו עד שהגיעו לסכנה ושרשו" כז) – „עם הארץ אסור להתלות עמו בדרך על חייו לא חט על חיי חברו לא כל שכן?" כח) – „אלמלא אנו צריכים להם למשא ומתן היו הורגים אותנו" כט) – „אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן, אוי לי מבית ישמעאל בן מיאבי אוי לי מאגרופן... ועבדיהם חובטים את העם במקלות" ל) – „מרי בר איסק... ומסתפינו מיניה דגברא אלמא הוא" לא) – „חנן בישא תקע ליה להוא גברא... תקע ליה אחרינא לב) – „הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דר' זירא" לג)

– חוצפה ועזות בזיון ושנאת חכמים: – „והביטו

כא) גיטין נח.
כב) מנחות קט:
כג) סוטה מ"ח ס"ט.
כד) נדרים כב.
כה) כתובות קג:
כו) גיטין יד:
כז) קדושין עא.
כח) פסחים סט:
כט) שם.
ל) שם נז.
לא) כתובות כז:
לב) בבא קמא לז.
לג) סנהדרין לז.

אחרי משה – חמון שקין, חמון כרעין... כל מדליה מן דיהודאי" לד) – „כי כרו שוחה ויכרני, שחשדוהו" לה) – „אבוה דשמואל נח נפשיה, לא הוה שמואל גביה, הוו קרו ליה: בר אכיל זוזי דיתמי" לו) – „ההוא דאתא לקמיה דרבי אמר ליה: אשתך אשתי ובניך בני. אמר ליה: רצונך שתשתה כוס יין? – שתה ופקע לז) – „רבי אמר: יהי רצון... שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים... ואף על גב דקיימי קצוצי עליה דרבי" לח) – „אתה הוא הלל שקורים אותך נשיא ישראל?" אמר לו: „הן" אמר לו: אם אתה הוא אל ידבו כמותך בישראל" לט) – „כהן גדול אמר לשמעיה ואבטליון: ייתון בני עממין לשלם" מ) – „אשה אחת אמרה על שמואל: גוצא ורבה כריסיה, אוכם ורבה שיניה" מא) – „הני רבי בנימין אסיא דאמרי: מאי אהני לן רבנן? מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה" מב) – „ההוא גברא מנהרדעא על לבי מטבחיא בפומבדיתא, אמר להו: הבו לי בשרא, אמרו ליה: נטר עד דשקיל לשמעיה דר' יהודה בר יחזקאל וניתיב לך, אמר: מאן יהודה בר שויסקאל דקרים לי רשקיל מן קמאי? מג).

– טבח אחר פגע בכבודו של ר ב וכאשר לא בא הטבח למייסר בעבד יום הכפורים, מחל רב על כבודו וילך הוא אל בית הטבח להרצות לו ולהשלים עמו, ויפגשהו בדרך ר' הונא ושאלהו: לאן הוא הולך? וכאשר הגיד לו, אמר ר' הונא: „חבל! כי הנך הולך להרוג אדם, כי הטבח הרשע, אם לא יעתר לך, דמו יהיה בראשו" – כבוא רב אליו. עסק במלאכתו וישבר ראש סר שחוט. – וכאשר ראהו הטבח אמר לו:

לד) שקלים פ"ח כ.
לה) ירמיה יח כב. – כ"ק טז:
לו) ברכות יח:
לז) שבת ל:
לח) ברכות טז:
לט) שבת לא.
מ) יומא עא:
מא) נדרים נ:
מב) סנהדרין צח:
מג) קדושין כ.

„אבא, (הוא שם העצם של רב) אין לי עסק עמך. צא וראה ויהי בבקעו את הראש והנה עצם נתקע בצוארו, וימת מר).

„רבא כי הוה חליש אמר לשמעיה אכריז: „רבא חליש!" מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי ומאן דסני לי לחדי לי" (מה) — „אמר ליה אביי לרבה: כגון מר דסנו ליה כולהו סומבדיתאי מאן אחים הספידא?" מו).

— חופש וקלות: עמי הארץ נחשדו שאינם מפרישים מעשרות יכל תבואתם הוי דמאי מז) וכן חשודים על השביעית מח) וכן היו הרבה תשודים באיסורים אחרים(מט). „דורות האחרונים מכניסים מירותיהם דרך גגות חצרות קרפיפא כדי לפטרם מן המעשר" נ — „מסתפג אדם באלונטית ולא ימסרנה לאחרים מפני שחשודים על אותו דבר" נא) — „תנן לא מספקים ולא מטפחים ולא מרקדים ביום טוב וחזינן דמבדין ולא אמרינן להו מידי — תוספות יום הכפורים דצריכא, ואיצטריך להו דאכלי ושתו עד שתודלי נב) „ההלא אמתא דחת בסומבדיתא מעבדי בה אינשי אסורא" נג) — „בקעה מצא וגדר בה נדר" נד) — „בוא ביום מחקו סאה" (אין יכולים לעמוד בגזרתם ומתוך כך עוברים על דברי תורה) נה) — „שמתינהו ר' אחי ברבי יאשיה, ואשתמט" נו).

מד) יומא
סה) נזיר
סו) שבת
מז) שבת דמאי
מח) שביעית
מט) כרמות מז) כלאים כח:-לא.
נ) כריתות לה:
נא) שבת קמה:
נב) שם קמח:
נג) אלפין לת.
נד) עירובין ו.
נה) שבת קנג:
נו) קדושין עב.

– צניעות: „בתולה נשאת ליום הרביעי" נז) – „אף בגבולין היו עושים כן זכר למקדש (שהיו ערים בליל יום כפור) – אלא שהיו מוטאים" – אמריתו אמאי לא אתי משיח והא האידנא יומא דכפורי הוא ועבדו איסורא בנהרדעא" נח) „משרבו המנאפים פסקו המים המרים" נט) „הזנות והכשפים כלו את הכל" ס) – „בנתיה דר"נ אשתביין וקאמרן: צדי גוברין ונהרדעי גוברין" סא) – „אמאי לא צניעת באיסורא? הך איתתא עשרה בני אית לה ולית לי מאבוד אלא חד" סב) – „מעשה והוציאוה עשרה בממה" סג).

– כשפים: „הכשפים כלו את הכל" סד) – „לא שנו אלא בדורות הראשונים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירים על האוכלים" סה) – „הוו בחשן קידרא בכשפים" סו).

– אכזרות יהירות חנופה מסירה מחלוקה: – „עשירי בבל (שאינם מרחמים) יורדי גיהנם הם" סז) – „משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים" סח) – „חנופה וגסות הרוח שידדו לבבל" סט) – „אכל ביה קורצא בי מלכא" ע) – „האי גברא דאחוי אכריא דחטי בדבי ריש גלותא, האי גברא דהוי בעי אחויי אתיבנא דחבריה, ההוא

נז) כתובות פ"א מ"א.
נח) יומא יט:
נט) סוטה פ"ט מ"ב.
ס) שם מ"נ.
סא) ניטין סה.
סב) בבא בתרא נח.
סג) קדושין פ: – ועיין עוד סוף נדרים. בבא מציעא פה. נדה כה: מנחות סד.
סד) סוטה פ"ט מ"נ
סה) ערובין סד:
סו) ניטין סה.
סז) ניצה לב:
סח) סוטה מו:
סט) סנהדרין כד.
ע) ברכות נח.

ראחוי אמטכסי דר' אבא" [א] — „איזיל איכול בהו קודצא בי מלכא" [ב]; — „משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל" [ג] — „ואינהו משפירי שפירי דבני מחוזא" [ד] — „אי בטלי יהידי בטלי אמגושי" [ה].

— הדיומות: „לפי שאינם בני תורה" [ו] — „בקעה מצא" [ז] — „מפני שאינם בני תורה" [ח] — „אם היה חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשים לפניו אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורים לפניו [ט].

דון ועריצות אנשי בית ריש גלותא: — עושי דברם ועבדיהם השחיתו את דרכם והרבו הרע, וכשחוק היה להם לזלזל באיסורי תורה, וידרכו ברגל גאוה על החכמים, ויהי הנקל בעיניהם להכות וגם לרצוח נפשות אנשי חרמם.

רב עמרם חסידא כי הוה מצערין ליה בי ריש גלותא, הוו מנגני ליה כוליה ליליא אתלגא למחר אמרו ליה: „מה ניחא ליה למר דלייתו ליה?" אמר: „הני כל דאמינא להו מיפך אפכו" [י] — „אמר ליה ריש גלותא לר' ששת: „מאי טעמא לא סעיד מר גבך" אמר ליה: „דלא מעלו עבדו דחשידי אאבר מן החי". אמר ליה: „סי יימרו" אמר ליה: „השתא מחוינא לך" אמר ליה לשמעיה: „זיל גנוב אייתי לי חדא כרעא מחיותא אייתי ליה, אמר להו: „אהדמו לי הדמי דחיותא" אייתי

[א] ב"ק קי"ג.
[ב] נישין נז.
[ג] טוכה מז.
[ד] ר"ה יז.
[ה] שבת קלט.
[ו] שבת קלט.:
[ז] ערובין ו. ק:
[ח] ערובין ם.
[ט] יומא ס"א מ"ב.
[י] נישין טנב

תלת כרעי אותיבו קמיה אמר להו: „הא בת שלש רגלים הוא״? פסוק אייתו חדא מעלמא אותיבו קמיה. אמר ליה לשמעיה: „אותביה נמי להאי דידך״ אותבה אמר להו: „האי בת חמש רגלים הוא״?... דחשידי עבדי דלא מעלי״ [פא] — ר׳ חייא פרווה אקלע לבי ריש גלותא אמרו ליה: „ביצה צלויה (של נכרי) מאי?״ אמר להו: „חזקיה ובני קפרא שרו ור׳ יוחנן אסר ואין דבריו של אחד במקום שנים״. אמר להו ר׳ זביד: „לא תציתו ליה הכי אמר אביי: „הלכתא כוותיה דר׳ יוחנן״ — אשקיוה נגוטא דחלא ונח נפשיה״! [פב] — „צורת הפתח ר׳ נחמן אמר שהקנים אין צריכים ליגע ור׳ ששת אמר צריכים ליגע אזל ר׳ נחמן ועביד עובדא בי ריש גלותא כשמעתיה, אמר ליה ר׳ ששת לשמעיה ר׳ גדא: „זיל שלוף שדינהו״ אזל שלף שדינהו, אשכחוה דבי ריש גלותא חבשוה״ [פג] — „אבא בר מרתא, הוה מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי, אייתיוה קא מצערי ליה״ [פד] „בעו דבי ריש גלותא מה: להכניס... ופשטי להו לאסורא... משום פריצותא דעבדי״ [פה] — „האי סבתא דאתאי לקמיה דר׳ נחמן, אמרה ליה: ריש גלותא וכולהו רבנן בסוכה גזלה הוו יתבי״ [פו] „אקלעו לבי ריש גלותא, חזיוה לההוא עבדא דאנח כותא דמיא אפומא דקומקומא״ [פז] „הנהו דבי ריש גלותא לא מחוקו בה (שמפני היראה לא מחו בהם)״ [פח] „הנהו דבי ריש גלותא נתפסי עלי כולי עלמא״ [פט] — „אמר ליה ר׳ זירא לר׳ סימון: „לוכהיגנהו מר לעבד דבי ריש גלותא״ אמר ליה: „לא מקבלי מינאי״ [צ].

פא) שם.
פב) עבודה זרה לח:
פג) קרובין יא:
פד) שבת קכא:
פה) בבא מציעא צא
פו) סוכה לא.
פז) שבת מח.
פח) ב״ב לו.
פט) שבת נד:
צ) שם נה.

ג.

בדורות ראשי גולה, הגאונים, הרי"ף והרמב"ם.

ראש הגולה בוסתנאי בן חנני נתן לו הכליף עמר את דרה בת כומר מלך פרס לאשה ותלד לו שלשה בנים. ויהי אחרי מותו ויקומו שני בניו הגדולים אשר ילדה לו אשתו הראשונה ויתעמרו באחיהם הילדים ויעבידום עבודת עבדים ויאמרו למכור אותם ממכרת עבד. ולא בושו לתת את שם אביהם לחרפה ולהוציא עליו דבה כי בשה שפחה, ושטר שחרור לא היה ביד הנשיאה אשתו. ויקם מר רב חנינא דיינא די בבא, ויכתוב בשם בית דינו שטר שחרור לה ולבניה, למען שבר זרוע אחיהם האכזרים. ועל טהרת יחש הבנים הוציאו חכמי המתיבתא משפט, כי חזקה היא לכל איש ואף כי לנשיא בבוסתנאי, כי ודאי שחרר אותה ואלו לא שחררה לא היה נושאה לאשה א).

— בימי דוד בן זכאי ראש גלות, היה ריב בין אנשים על דכוש גדול ויבאו לפניו למשפט ונאותו לתת לו מעשר הכסף, ויכתוב בתבי משרה ויצום ללכת אל ראשי הישיבה לקיימם. ויהי כראות ר' סעדיה גאון את כתבי המשר לא ישרו בעיניו, ובכל זאת לא ערער מאומה, אך אמר לבעלי הדין: לכו אל כהן צדק ראש ישיבת פומבדיתא, וילכו. ויחתום כהן צדק, וישובו אל ר' סעדיה למען גם הוא יחתום, ויאמר להם: הן יש לכם חתימת ראש הגולה וגאון פומבדיתא ולמה לכם עוד חתימתי? ויפצרו בו האנשים מאד וישביעוהו להגיד להם הטעם למה הוא מושך את ידו, עד כי גלה להם כי אין המסך ישר. ויודיעו הדבר לראש גלות, וישלח את בנו יהודה אליו לאמור לו בשמו כי יקיים השטרות, ויענהו ר' סעדיה: לך אמור לאביך כי כתוב בתורה: „לא תכירו פנים במשפט", או שלח

א) שערי צדק סימן נ'. ספר הקבלה לראב"ד. תולדות ישראל ר' זאב יעב"ץ חלק ד' 104.

ראש גלות את בנו שנית אליו כי יחתום „ולא יהיה שוטה". הנער שב וידבר תחנונים לפניו ולא הגיד לו דברי אביו, אך לסוף נלאה נשוא וידבר אתו קשות וידם ידו בר' סעדיה ויאמר לו: „אם לא תחתום השטרות כמצות אבי אשלח ידי בך". הדבר יצא מפי הנער ואנשי בית ר' סעדיה הוציאוהו וינעלו השער בפניו. וסוף דבר היה כי נחלק העם לשני מחנות ומלחמת שבע שנים היתה בין ראש הגולה והגאון ב).

ר' שרירא גאון: פריצי ישראל הלשינו בו ובבנו ר' האי גאון לפני מלך ישמעאל הכליף אל־קדיר ויתנם בבית הסוהר ובזו כל הונם ורכושם ולא השאיר להם כל מחיה ונתלה ר' שרירא בידו אחת והוא כבן מאה שנה (ובספר שם הגדולים בערכו מביא כי האר"י אמר שרמזו באיכה (ה, יב) „שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו" שרים (שרירא) בידם נתלו. פני זקנים (שהיה בן מאה שנה). ויש גורסים: „ונחלה ר' שרירא מיד וימת" (ספר יוחסין מאמר שלישי).

— ר' יצחק בר' יעקב אלפסי, הרי"ף, מן קלעה חמאר במדינת פיס Fez (אל־פסי) הלשינו בו בארצו כלפה בן אל־אגאב וחיים בנו, עד שברח ונכנס בספרד בשנת ד' תתמח וכבדו ונשאו ר' יוסף הנשיא ונכנס לקורטובא ועמד שם מעט ואחר כן הלך למרינת אליסנה ועמד שם עד יום מותו בניסן תתסג, והוא כבן תשעים שנה, ויצא טבעו בכל העולם וחבר הלכות כמו תלמוד קטן, ומימות ר' האי לא נמצא כמהו בחכמה ג).

— „רע כי יש עמי בעיר אנשים שמקנאה לא רצו לעיין בזה החבור (משנה תורה להרמב"ם) כדי שלא יאמרו עליהם שקבלו תועלת בחבור זה, וירא עצמם שאלו רצה אחר מהם להשתדל ולחבר חבור יותר טוב ונדול ממנו, היה עושה ומחבר במהירות. ואם הכריחו הזמן והענין לומר שאינני בעל דת ולא בעל מעשים טובים — יאמר זה.

ב) ספר הקבלה. יוחסין מאמר ג'.
ג) שם ושם.

ומה שקשה לך על שהניח לדבר ושלח לשונו עליך בכתבו, באמרך: איה דין זה האיש ודתו? – כי זה והדומים לו, הדין והדת אצלם רק – שיברת מהעברות הגדולות כמו שהוא אצל המון העם. אמנם חיוב המדות הטובות, לא יהשבו ולא יזכרו שהם מן הדין והדת, ורוב אנשי הדת מאלו בעלי השררה, כשיבא לפניהם דבר שתלוי בשררתם ובחשיבותם, הפסד ותאבד כל הענוה וההכנעה ולא יבקשו להיות כר' חנינא בן דוסא ור' פינחס בן יאיר ד).

תקנת הרמב"ם במצרים.

„ואמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי... מצאנו עון גדול אשר פשט ברוב הצבור בעונותינו, כי רוב ישראל אשר ברוב ערי מצרים שכחו דיני תורתנו והקילו בטבילה במי מקוה ובספירת שבעת ימי נקיים, ונהגו מנהג מינות שהן רוחצות במים שאובים וחושבים כי בזה טהרו והותרו. ....ומאז הימים הכרזנו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והודענו עונש העון, ושאם תרהן הנדה בכל מימות שבעולם הרי היא בטומאתה עד שתבא במי מקוה... ואחר שהזהרנו אותם זה שנה אחת, הנגע עמד בעיניו ולא חזרו למוטב אלא אחת מני אלף, ועל כן ראינו לעשות תקנה זו, שאשה שלא תטבול במי מקוה תצא בלא כתובה... – – „ ה).

*) – בדור ר' משה מקוצי בעל הסמ"ג היו נמצאים הרבה קהלות בספרד שכל הקהל לא הניחו תפילין, וגם רבים הושיבו נשים נכריות והרב סבב בערים רבות והוכיחם והחזירם למוטב (סמ"ג עשין סי' ג' לאוין סי' קי"ב).

ד) פאר הדור סי' קכב.

ה) שם קנב. ועי' עוד שם סי' צא, קיט, קלב.

*) בדור ר' משה מקוצי בעל הסמ"ג נמצאים הרבה קהלות שכל הקהל לא הניחו תפילין. בדורות הסמ"ג סי' קי.

– בדור הרשב"א קמה בברובינציה בספרד כת פילוסופים אשר חפצו לבטל את המצות המעשיות והיו מגלים פנים בתורה שלא כהלכה וספורי התורה היו להם למשלים ואותות בדים וחתרו חתירה תחת האמונה והרשב"א והרא"ש נלחמו בה ויעמדו בפרץ (תשובות רשב"א חלק א תיד–תיח. מנחת קנאות לר' אבא מרי הירחי).

ד.

בדורות סמ"ג, רשב"א, רא"ש, ר"ן, ריב"ש.

– „וכבר למרו הרמאים אומנות מכוערת זו למצוא חן או לרמאות על פהותי לחם" [1].

– „מה יתרון לבעל הלשון, שאם אנו חושבים לבעלי הרבות, לא הנחת משפחה כשרה באבות" [2].

– „חכם שרורש לפני העם ומורה הוראות שלא כהוגן ושוחק בקוביא ונשבע שלא ישחק ועבר על שבועתו ואמר בפני רבים שכל שבועה שאינה בנקיטת חפץ אינה שבועה ובשביל זה שבו רב הקהל לישבע בשקר וכזב. מה רין ההוא גברא?"

– רין כל מי שעושה ומורה כן תהי אחריתו להכרית... ואינו חכם ולא תלמיד אלא אויל וכסיל... ואם יש שומעים לדברים כאלו צריכים ללמדם שהמורה כושל ומכשיל את הרבים..." [3].

– „ויהי בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלש נעצרו הגשמים ויקראו צום להתחנן לה' לתת מטר, ויהי בליל ראשון של פסח אחרי תפלת ערבית וארוני אבי הרא"ש היה יושב על פתח ביתו ואנחנו קצת מהחברים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ויאמר: עתה היה טוב לעודר

---

1) תשובות רשב"א חלק א תקסח.
2) שם שפו.
3) שם קפ.

הדבר אשר מעולם תמהתי עליו למה לא יזכירו וישאלו הנשם עד שבועות" – ויענוהו קצת מהחברים: טוב הוא שתודיע הדבר לזקנים, ויעשו כן. וישלחו לתוך הכנסת להזכיר למתר הנשם, ויזכירו בני הכנסת הגדולה הי"ג מדות, ויהי קול כהזכירו. והנה רעש מקצת התכמים אשר לא היה הדבר בעצתם ויוציאו קול לאמר שלא היה ראוי להזכיר שסימן קללה הוא. ויתאפק אדוני אבי הרא"ש ולא דבר ביום ההוא מאומה עד ליל חולו של מועד ויכתוב מגלת ספר לחזק דבריו וזה תורפה: ....

„ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלקים חיים.. לא רציתי לעשות אגודות אגודות ולא הייתי כותב בתול המועד כי לא הורגלתי בכך אלא שצורך שעה הוא מפני חלול שם שמים [ט].

– „ברוך אשר הניחכם מעצבכם ומרנזכם כאשר ירד לשאול תחתית המרשיע אשר שם אור למחשך המכונה נהוראי ברוך המקום שעקרו... ולא יצאו עוד מקרבם בני בליעל להדית את יושבי עידם, ואין צורך העיר גדול מזה לכלות המורדים ולבעד עושי רשעה" [י].

– „מה לעשות באיש אשר נתפרסם עליו שהוא מלשין ומסור...

– „נהגו בכל תפוצות הגולה כשיש מסור מוחזק... שמבקשים עצה ותחבולה לעשו... הלכך בנדון זה שהעידו העדים שהיה מוחזק מסור ומלשין יפה עשו שדנוהו וכן יאבדו כל אויביך ה' ואוהביו כצאת השמש" [יא].

– „אירע בכאן מאורע קשה אשר כל השומע תצלינה אזניו. – נבל אחד חרף ונדף וקלל במלכו ובאלקיו, ותבשוהו הדיינים בבית הסוהר והסכימת דעת השר שישאר הרשע שם עד תבא תשובת מורי"...

– „בכל הארצות אין דנים דיני נפשות רק פת בארץ ספרד ותמהתי מאד בבואי הלום איך דנים בלא סנהדרין ואמרו לי כי הורמנש

ט) תשובות הרא"ש כלל ד סי' י.
י) שם כלל ו, נב.
יא) שם כלל יו, א.

דמלכא היא. וגם העדה שופטים להציל כי כמה דמים היו נשפכים, יותר אם היו נדונים על ידי הערבים והנחתיה להם כמנהגם אבל מעולם לא הסכמתי עמהם על אבוד נפש. אמנם אני רואה שדעת כלכם מסכמת לבעד זה הרע מקרבכם... ואתם עשו לפי העין ככל אשר יראה טוב בעיניכם..." יב).

„נהגו במקומך לארס נשים ולהתיחד עמהם ולדור ביחד בלא חופה ובלא ברכה" – „מנהג רע הוא זה וחטאת הקהל היא אם לא יבטלו הרעה הגדולה הזאת" יג).

– „נהגו כאן פחותים וגרועים מבעלי מלאכות לישא אשה בשקום זה ונותן עיניו באחרת והולך למקום אחר ונושא שם וחוזר למקומו בעזות מצת ובאים לידי קטטות ותרעומות וגרושין" – „ראוי לעשות גדר וסייג בדבר הזה...." יד).

– „ומאשר הדור פרוץ להקל ויסמכו על משענת הקנה הרצוץ" טו) – „כי בעונות הדבר הזה מצוי דשכיתי פריצי ורמאי" טז).

– „ויקר מקרה כי יום אחד הגיעה פה ספינה ממיורקה ובה ארבעים וחמש נפש, מאנוסי מיורקה ובלנסיאה וברצלונה, וחשר היה חפץ להכניסם בעיר לאהבת התועלת כי היה לוקח מהם כפולה ושקל לגלגולת, והאלקדי בן מחרז נער בקצת ישמעאלים שבאו לפניו לבקש בל יניחם לרדת מפני יוקר השער והוא גרשם מביתו בנזיפה ואמר להם: תשבתי אתכם כמאמינים, ורואה אני שאתם כופרים, וכי איך יכולת בה' לזון אלו בכלל כל העולם? הלא על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וזת פלוני (יהודי ראש הקהל) היה מתאמץ שיעשו הקהל עמם השר לבל יניחם לרדת למען ישובו מיורקה וימנעו הכל מלבא שם. ואני בשמעי שקצת היהודים היו מתאוננים ומלינים על ביאת אלו, לא

יב) שם ת.
יג) שם לז. א.
יד) שם סב. ז.
טו) תשובות ר"ן ת.
טז) שם מג.

יכולתי להתאפק ואמרתי: הנה השר וגם האלקדי חפצים להכניסם, ויהודים מונעים? – בשמתא יהיו בעולם הזה ובבא, כל יהודי שינרום שישובו אלו העניים למיורקה. והנה המחשבה הרעה היתה יוצאת לידי מעשה, לולא כי רבי אשתרוק נ"ע ואחיו ר' דוד י"א בטלוה ויצאו לשלום" [יו].

– "זה קרוב לחמשה חדשים קמו אנשים בני בליעל מקרבנו והצלילו על הרב הגדול רבינו נסים נ"ר ושמה נכבדים מן הקהל ובתוכם החכם דון חסדאי נ"ר ואני ואחי י"א ומסרו אותנו למלכות ועדיין אנחנו נתונים בערבון על לא חמס, ישיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם" [יח].

– "אני ראיתי בברצלונה את מורנו הדב רבינו נסים זצ"ל כשהיה הדבר להוכיח על אי זה דבר, קצת מעשירי הקהל היו מתרעמים כנגדו ומבטלים עצתו, ואם היה לו שם כמה גדולי הקהל קרוביו בעלי צריתו אוהביו ותלמידיו וגם בגוים גדול שמו וכל שכן בישראל" [יט].

– "אמנם לא היו לו שונאים רק מפני שהיה מוכיח ומיסר הרשעים והמלשינים" [כ] – "הדור יתום ופרוץ מרובה על העומד דור ששופט את שופטיו דור סורר ומורה לקול מוריו ומלמדיו מאנו קחת מוסר. ובמעל הזה היתה ראשונה יד השרים והסגנים העשירים והמיוחסים" [כא]. "יש שיש עתורים לרעה מחזיקים ביד מרעים וידי עוברי עבירה מסייעים ויד השרים והסגנים עשירי עם היתה במעל" [כב]. – "ההסכמה הזאת לא נעשתה לשם שמים רק כדי לבוות החכמים ולהכפיל הדרם" [כג].

יז) תשובות ריב"ש סא.
יח) שם שעו.
יט) שם תמו.
כ) שם ס.
כא) שם שעג.
כב) שם רמו.
כג) שם סא.

ה.

בדורות מהרי"א, מהרי"ו, מהרי"ק, ר"י מברונא, מהר"י מינץ.

— „בודאי שבח גדול ומעלה יש לאדם הדר בארץ ישראל וכל שכן בעיר הקודש לתועלת לעולם הבא וגם לעולם הזה, אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני ברית מערביים נחשבים לרשעים גמורים, מוסרים ממורסמים והם טורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה" כו).

— „רבים נושאים עיניהם בבעלי כיסים להזמינם לפני רב מארץ רחוקה, והעשיר הירא מסכנת דרכים נוח לו לתת לחברו כל תביעותיו מלכת לרון עמו לארץ רחוקה, ולפעמים גם רבנים תמכו ידי עושי עול" כז).

— „בקוסטנמינה נתקנאו ארבעה חרשי משחית על נשיאותו של ר' משה קאפסלי (ראש הרבנים שם), וגדולה שנאה שמקלקלת את השורה ויעשו בערמה ויוציאו עליו ערי שקר ונתחבר עמם גם רב אשכנזי שמו ר' משה עשרים וארבע, והרב ר"מ קאפסלי עשה לו טובות גדולות, ובהיות בעונות נמצאת בעולם מדת ההתנכרות (כפיית טובה) כתנכר עשרים וארבע להרב וכתבו עליו שטנה ושקרים למהרי"ק...." כח).

— „פעם אחת דרשתי ויצא אחד מן הריקנים ויצאו אחריו רבים.." כט) — „אויבי ר' ישראל מברונא בזוהו ויעשו צלמי שתי וערב על המקום אשר עמד בבית התפלה. ועוד מעשי תעתועים לבעבור הרעימו" לא).

— „מקצת רבנים עושים דין לעצמם ומבקשים תואנות להתנפל על בעלי ביסים" לב).

— „במקומנו זה שנים רבות שתורתנו מונחת בקרן זוית ומלבד

בו) פסקי מהרי"א פח.
בח) מהרי"ק כא. צ.
כו) נועם וחובלים לר' אליה קאפסלי.
כז) תשובות ר' ישראל מברונא רלא.
כח) תשובות מהר"ם מינץ עו.
כט) ת' מהרי"ו קטו.

שנתמעטו הלומדים כבר נתבטל דין תורה מבינינו והם שלא להזכיר לכוף בעלי ריב שיעמדו ברשיני ישראל" (ל) – "הדור הזה פרוץ על פני פרץ בעברת שבועת שוא ושקר" (לא) – "כל שכן בזמננו בעונות שרבו עמי הארץ שאין להם כבוד אלא במה שמתכבדים בקלון חבריהם ולכן רבו כמו רבו מוציאי דבה" (לב) – "רבו עלינו פריצי הדור וידם תקפה עלינו ואימתם מוטלת על הבריות" (לג).

ו.

בספרד, לפני הגרוש.

– "קנאו איש באחיו ואיש ברעהו, לדבר עליו לפני המלך והסגניו סרה, מלשני בסתר ובגלוי רעהו להצמיתו, חושבי און לפרוק עול המס מעליהם ולהטילו על שניהם... שני אנשים עברים נצים, בהיותם בעיר גדולה, לא תשא אותם לשבת יחד, על דברי רוח יעוררו מדנים... רוב הגזרות והצרות בסבת פריצי עמנו אשר גלו מסתרינו".

"הלא תראו אלה אשר אנחנו גרים בארצותם, מביאים המעשרות תותנים מנות ללומדיהם בנדבת לבם... ועשירי חיהודים מנהלים חכמיהם בלחם צר ומים לחץ... והיא הסבת להשפיל בבוד התורה, כי הגדולים לא יקוו ולא יאוו להכניס בניהם בברית מלאכת התורה להיות ממנה מחיתם" (לד).

– "בשנת הגרוש שבליל כפורים נמשכה קטטה על מושבת בית הכנסת ולקח כל אחד אבוקה לפני ההיכל כדי להכות את חברו" (לה).

ל) דרשות מהר"י מינץ א.
לא) שם ב.
לב) תשובות מהר"י מינץ סי' ו.
לג) שם ה.
לד) אגרת מוסר לר' שלמה אלעמי.
לה) שבט יהודה נערה סב.

ז.

במאה הרביעית לאלף הששי.

– „יש זקנים המשתררים על הצבור ועל הלומדים, ומחרימים ומתידים ומסמיכים לתלמידים שלא למדו לפניהם, רק מקבלים תשלומים וגמולים ולהנאתם דורשים אוי לאותה בושה, ואפילו אם נמצא לפעמים חריף גדול ולמדן, מעשיו מקולקלים ואינו דורש לשמה ולקיים המצוה רק לגדל השם, ומלעיגים עכשיו על איזה צורבא מרבנן שמדקדק במצות ועוסק בתורה ובמעשים טובים כצחוק הוא בעיני התלמידים..." [לו].

– „כי בעונותינו הרבים הגאות והקנאה שלא לשם שמים נתרבה" [לז].

„איש כמוני אשר שומע כל היום עלבון התורה ועלבונו מן השונים ופורשים" [לח].

– „בדור הזה כל אחד רוצה להיות רב אב"ד באין תורה. בזוי תלמידי חכמים ושלא לקבל תוכחתם מצוי בכל יום. משא ומתן אינו באמונה בכל מיני אונאה עד שנעשה כהיתר למי שבא לידו ממון חבירו ואינו משלם" [לט] – „ודבים בדור הזה שמקבצים עושר שלהם שלא באמונה ובחלול השם כגזלת נכרים ואחר כך מתנדבים מאותו ממון להיות להם כבוד בכל שנה ולתת להם מי שברך אין זה אלא מצוה הבאה בעברה" [מ] – „בזמן הזה כל אחד מחפה על בנו אף שהוא רשע אין מוכיחים אותם" [מא].

– „לא ראיתי בדורנו דרך ענוה מתופשי התורה וגע נא בכל אשר לו בכבודו המדומה ינקום ויטור וכל העולם אינו שוה לו..." [מב]

לו) ים של שלמה בבא קמא פ"ת נת.
לז) שם פ"ו סי' י.
לח) תשובות רש"ל סוף סי' יא.
לט) מהרש"א שבת קיט:
מ) שם כתובות סו.
מא) שם מנהדרין לא.
מב) עמודי שש לבצל בלי יקר 32.

– „רוב והמון אין מקבלים מרות ובהפקירא ניתא להו" [נג] – „בדורנו משבחים את צייד הרמאי לומד כמה גברא חכים הוא וכל מי שזינו חריף לרמות הכל מרחקים אותו וחושבים אותו לבער וסכל" [נד] – „השנאה של איש ישראל קשה משנאת האומות..." [נה].

– „עכשיו בדורותינו ששונאים זה את זה ביתר שאת וביתר עז ומוציאי דבה נמצאו בשוקים וברחובות ומטילים מום בקדשים ואי אפשר לעשות דין בכל הריקים והפוחזים" [נו] – „הוצאת לעז על הגיטין שכיחא טובא מפריצי עמנו" [נז].

ומה נפלא מכתב הב"ח להרב ר' ליב אב"ד לובלין אודות חזן בקראקא והוא הקורא בתורה בבית הכנסת, ובשבת פרשת דברים נמצא בספר תורה טעות: י' במקום ו' ואמר הב"ח, רב העיר, שמותר לקרות בה, והחזן החציף פניו וצוה להוציא אחרת, ואמר לו הב"ח: עם הארץ שוטה, גמור הסדר ולא תפסיק – השיב לו החזן. אתה עם הארץ, ומי אתה שנשא לבך להקל באיסור חדש, ויאמר הב"ח שהוא בנדוי מפני שהוא מלעיג על דברי חכמינו ז"ל, (והחזן דרכו לדבר דברי מינות על תוספות ודא"ש), והחזן החצוף כתב קובלנא להרב מלובלין– ומכתבו של הב"ח סובב על העובדא, כי הרב מלובלין בלי ידיעה נלכד בערמת החזן, והב"ח שופך מרי שיחו באריכות, והקורא את המכתב אינו יודע על מה ישתומם יותר, אם על חציפות ועזות מצח של הגבל הנוא, או על ענוותנותו וחסידותו של הב"ח, כי כל מגנון דבריו כאלו הוא איש מן הצד ואיננו נוגע כלל בדבר [נח].

– „בזמנים הללו שרבים מבני עמנו מקילים בחלול שבת שהיא מצוה עקרית, ומה לנו להזכיר שאר עברות שקרוב לודאי שעושים,

---

נג) שם 57.
נד) שם 95.
נה) שם 109 וקוללות אפרים כאמר רלט.
נו) תשובות ב"ח סי' ק.
נז) שם חדשות סי' פת.
נח) שם סי' מב.

שפורקים עול מלכות שמים קריאת שמע ותפלה וחפלין וציצית וכהאי גוונא עצמו מספר ואחרי כן בבואם מכבדים אותם כאלו בא תלמיד חכם ויותר קוראים אותם לפני ספר תורה..." סם)

— נודעו המסירות והדלטוריות על בצל תוספות יום טוב (כאשר כתב בספרו מגלת איבה) מכמה עשירי פראג ועמם דיין אחד, כי פגע באמונת נוצרים וחרף אותה, וגם מרד במלך, בקראו את שם ספרו „מעדני מלך" ועוד. וישב ארבעים יום במאסר קשה בווין, ובחסד ובנסים יצא משפטו לשלם כסף ענושים הרבה אלפים זהובים. והעבירוהו מן הרבנות ונגזר עליו אסור להיות לרב בכל מדינת אשכנז. וכל הרדיפות היו מפני צדקתו וישרו שלא נשא פנים במשפט.

— נוסח מי שברך שיסד בעל תוספות יום טוב, שיאמר החזן בקול רם מדי שבת בשבתו: „מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך השומר פיו ולשונו מלהפסיק בשום דבור מן ברוך שאמר עד גמר התפלה ובשעת קריאת ספר תורה אף בדברי תודה וכל שכן שיחות חולין וספורי שמועות ויחולו עליו כל הברכות הכתובות בתורת משה רבינו עליו השלום ובכל ספרי הנביאות, ידאה זרע כשר חיים וקיימים ויזכה לשני שלחנות שבשני עולמים שהם העולם הזה שעליו נאמר „והנה טוב" והעולם הבא שהוא יום שכולו ארוך ונם טוב ונאמר אמן" ג).

ז.

במאה החמישית.

— בשבת שובה תס"ט, היתה מריבה באמשטרדם בבית הכנסת הגדול על אודות איזה חזן יתפלל שם, ובאו לידי הכאה עד שפך דם,

---

סם) כתר"ם שי"ף טוף ניסן.

ג) ספר ויעש אברהם מהשו"ב סלוגדון על פי כתב יד באוצר הספרים אשר באקספורד.

עם בסיסי ספרי סדורי התפלות הנקראים שטענדרס שזרקו והבטו זה את זה, והיה בית מקדש מעט כמערת פריצים, ומחמת אימה וחרדה גדולה ובהלה שנפלה על האב"ד שלהם הרב ר' ליב קאליש שהיה מוכן לדרוש להם תוכחה לעוררם לתשובה, מיד נפל למשכב בשובו לביתו ולא הוסיף לקום כי חלה את חליו אשר מת בו, והמלחמה לא שקטה ואי אפשר להיות כל כך שנאה עצומה בין שתי אומות ואמונות חלוקות ונמרדות כמו שרבתה המשטמה בין שני אלו הצדדים של החזנים (נא).

– אבי הרב (החכם צבי) היה נרדף ונעלב מעמים הרבה מקוצי בני עמנו בעבור ישרו וצדקתו, וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חצים שונים, ופרנסי אמשטרדם עשו לאבי מורי כל הבזיונות והקלונות שיכלו לעשות להכאות לב צדיק, ואחד מהם ימ"ש נדל כלב וקרא שמו... אבל ה' נקם בם ונעקרו הם וביתם והיה קדוש השם נדול בעולם ונדמסו מן המאורע כמה חבורים בלע"ז (נב).

עשרה קבים אפקירותא ירדו לעולם תשעה נטלה איטליא ואחד יתר בני הגולה (נג).

– לא אוכל להאלים שפתי שקר הדובר עלי עתק בנאוה ובוז כאשר יקרה לכל העוסק בצרכי צבור גם לי גם לאחרים, וכאלה קרה לי כבד מאנשים רעים וחטאים... הלא אנכי שומע גם כן על אחרים רבנים ופרנסי הדור דברים רעים שבירמיה דבים וכבירים וחלילה לי לשמוע בקולם... בזכרי כבוד רבינו הגדול מורי חמי זקני הכ"מ (מהר"ל מזראנ) כבודו במקומו גנוז תחת כנפי השכינה גם עליו דברו כאלה ודברים קשים מהם מחמת שנאה או קנאה או להתגדר, הגם כי ידוע ומפורסם היה דוב חסידותו בכל העולם (נד).

– ואתמה על היושבים על מדין איך ישימו לפיהם מחסום וישמעו בזלותא דצודבא מרבנן דבעוונותינו שרבו הן הן מנהיגי הדור הלזה...

(נא) מגלת ספר ליעב"ץ 28.
(נב) שם 48.
(נג) דבר שמואל סי' סט.
(נד) חוט השני כו.

ולשון גבר בכולה, מרבה נחשים מרבה דאגה ואין איש שם על לב ומה שטשו גדולי הדור ואין דורם דומה יפה [נה].

— היו ימים רבים המתפרצים פרוץ מרובה על העומד העומדים ומולכים עצמם ומקלם יניד להם לאמור בשפתותיהם מי אדון לי והחמורות נעשו להם כקלות וקלי קלות [נו].

ט.

במאה הששית.

על דבר שיחה בסלה בבית הכנסת בשעת תפלה הייתי רגיל להשגיח באמצע התפלה על כל הצדדים כי מחמת בשתם ממני היו צמצעים ועכשיו גם בוש לא יבושו וההרגל נעשה אצלם טבע ואני מקיים בעצמי "ועוצם עיניו מראות ברע" [נז].

— בעונותינו הרבים אורחים נכבדים המזדמנים לקהלתנו (פראג) ואין מאסף הביתה, ויש דלטורים מתרחרי ריב ומדון בין איש ובין אחיו [נח].

— פשתה המספחת ברחוב היהודים פה יושבים בבתי משתאות אנשים ונשים וגם ערב רב במחולות ורקודים [נט].

— דור פרוץ זה... שכיח בדור הזה פרוצים בעברות אשר אבותינו לא ספרו לנו, עוברים בפרהסיא על גזל ועריות ולשון הרע, ואם אנו מוכיחים ורוצים לעמוד בפרצה בחלול שבת לאדם יחיד אז מענה בפיו: למה נתתם עיניכם בי, הלא יש כמה וכמה מחשובי הדור שאינם נזהרים בחלול שבת... אינם מניחים תפילין ואינם קורים את שמע [ס].

נה) שם כא.
נו) שב יעקב יו"ד ס.
נז) דרושי נודע ביהודה ד.
נח) שם ג.
נט) שם ה.
ס) שם י.

– זה היה בדורות הראשונים שהיו השלוחים בתוקף צדיקים אבל בזמננו אלו אין תוקף שלוחים כשרים... אלו דברי הגאון ר' משולם זצ"ל ומזקנים אתבונן אם כך בשנת תקנ"ת מה נאמר בשנת תקצ"ט אשר ירדה הדת אלפים מעלות אתורנית... סא)

מכתב מהרב ר' שלמה איגר לגיסו בעל החתם סופר

ב"ה כ"א טבת תקצ"ת קאליש.

ישלם ה' תנחומים לו ובירושלים ינוחם מר גיסי אישי כבודי ומרים ראשי הגאון וכו' מ' משה סופר נ"י אב"ד ור"מ בק"ק פ"ב.

אתמול היו לי דבריו הקדושים והטהורים כנחלי אש בוערים על עצירת דבדי אליו מלהניד מגויעת אבינו אב ישראל זצוק"ל ותזחיר מדעתיה דמר גיסי הגאון לעולם יחי' כי יתשוב כהקלה בכבודו וכרחיק אהבה אל זרעו קודש בניו ותתניו המופלאים והמסולאים וד' ישמרם...

הדברים אשר אמר כבוד גיסי שהם לו למורת רוח בשמעו העם והתלמידים מדברים אשר למען גדש בניו יחיו מקחת נחלה וחלקם כתדנו הידיעה ממנו, אל יתן כבודו לב להצטער על זה כי בעו"ה כך העולם הזה וכן הדור ההוא לדון אך לרע ולשנוי אף בשנוי דחיקא ורחיקא אם יהי אך מחשבת און להשוב על רעהו לא ימנע מלהשבו סב).

מכתב כתב יד מיום ד' כ"ג סיון תקנ"ה בעירה ביזון בפולין.

– להיות שה"ה הרב המאה"ג כבוד מ' ישכר בהמנות מ' נתן נ"י היה אצלנו כמה שנים לרב ולאב"ד פ"ק ביזון ולא נמצא אחריו שום שמץ

סא) חתם סופר אבן עזר מ"ב יא.
סב) אגרות סופרים 69.

ודופי כלל ונהג את הרבנות כראוי, אמנם מחמת השנאה בין בעלי בתים פגעו בכבוד הרב כדי לנקום באוהבי הרב ונתעוררה מחלוקת בין אנשי העיר, ולמען שלא לנגוע בכבוד הרב נ"י ושלא תתרבה מחלוקת עשו איזה בעלי בתים כתב בח"י שיהי הרב עד ר"ח אייר העבר תקנ"ה ובקנס עשרה ארומים מי שיעורר מחלוקת עוד אחר כך, וכדי להשקיט הריב תתם הרב בעצמו לקיים את דבריהם לאחר שיסלקו את השכירות שלו וגם את תביעותיו, והנה בזמן הנ"ל בר"ח אייר לא היה שום פוצה פה ומצפצף נגד הרב.

והנה היום הזה ובשבת העבר י"ם סיון באו איזה אנשים בבית הכנסת לפגוע בכבוד הרב. והנה הרב בראותו שיש מתנגדים בכבודו יצא מבית הכנסת כדי שלא תתעורר מחלוקת, ולהיות שהעת הזאת עתים קשות עלה במוסכם רוב הקהלה פה ק' ביזון שיהי הרב נוהג עוד ברבנות שלש שנים מר"ח מרחשון תקנ"ו לפ"ק כי ראינו שיש צורך לנו שיהא רבר אחר לדור להיות יודה יודה ירין ירין באיסור והיתר ולהוכיח ולהודות את הדרך דרכי השם כפי דת תורתנו הק' כי הוא נוהג ביראה ובתמים יראת ה' וסובל את רעת אנשי עירנו רוח כל איש ואיש, לזאת באנו בבקשה מכבוד הקאמיר המלך יר"ה להסכים עמנו וליתן תוקף להרב כדי שלא תרבה עוד מחלוקת לנהוג קלות ובזיון בכבוד הרב הנ"ל, ומחמת שאין לעת עתה נייר המלך מצוי כתבנו וחתמנו כעת על הנייר הזה, ודשות נתוגה להעתיקו על נייר המלך וכחי יהי כאלו נכתב ונחתם מתחלה על נייר המלך יר"ה. לראי' מהימנא בעה"ח היום יום ד' כ"ג סיון תקנ"ה לפ"ק פה ק' ביזון.

ובאו על החתום עשרים וחמשה איש

.

אתם הראיתם לרעת חזות הכל, דור דור וקלקוליו ומגרעותיו. דברי ימי עולם יורו בינה לעתים כי קרוב דור אחרון לדור ראשון. ואל תאמרו: משפטי התלמוד וחוקיו נכתבו בעד אנשי קדם הגבורים

אשר מעולם מושלים ביראת אלקים גבורי כח עושי דברו זה דור דורשיו — אבל עתה זה דור דור — שוא, דור חלש לא יוכל למשוך בעול כבד ולמלא אחרי כל המקודות.

לא כן, לא נעלה לשמים שיאם, כי איננו נופלים מהם, כי בכל דור ותקופה בני עליה מועטים זעיר שם, ורבים היו קלי דעת שפלי נפש וקטני ארץ, ושקודי התורה — אינם בני תקופה, וזמן גרמא, רק מורשה לכל הדורות.

ואמנם בנונע לחכמינו ורבנינו כמוסר ומדות, יש יתרון לראשונים, כי לפנים היו אנשי קודש, אנשי מופת, בני אלים, אשר התנוססו בצדקתם וישרם ואמתם כעצם השמים לטוהר, היו רחוקים מכל בצע, מקנאה ותאוה וכבוד גאלה נפשם, ומסרו נפשם ומאודם על התורה והקדישו חייהם בעד האומה — ועתה אין ערוך אליהם ואנשים כמיהם אין לנו בדורותינו.

אבל אל יפול לבנו, כי יש תורה בישראל ולא נסתם חזון, ודור לדור נוחל ומנחיל אותה. דור הולך ודור בא והתורה לעולם עומדת. אדמה תיח ורעננה, מלאה טל ילדות וכח עלומים, ואם במדינה אחת היא ערפיה, עד שלא שקעה שמשה באן, תזרח במקום אחר וגר אלקים לא יכבה ויאיר לנו תורה אור. התורה היא נצחית, כל תחדל לדור ודור.

ב.

בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים

הקדמה

הפרקים האלה מדברים בנוגע בין ישראל לעמים וביותר ביחוד בין עמים לישראל או ישראל בעמים, כי לאמתו של דבר הנושא והפועל הם העמים, ואנו הננו רק הנושאים הנפעלים, הסובלים הפסיביים. החומר למסה ולמכה, והנגוד בכף הקלע בידם ולא בידינו עהותינו. הם הפטיש ואנו הסדן.

ואמנם רשימת הצרות איננה שלמה ומדויקת, ואין בזה חזות הכל, רק השקפה מקיפה על חיינו בארצות הגולה אבל די לראות כי כל העמים היו תמימי דעים ובעלי שיטה אחת – להציק לנו, כל הגוים הרעו לנו, הרגו, טבחו, חנקו, דרסו והטביעו במים ושרפו באש וקברו חיים אלפי רבבות תמיד בכל התקופות ובכל המדינות. קול דמי אבותינו ואחינו צועקים אלינו מן האדמה מסוף העולם עד כופו.

והתוגה היותר גדולה ורא עקא, כי עוד לא תם החזון וטרגידיה זו לא באה לידי סיום וגמר וממשלת החושך לא מתה. האסונות והשמדות לא רק נזכרים אך נעשים בכל דור ודור. הרצח הולכת ונמשכת ואנוש רואים כל שנוי לטוב ותקוה כי תעבור ממשלת זדון, אדרבה, השנאה לנו מתפשטת וגוברת וחושך ישופנו. ועד כמה שרבה הציביליזציה והנמוס והיושר והמשפט – אנו תמיד מחוץ למשפט והוא לנו למשפה וגם העמים בני תרבות, כלפי ישראל הם פראים וחיות טורפות והחיה שבאדם שולטת לרע לנו, ובתקופת חצי יובל האחרון היו השמדות נוראים ומרובים ברוסיא ואוקריגא יותר מתקופת מאתים שנה לפנים.

ובכל הצרות לא נואשנו והננו חיים וקיימים ועם ישראל לא בלע גרוב ואיננו בטל בששים ובשבעים אומות. והיה כאשר יעגו אותו כן ירבה וכן יפרוץ. והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם, ואנו תקוה כי סוף יתקיים וימלאו היעודים אשר הזו לנו נביאינו.

ידיעת פרקים אלה דרושה לנו כי הם דברי ימינו וחלילה להסיח דעת ולשכוח את דמי אבותינו ואחינו, וגם יש גם משום „דע מה שתשיב". וביותר נחוצה הידיעה לצרינו למען יראו בעליל אשר עוללו לנו, ומשפט צדקנו עליהם. וברצות ה' יתורגם הספר לשפת העמים.

תוכן הענינים

	□□□□	ג ד
פרק ראשון	משפט העמים בתנ"ך	קכא
" שני	" " במשניות	קכח
" שלישי	" " בתלמוד	קל
" רביעי	דעת העמים ואכזריותם לנו בזמן התלמוד	קלז
" חמישי	(ב) מאחר התלמוד עד זמן האחרון	קמב
" ששי	צרפת ואנגליא	קנח
" שביעי	אשכנז ואוסטריא	קנז
" שמיני	בארץ פולין	קסה
" תשיעי	רוסיא ואוקריינא	קעח
" עשירי	פגרומים ברוסיא. רומניא	קפח
" אחד עשר	עלילת הדם.	קצד
" שנים עשר	מעשיהם המשחתים	קצו
" שלשה עשר	שבע מצות בני נח	קצג
" ארבעה "	טעמים על משפטים כנגדם	קצד
" חמשה "	הנוצרים. האבנגליון ואותו האיש, בתלמוד.	רז
" ששה "	המשיח שלנו.	ריב
" שבעה "	השפעת העמים עלינו	רסז
" שמונה "	מה לקחו העמים ממנו?	רכד
" תשעה "	העמים בדורנו	רכז
" עשרים "	סוף שנאת העמים.	רכט
פרק אחד ועשרים	התלונה על התלמוד	רלד

* * *

[ז]מו גוֹיִם וְרָגְשׁוּ עָלֵינוּ כַּכְּפִירִים שָׁאֲגוּ בְקוֹל.

וַיִּגְרְשׁוּנוּ מִכָּל הָאַרְצוֹת בְּאַכְזָרִיוּת בְּלִי חֶמְלָה

וַיִּתְנַפְּלוּ עָלֵינוּ וַיַּכּוּנוּ הַכֵּה וְצוֹעֵץ וְחָבוֹל

וַיְרַצְּחוּנוּ בְּחֶרֶב וְהֶרֶג וְקָטוֹל

וַיִּקְרַק עָשָׂב הָיִינוּ מַאֲכָל לַכֶּלֶב.

וְאַף כִּי בְּרֶדֶת הַלַּיְלָה גִּלֵּךְ לֹא נָסָה יָמִין וּשְׂמֹאל

וַיְדֵנוּ לֹא תִגַּע בְּאֶחָד מִכָּל

בְּנֵי יַד הַכֶּלֶב.

לָהֶם הַיְדִים – וְלָנוּ אֵין כְּלוּם

זוּלָתִי קוֹל.

* * *

אַךְ אַף כִּי נִגַּשׁ יַעֲקֹב וַנַּעֲנָה וְנוֹשָׁא שׁוּם

נֵס שֶׁכָּמוֹ לִסְבוֹל,

חַסְדֵי ה' לֹא תָמְנוּ וּבְשֵׁם אֱלֹקֵינוּ נִדְגּוֹל.

אֲנוּ בְּנֵי מַחְלוֹן, אַךְ לֹא בְּנֵי כִלְיוֹן וְשִׁכּוֹל

וְאַף אִם תִּרְצַשׁ אֶרֶץ וְתָחוֹל

לֹא יָמוּת יַעֲקֹב וְלֹא יֵרֵד שְׁאוֹל

כִּמְנָה בּוֹעֵר בָּאֵשׁ וְאֵינֶנּוּ אֻכָּל.

ה' יצמית צריו וברשתם יגמול

מן איים פרק יסוד

ועוד ירך מיצקב וימשוך,

ושמן המבלה על

מסתחידו לא יכול.

צצו ישראל ! מן אלמנות יחוס *)

כי ורעו כוכבי שמים וכחול

וינרון ימין ושמאל.

---

*) איוב כט יח. אור שינא סנהדרין קמז. ב"ר יא.

פרק ראשון.

מִשְׁפַּט הָעַמִּים בְּתַנַ"ךְ.

התורה מספרת על משפט אלקים ברורות עולמים, כי עמי קדם אשר השחיתו את דרכם ויעשו מעשים רעים, מחה ה' אותם מעל הארץ, והביא עליהם את מי המבול ויגוע כל בשר. הסך את סדום ואת כל העכר. הסביע את מצרים בים סוף, ויצו את ישראל לאבד את עמי כנען: „לא תחיה כל נשמה" א) מפני תועבותיהם המפורסות ב) ו„כי כל תועבות ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם" ג). „ולמען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם" ד). ונתן ארצם לנחלה לזרע אברהם. „ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה" ה). „ובגלל התועבות האלה ה' אלקיך מוריש אותם מפניך" ו).

הבנענים היו מפורסמים לאנשים משחיתים. נח אמר: „ארור כנען" ז). אברהם הזהיר את אליעזר כי לא יקח אשה לבנו מבנות

א) דברים כ. יח.
ב) ויקרא יח. א—כא.
ג) דברים יב לא.
ד) שם כ יח.
ה) בראשית טו. טז.
ו) דברים יח. יב.
ז) בראשית ט. כה. וע' מסתים קיט

הכנעני [ח]. רבקה אמרה „קצתי בחיי מפני בנות חת" [ט] שהוא בן כנען [י] וכן אמרה תורה „לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" – עד עולם. „לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם" [יא]. וכן „תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" [יב] וכן הזהירה כי כלי כל העמים טמאים ואין להשתמש כהם בלי טהרה [יג].

התורה מבליטה בעמים רבות כי ישראל חשובים תצלים מכל העמים ובהם בחר ה' לעם סגולה. – „ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויהארץ" [יד] „והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" [טו] „ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה – גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה" [טז] „אני ה' אלקיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים" [יז] „כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד – ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה" [יח] „כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו" [יט]. כי עם קדוש אתה לה' אלקיך וכך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה" [כ]. „וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה – ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה

ח) שם כד ג.
ט) שם כז מו.
י) שם י, טו.
יא) דברים כג, ז ו.
יב) שם כה יט.
יג) במדבר לא כב כג.
יד) בראשית יח, יח.
טו) שמות יט ה ו.
טז) שם לג טז יז.
יז) ויקרא כ כד.
יח) שם כה מב מה.
יט) דברים ד ז.
כ) שם יד ב.

לתהלה ולשם ולתפארת" [כא]. "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" [כב].

אשר הודיעה לנו תורה את חשיבותנו, נמוקה ומטרתה: למען נהיה תמימי דרך אנשי קודש, למען נשמור על כבודנו, לבל לעשות מעשים מגונים, בי עלינו להיות למופת במעשינו לכל העמים וכמו שמוסיפה תורה: "והייתם לי קדושים" [כג]. "להיותך עם קדוש" [כד]. "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה [כה].

אבל אין הכוונה ללבוש גאות, להתנשא על כל, להביט על כל הגוים מגבוה בעינים רמות, בשאט נפש, בגאוה ובוז, להבלימם ולנאצם, לעשקם ולהרע להם.

התורה תצוה אותנו להתנהג עם כל העמים ביושר בצדק בכבוד ובתמלה [כו]. ואסור להונותם ולהטעותם בחשבון: "ותשב עם קונהו משנת המכרו לו" [כז] וביפת תואר: "והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכוד לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה" [כח] ובמלחמה: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" [כט] והזהירה: "לא תתעב מצדי כי גר היית בארצו" [ל] ואברהם התפלל על סדום לבל לחמיתם [לא] ויעקב כעס על שמעון ולוי על הריגת אנשי שכם: "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה" [לב] ויוסף הראה אמונתו לאדוניו המצרי

כא) שם כו יח.
כב) שם לב ט.
כג) ויקרא כ כו.
כד) דברים כו יט.
כה) שם ד ו.
כו) והנוגע לאוהרת: "לא תהיה כל נשמה" ועוד רבים אשר יבדילום לרעת, ראה פרק ארבעה עשר.
כז) ויקרא כה. נ.
כח) דברים כא. יד
כט) שם כ. י.
ל) שם כג. ח.
לא) בראשית יח. כג—לב.
לב) שם מט. ז.

באמרו: „הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי— ואין אעשה הרעה הגדולה הזאת" לג).

משפט אחד לגר מארץ נכר, לתושב. ומצוה עלינו לאהבה אותו כמונו: „וגר לא תונה ולא תלחצנו" לד) „כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך" לה) „הקהל חוקה אחת לכם ולגר הגר חוקת עולם לדורותיכם תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לו).

והעבדים — אינם הפקר וגם הם קרוים אדם ולא נגרע מהם זכות אנוש ואין רשות להכותם. „וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה או יפיל שנו או שנה לחפשי ישלחם" לז) „וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקום ינקם (מות יומת)" לח). ביום השבת ינוחו העבדים והגרים וישבתו ולא יעשו כל מלאכה ובכל ימי חגנו ישמחו גם הם גם הגרים אתנו. „ויום השביעי לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך" לט) „ושמחת לפני ה' אלקיך אתה... ועבדך ואמתך... והגר" מ). ובשנת השמיטה גם העבדים והגרים אוכלים מן השדה „והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך" מא) ואם ברח עבד מאדוניו לא תסגירנו אליו „לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו. עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" מב).

לג) שם לט ט.
לד) שמות כב. כ.
לה) ויקרא יט. לד.
לו) במדבר טו. טו.
לז) שמות כא. כו.
לח) שם כא. כ.
לט) שם כ. י.
מ) דברים טז. יא.
מא) ויקרא כה. ו.
מב) דברים כג. טז.

בספר יהושע מסופר: [מג] כי הגבעונים בשמעם את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויפחדו כי יהרגו גם אותם או יגרשום מן הארץ, עשו בערמה ויתחפשו ויכתשו כי מארץ רחוקה באו, ויבקשו מבני ישראל לכרות להם ברית שלום. „ויאמר איש ישראל אל החוי: אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרת לך ברית?" והם החזיקו בשקרם. וישבעו להם בני ישראל להחיותם. ואף כי אחרי כן נודעה ונגלתה תרמיתם, ושבועת טעות אינה חלה, בכל זאת יען כי נשבעו להם נשיאי העדה שמרו להם הבטחתם וישארו בארץ.

גם אף אחר שנתחזקו ישראל ישבו הרבה כנענים עמם, ויש בספר שופטים רשימה גדולה של הרבה ערים שהיו ברשותם [מד].

שלמה, בתפלתו הנפלאה אשר אין ערוך לה בחנוך בית המקדש, נושא כפיו להי גם בעד הנכרים אשר יבאו שמה לשפוך שיחם, וקול מלך ישראל משתפך בהדרת קורש לפני מלך מלכי המלכים אלקי כל בשר: „וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך – ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי" [מה].

מלכי ישראל היו מפורסמים למרחמים גם על אויביהם במלחמת „הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם" [מו]. משאת נפש נביאי ישראל היה: שלום ומנוחת כל העמים: „וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" [מז] וכאשר חזו חזות קשה מפלת מואב נגעה הרעה עד נפשם וישאו קינה ובכי תמרורים: „לבי למואב יזעק – על כן אבכה בבכי יעזר, גפן שבמה אריוך דמעתי – על כן מעי למואב ככנור יהמו" [מח].

מג) ט. ג–כו.
מד) שופטים א. כו–לה.
מה) מלכים א. ח. מא–מג.
מו) שם כ. לא.
מז) ישעיה כ. ד.
מח) שם טו. ה–טז ט יא.

ישעיה אומר: „ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור" סט. — „ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" ע) וכל ספר יונה הוא עדות ה' נאמנה על השקפת תורתנו על כל העמים, כי הנביא קורא בשם ה' „ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה" נא).

סט) שם יט, כה.
ע) שם נו, ז.
נא) יונה ד יא.

פרק שני.

מִשְׁפַּט הָעַמִּים בְּמִשְׁנַיּוֹת.

הלכות כנענים:

אין מקבלים תנחומים על העבדים (ברכות ס"ב מ"ז).

גוי אין מזמנים עליו (ברכות ס"ז מ"א).

הדר עם הנכרי בחצר אוסר עליו (שמא ילמוד ממעשיו – ערובין ס"ו מ"א).

קונם שאיני נהנה לזרע אברהם מותר באומות (שאינם נקראים זרע אברהם – נדרים ס"ב מי"א).

קונם שאיני נהנה למולים מותר במולי אומות העולם שאין הערלה קרויה אלא לשם האומות, שנאמר כי כל הגוים ערלים (שם).

מאוסה הערלה שנתגנו בה הגוים (שם).

המוכר עבדו לנכרי יצא בן חורין (שקנסוהו משני שהפקיע עבדו ממצות – גיטין ס"ד מ"ז).

גם מעושה בגוים פסול (שם ס"ם מ"ח).

הכל כשרים להביא את הגט חוץ מנכרים (שם ס"ב מ"ה).

נבסים של בני בריה (אם הזיק לנכרי פטור – בבא קמא ס"א ס"ב), וכן שור של ישראל ננח לשור של נכרי פטור, ושל נכרי שנגח של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם (שם ס"ד מ"ג).

נכרים פסולים לעדות (שם ס"א מ"ג. יבמות מה"ז מ"ח).

שור נתכוון להרוג לנכרי והרג ישראל פטור (שם פ"ד מ"ו) וכן באדם סנהדרין פ"ט מ"ב).

לוים מן הנכרי ומלוים אותו ברבית (בבא מציעא פ"ה מ"ח).

לפני אידיהם של נכרים אסור לסתור עמם ולהלוותם (משום שהנכרי יתן תודה להאליל – עבודה זרה פ"א מ"א), ואסור למכור להם בהמה גסה (מפני שעובדים בה בשבת) וכן דובים וארויות וכלי מלחמה. ואין בונים עמהם בניני משפט דיני נפשות, ומגדלים שמהם מפילים אנשים להרגם, ואיצטדיאות שלותמים בני אדם עם שורים פראים נזגחים, ובתי האלילים (שם מ"ו מ"ז).

אין מוכרים להם בתים בארץ ישראל, ואין משכירים להם בתים להביא בהם אלילים (שם מ"ת מ"ט).

אין מתיחדים עמהם, שתשודים על רציחה ועל עריות (שם פ"ב מ"א). ואין מתרפאים מהם (מטעם זה – שם מ"ב).

בת ישראל איננה מילדת בנם (שמגדלתו לעבודת זרה – שם מ"א).

יינם אסור בהנאה (שמנסכים אותו לעבודה זרה שם מ"ג). גבינות חלב פת ושמן אסור באכילה (שם מ"ה ומ"ו).

שאלו את הזקנים ברומי: אם אין רצון ה' בעבודת אלילים, למה אינו מבטלה? – אמרו להם: אלו לדבר שאין צורך לעולם בו, היו עובדים, היה מבטלו – הרי הם עובדים לחמה ללבנה לכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מפני השוטים? – אמרו להם: אם כן, יאבד דבר שאין צורך לעולם בו, ויניח דבר שצורך העולם בו? – אמרו להם: אף אנו מתזיקים ידי עובדיהם של אלו, שאומרים: תדעו שהם אלהות, שהרי הם לא בטלו". (שם פ"ד מ"ז).

נכרי אינו מעריך ונערך (ערכין פ"א מ"ב) כל שאינו נידון ונידב אין מקבלים מידו (שקלים פ"א מ"ה). דירתם טמאה מפני שקוברים שם נפלים (אהלות פ"ת מ"ז).

נכרי ובגדיו וביתו אינם מטמאים בנגעים. (נגעים פ"א מ"ב, פ"א מ"א, פ"ב מ"א). כתמיו טהורים (נדה פ"ז מ"ג).

מח אינו מטמא במשא ובאוהל (שם פ"י מ"ד).

משיח מלחמה מדבר אל העם בלשון הקודש: שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם, ולא על אחיכם, לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם חפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר (דברי הימים ב כח. טו). "ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון" – על אויבזכם אתם הולכים שאם חפלו בידם אין מרחמים עליכם (סוטה פ"ח מ"א).

עיר שישראל ונכרים דרים בה. מצא בה תינוק אם רוב נכרים נכרי. מצא בה מציאה אם רוב נכרים אינו צריך להכריז (מבשיתין פ"ב מ"ז מ"ח).

הלכות לטובתם:

נכרי מסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה (יבמות פט"ו מ"ג).

שואלים בשלומם תמיד, ואף בימי חגיהם שמחזים לאלילים מותר, מפני דרכי שלום (שביעית פ"ד מ"ג, פ"ה מ"ט).

כל השטרות העולים בערכאות של נכרים כשרים (גיטין פ"א מ"ק). אין מוחים ביד עניי נכרים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום (שם פ"ה מ"ח).

נודרים נדרים ונדבות וקרבנות כישראל (זבחים פ"ד מ"ה).

חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג מי"ח).

פרק שלישי.

מִשְׁפַּט הָעַמִּים בְּתַלְמוּד.

(א)

בתלמוד, הלכות כנענים: רואה אוכלסי נכרים אומר: בושה אמכם (ירמיה נ יב) וכן הרואה קכרי נכרים (ברכות נח.).

דירת נכרי כדיר בהמה (ענין ערוב – ערובין סב.).

עבדים ושפחות אין מספידים אותם, אין קורים אותם אבא פלוני אמא פלונית. (לשון כבוד. ברכות טז.).

כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה מו – שם מז.).

נכרים כחמורים הם שנאמר: „אשר בשר חמורים בשרם" (יחזקאל כג. כ. – שם נח.).

יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו שומאה על ארץ העמים (שבת יד: טו.).

נכרי הטעה את היהודים שהוא יהודי ואכל את הפסח עמהם בירושלים – וכאשר נגלה שקרו, הרגוהו (פסחים נ:) [א].

א) כתשובות מהר"ץ חיות סי' ב נתן טעם כי הקיסר יום פיניאן נזר שלא ישחטו את הפסח, ויש לומר כי הנכרי ההוא התחפש בעו"ה למען דעת המצות ישראל, שלפעמים למלך כעוברים על פקודתו, וכשנודע לבני ירושלם כי כוונתו להרע לכלל ישראל הרגוהו כדין מוסר כי „אם בא להרגך השכם להרגו" (ברכות נח.).

בשביל נכרי אסור לבשל ביום טוב שנאמר לכם ולא לנכרים (ביצה כא:).
קברי נכרים אינם מטמאים באוהל שנאמר אדם אתם (יחזקאל לד. לא.) אתם קרוים אדם ואין הנכרים קרוים אדם (יבמות סא.).
סתם מחשבת נכרי לעבודה זרה (גיטין מה:).
ספר תורה שכתבו נכרי ישרף או יגנז (שם).
אין כופלים שלום לנכרי (שם סב.).
ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני נכרים, כל מקום שאתה מוצא אונריאות (בתי דין) של נכרים אף על פי שדיניהם כדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם (גיטין פח:).
„ראה ויתר גוים" (חבקוק ג ו). ראה ה', שבע מצות שקבלו עליהם בני נח שלא קיימו, עמד והתיר ממונם לישראל. (בבא קמא לח.).
וכבר שלחו מלכות הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל: למדונו תורתכם, קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתם אמרו להם: דקדקנו בכל תורתכם ואמת היא, חוץ מדבר זה שאתם אומרים: שור של ישראל שנגח שור של נכרי פטור, ושל נכרי שנגח שור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם (שם).
ישראל ונכרי שבאים לדין אם אתה יכול לזכהו (לישראל) בדיני ישראל, זכהו ואמור לו: כך דיננו. — בדיני אומות העולם, זכהו ואמור לו: כך דינכם ואם לאו, באים עליו בעקיפין דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר אין באים בעקיפין (שם קיג.).
אבדתו מותרת וכן טעותו (שם:).
ישראל יודע עדות לנכרי והציד בבית משפט נכרי נגד איש ישראל מחרימים אותו יען כי הם מחייבים לשלם על פיו. ועל פי תורתנו אין עד אחד נאמן (שם).
כל נכרי הוא גזלן. אם רכוש ישראל בא לידו לא ישיבנו (שם קיג.) כל נכרי אנס ושקרן (בבא בתרא מה.).
אין שליחות לנכרי (בבא מציעא צא:)
נכרי וישראל הבא מכחו אין לו משפט חזקה כי כל נכרי גזלן והיהודי ירא למחות בו (בבא בתרא לה:).

על שבע מצות נכרי נהרג: עבודה זרה, גלוי עריות, שפיכות דמים, אבר מן החי, ברכת ה', גזל, דינים. בכלל גזל הוא אף מחות משוה פרוטה (סנהדרין נו: נז.).

נהרג בדיין אחד, בעד אחד שלא בהתראה, ואף על יד קרוב, וגם על עוברין (שם נז:).

נכרי מכה את ישראל חייב מיתה (שם נח:).

נכרי ששבת חייב מיתה (שם).

אם עוסק בתורה חייב מיתה (שם נט.).

אין הולכים לטרטיאות שלהם מפני שמסדרים שם עניני אלילים (עבודה זרה יח:).

אסור לתת לנכרי מתנה, ולא יאמר: כמה נאה נכרי זה שנאמר „לא תחנם" (דברים ז. ב. — שם כ.).

נכרי לא מורידים ולא מעלים אותו (שם כו.).

בשולי נכרים אסורים (שם לח.).

המחזיר אבדה לנכרי, עליו הכתוב אומר: למען ספות הרוה את הצמאה (סנהדרין עו:).

חייב אדם לברך בכל יום: שלא עשני גוי (מנחות מג: ירושלמי ברכות פ"ט ה"א).

(ב)

ובאגדה: תפילין דמרי עלמא מה כתוב בהם? — ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ברכות ו.).

אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם: „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!" — ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם: „מי כעמך ישראל גוי אחר בארץ!" (חגיגה ג.).

חביבים ישראל שנקראו בנים למקום שנאמר: „בנים אתם לה' אלקיכם" (אבות פ"ג מי"ד).

בקש משה שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו שנאמר: „ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות. לג. טז.— בבא בתרא טו:).

„אף חובב עמים כל קדושיו בידך" (דברים לג. ג.) — אמר משה רבונו של עולם, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים, כל קדושיו יהיו בידך (בבא בתרא ח.).

בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי אחרים שנאמר „ועמדו זרים ורעו צאנכם" (ישעיה סא. ה.— ברכות לה:).

מפני מה נכרים מזוהמים? — שלא עמדו על הר סיני ולכן לא פסקה זוהמתם (שבת קמו.).

גוים נקראו שונאיהם של ישראל. (תענית ז:) שלשה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים ולא באומות (יבמות עט.).

כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו (ביצה לב:).

„הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל" (עמוס ט. ז.) וכי כושיים שמם הלא ישראל שמם? — אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים במעשיהם מכל האומות (מועד קטן טז:).

„חסר לאומים חטאת" (משלי יד. לד.) כל צדקה וחסד שהנכרים עושים חטא הוא להם שאינם עושים אלא להתגדל בו, אלא להתיהד בו, כדי שתמשך מלכותם, שאינם עושים אלא לחרף אותנו בו (בבא בתרא י:).

אבהו בר איהי ומנימין בר איהי אמרו: תיתי לי ולא אסתכלי בגוי ולא עבדי שותפות עם גוי (מגילה כח.).

„אמלאה החרבה" (יחזקאל כו. ב) אם מלאה זו חרבה זו. „ולאום מלאום יאמץ" (אם עשו גבור יעקב חלש). קסרי וירושלים. אם יאמר לך אדם חרבו שתיהם אל תאמן. ישבו שתיהם אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים. חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן. (פסחים מב: מגילה ו.).

„אני צויתי למקודשי" (ישעיה יג. ג) — אלו הפרסיים המקודשים ממזומנים לניהנם (ברכות ח:).

אומות העולם שאוכלים ושותים אין מתחילים אלא בדברי תפלות (מגילה יב:).

(ג)

ויש הרבה מאמרים בתלמוד לטובתם ולשבחם:

הלכות:

אסור לגזול ממון נכרי אפילו עובד אלילים. (ב"ק קיג).

מניין לגזל נכרי שאסור? תלמוד לומר „אחרי נמכר גאולה תהיה לו" (ויקרא כה. מח) שלא ימשכנו ויצא. יכול ינלום עליו? (שיטעה את הנכרי ויתן לו פחות ממה שנתן לו) – תלמוד לומר „וחשב עם קונהו", ידקדק עמו. ובנכרי שכבוש תחת ידך ויד ישראל חקיפה עליו הכתוב מדבר, ועל אחת כמה וכמה בנכרי שאינו תחת ידך (שם: ותורת כהנים בהר סי' קג).

גזל את הנכרי ונשבע לו ומת (הנכרי) אינו מתכפר לו מפני חלול השם (תוספתא בבא קמא פ"י).

דינא דמלכותא דינא (נדרים כח.).

אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת נכרי, אין מוכרים נבלות וטרפות לנכרי (תחת בשר שחוטה) מפני שמטעהו (חולין צד.).

אף בשעת מלחמה, כי תקרב אל עיר להלחם (דברים כ, י), ולא להרעיבה, להצמיאה, להמיתה מיתת תחלואים (ספרי שופטים קמז.) „לא תשחית את עצה", ואף למשוך ממנה אמת המים אסור (שם קכו.)

„ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכולם נבקעו" (דברי הימים ב. כה. יב) – באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב ואלו „ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו?" – באותה שעה אמר ה': „מה אלו עושים כאן? – ינלו! (פתיחה למדרש איכה יד).

„ויחלוש יהושע את עמלק" (שמות יז יג) לא נוחם אלא דנם ברחמים (מכילתא בשלח ספ"א).

מפרנסים עניי נכרים ומבקרים חוליהם וקוברים מתיהם עם מתי ישראל מפני דרכי שלום (גיטין סא.).

תקנו לכתוב שנות המלך בשטרות ובגטין מפני שלום מלכות (שם ס.).

השביע ה' את ישראל שלא ימרדו באומות העולם (כתובות קיא.).

כשחלה ר' יוסי בן קסמא הלך ר' חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו: „חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו (מלכות רומי) מן השמים המליכוה?" (עבודה זרה יח.).

„איש איש" — שהנכרים מקריבים קרבנות כישראל (חולין יג:). איפרא הורמיז אם שבור מלכא שלחה „בהמה" לרבא להקריבה לשם שמים, ויעשה כרצונה (זבחים קטז:).

חכמה:

„הרואה חכמי אומות העולם אומר: ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו" (ברכות נח.).

„אם יאמר אדם יש תורה בגוים אל תאמין — יש חכמה בגוים תאמין" (מדרש איכה ב—יז).

יפת אלקים ליפת: יפיפותו של יפת (לשון יונית) יהא באהלי שם (מגילה ט:).

חכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע, אמר רבי: ונראים דבריהם מדברינו, שביום מעינות צוננים ובלילה רותחים (פסחים צד:).

נכרי העוסק בתורה הוא ככהן גדול (בבא קמא לח.).

מדות טובות:

תניא אמר ר' עקיבא: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים: בשחותבים הבשר אין חותכים אלא על גבי השלחן, כשנושקים אין נושקים אלא על צב היד וכשיוצאים אין יוצאים אלא בשדה; תניא אמר ר' גמליאל: בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים: הם מצנעים באכילתם ומצנעים בבית הכסא ומצנעים בדבר אחר. (ברכות ח:).

הרבות שלום ורחמנות עליהם:

לעולם יהא אדם מרבה שלום עם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק. אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק (ברכות יז.).

ייתו בני עממיא לשלם דעבדין עובדא דאהרן (יומא עא:).

ר' יוחנן קם מפני זקני נכרים (קדושין לג.).

ר' ספרא אמר: יהי רצון שתשים שלום בממליא של מעלה (בחבורת שרי האומות — ברכות יז.).

"הלא משנאיך ה' אשנא" (תהלים קלט. כא) לא נאמר על הגוים אלא על הצדוקים (שבת קטז.).

נכרי אינו בכלל ארור (הוריות יג.).

כל העמים נשפטים בראש השנה (ראש השנה פ"א מ"ב. שם ח:).

אמר ר' שמעון בן יוחאי: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין (סוכה מה:).

"בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה'" (דברי הימים ב. כ, כא). אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו? לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח בספלתן של רשעים; ואמר ר' יוחנן: בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקדוש ברוך הוא: מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? (מגילה י:)

שבעים פרים מכפרים על שבעים אומות (סוכה נה:). בשם שחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם (בבא בתרא י:).

פרק רביעי.

דְּשְׁעַת הָעַמִּים וְאַכְזְרִיּוֹתָם לָנוּ.

הנה ראינו בפרקים אלו מחזה מול מחזה. כנגד – ובעד. – „הלכות" גגד העמים ומאמרי שנאה ובוז להרי ולעומתם – הרבת דינים לטובתם ופתגמים לשבח ולזכות אותם.

והנה המאמרים כנגדם אינם זקוקים לנמוקים ובאורים, והם פשוטים זמובנים מאד. כי הלא כל העבר שלנו תמוך מדם, והיסטוריתנו היא שלשלת ארוכה של צרות: שוד ושבר, מכת חרב והרג ואבדן, גזרות ושמדות, תרפה והתקלסות. כל מיני ענויים ויסורים שנראים שהרשו זיענונו כל העמים ויאמרו להשמידנו ולכלותנו. ואנחנו אשר לא יכולנו לשלם להם כגמולם, מי כסיל או שמן אשר יגער בנו וישת עלינו חטאת על אשר נשנא אותם תכלית שנאה וננקום בהם בבטוי שפתים: בקללות ובדברי בוז.

ויש רק להשתומם על גודל נפש חכמינו, שהבליגו על כל הרשעות זיכלו לספר בזכותם ולחת משפט אדם לאומות, שמרביתם – בחיתו טרף היו נעלים ומובים מהם.

והנני לרשום ראשי פרקים, אפס קציהם של הצרות – „שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים" (שבת יג:).

(א)

בזמן התלמוד.

גזרות על התורה ועל המצות.

שלא ללמוד תורה: „פעם אחת גזרה מלכות רומי שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לר' עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה... לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר' עקיבא וחבשוהו בבית האסורים... אשריך ר' עקיבא שנתפסת על דברי תורה... בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להרינה... והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל... עד שיצאה נשמתו באחד". (ברכות סא:).

„אמר ר' יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלים ספר תורה מחצר לגג ומגג לחצר ומחצר לקרפף" (ערובין צא.).

„כשנתפסו ר' אלעזר בן פרטא ור' חנינא בן תרדיון... אתיוה לר' אלעזר בן פרסא אמרו: „מאי טעמא תנית — ומאי טעמא קרו לך רבי?"... אתיוה לרבי חנינא בן תרדיון, אמרו ליה: „אמאי קא עסקת באורייתא?" — אמר להו „כאשר צוני ה' אלקי". מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להרינה... „כשחלה ר' יוסי בן קסמא הלך ר' חנינא בן תרדיון לבקרו. אמר לו: „חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו... והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה וספר תורה מונח לך בחיקך?" — אמר לו: „מן השמים ירחמו"... הביאוהו לר' חנינא וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהם את האור והביאו ספונין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה..." (עבודה זרה יז: יח.).

גזרה על תורה מילה ושבת: — „שגזרה המלכות גזרה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות... (ראשי

השנה יס.) — „פעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם... הלך ר' ראובן בן אסתרובלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם. אמר להם: מי שיש לו אויב יצני או יעשיר?" אמרו לו: „יעני" אמר להם: „אם כן לא יעשו מלאכה בשבת כדי שיצנו" אמרו: „טבית", אמר: „ליבטל" ובטלוה. חזר ואמר להם: „מי שיש לו אויב יכתיש או יבריא? אמרו לו: „יכחיש", אמר להם: אם כן ימולו בניהם לשמונה ימים ויכחישו, אמרו: „טבית". אמר ובטלוה... הכירו בו שהוא יהודי, החזירום... (מעילה יז.) — „ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזרות קשות ומבטלת ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה לישוע הבן... (בבא בתרא ס:). — „ובסכנה (שגזרו על המילה)... (שבת קל.) —" כשגולד רבי, גזרו שלא למול, אך אביו ואמו לא שמרו מצות המלך וימולו את בנם, והלשין ההגמון לפני הקיסר וצוה הקיסר להביא את הילד לפניו לראות אם אמת הדבר, וכשהובא לפניו מצאו אותו ערל, כי המלכה היתה רעותה של אם רבי, הנשיאה אשת ר' שמעון בן גמליאל, ותחמול על הילד ואבותיו והחליפה את בנה ברבי, וההגמון העיד שהוא בעצמו ראה כי מלוהו. ואין זה כי אלקים עושה להם נסים ובטלו הגזרה (תוס' עבודה זרה י: בשם מדרש). — „יזדגרד מלך פרס גזר לחלל שבת" (אגרת ר' שרירא גאון ד' רטו).

על שופר תפילין מזוזות מגילה שחיטה וסמיכה

ועוד: — „העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע בשעת גזרת המלכות שנו" (ר"ה לב:) — „גזרה המלכות שכל המנית תפילין ינקרו את מוחו"... (שבת מט.) — „מעשה בארטבין אחד שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי ומצאו קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז" (יומא יא.) — „בזמן הזה הואיל ומסתכנים בה אין קורים את המגילה אלא בזמנה" (מגילה ב', ג' ריף) — „גזרו על הבשר (שלא יאכלו בשר שחוטה)... על המרחצאות... (יבמות סג:) — „פעם אחת גזרה המלכות שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכים בה תיתרב

ותחומין שסומכין בהם יעקרו. מה עשה יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים... וסמך שם חמשה זקנים... כיון שהכירו אויביהם בהם, אמר להם: „בניי! רוצו". אמרו לו: „רבי מה תהא עליך?". אמר להם: הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים". אמרו: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לוגביאות של ברזל ועשאוהו ככברה (סנהדרין יד.) – „בתולה הנשאת ליום הרביעי תיהרג או תהי לטפסר" (כתובות ג:).

גזרות בכלל: – בשעת הסכנה (סוכה יד:) – „בשעת גזרת המלכות יהרג ואל יעבור" (סנהדרין עד.) – „שלמי הגזרה היו והיו נחבאים במערה... והרגו זה את זה" (שבת ס.) – „דורו של שמד" (בראשית רבה פע"ז–ד). – „פירוז מלך פרס סגר את כל בתי הכנסיות ואת נערי בני ישראל הסגיר ביד האמגושים לגדלם לעבודת האלילים" (ד' רלד – אגרת ד' שרירא). – „בדור של שמד היו מביאים כדוריות של ברזל ומלבנים אותם באש ונותנים אותם תחת שיחתם ומשיאים נפשותם מהם, ומביאים קרומיות של קנים ונותנים אותם תחת צפרנם ומשיאים נפשותיהם מהם" (שיר רבה ב–יח).

בתי כנסיות וספר תורה: – „תודוס השני מלך ביצאנץ אסר ליהודים לבנות בתי כנסיות" (ד' קסח – יעבץ ח. 111) – „איגתו נמי (פרסיים) סתרי בי כנישתא" (יומא י.) – „ארסקינוס שרף את התורה" (ירושלמי מגילה פ"ג ה"א, עי' פני משה והוא מובא בירושלמי יבמות פט"ז ה"ג שהרג את כל יהודי צפורי).

הוציאו מתים מקבריהם: – „קא מחטטי שכבי" (יבמות סג:).

הדיוטות

– „נער חית קנה – נעור בחיה שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד" (כולם פה אחד להדיא – פסחים קיח:) – „מעשה שהיו רבותינו ברומי... וגזרו סנקליטין של מלך לומר: מכאן ועד שלשים יום לא יהיה בכל

הצולם יהודי..." (דברים רבה ב–טו). עשרה הרוגי מלכות לא נהרגו מסבת מרידה במלכות רק מפני שמירת הדת ולמוד תורה, וגם ר' עקיבא לא נהרג בחורבן ביתר מפני שעזר לבן כוזיבה, כי אלו היה כן לא היו מצבים אותו בבית האסורים ימים רבים והיו ממיתים אותו תכף ככל המורדים וגם פפוס אמר לו: "אשריך ר' עקיבא שנתפסת על דברי תורה" (שהקהיל קהלות ברבים – ברכות סא:) – שמות העשרה (מדרש איכה ב–ה).

פרק חמישי.

(ב)

מאחר התלמוד עד הזמן האחרון.

(ארצות הקדם, ספרד, פורטוגל, איטליא ודומיו).

בארצות הקדם.

רדיפות היהודים הבבלים והפרסים בימי הדמיונים הרביעי (ר. שמא). — השמדת כל היהודים מארץ ערב על ידי מחמד (ר. שפז) — הרקליוס קיסר ביצנץ אשר בנימין איש טבריא כלכל את כל צבאו בכל מחסוריהם ובבואו לירושלים יצאו לקראתו כל נזירי הנוצרים וידברו רעות על ישראל ויפצרו בו להוציא דבר מלכות להשמיד את כל יהודי ארץ ישראל ויאמר הקיסר: איככה אעשה הרעה הגדולה הזאת, הן כרתי עמם ברית? וידברו הנזידים על לבו כי אין כל חטא למעול מעל נגד היהודים ולחלל שבועתו להם, וישמע לקולם ויתר את ידי האספסוף ויהרגו את כל היהודים א).

— רדיפות היהודים על ידי הכליף האקים (ד.תשע).

הכליף עבדול מומין הוא בן תמורה אנס את היהודים הישבים באפריקה הצפונית ובמדינת מצץ לקבל עליהם את מחמד לנביא וללכת לבתי המסגוד להתפלל, ואז תפשו את ר' יהודה הכהן

א) נרן V 27–28.

אבן שושן ויאכפוהו להמיר דתו אך הוא מסר את נפשו על קדושת השם וירצחוהו נפש. (ד. תתקו).

בתימן (יעמן) ובכמה מדינות האסלאם נאנסו היהודים להמיר דתם ברת מחמר, והרמב"ם כתב אליהם ספר אגרת תימן. (תתקלב).

המאנגאלים כוננו ממלכה בפרס ויהרגו את היהודי סעדיה משנה המלך ואת כל השרים היהודים, וגם המחמדים התנפלו על כל היהודים וירצחום, ומקץ שני חדשים לכר שלטון מצרים את עיר עכו ויהרגו את היהודים אשר בה ורבים לקח בשביה ובתוכם את הרב יצחק דמן עכו (ה.נא).

ארץ ישראל בכל ימי השמה היתה מקור צרות ותלאות למעט היהודים אשר גרו בה כי המושלים והעריצים הציקו להם תמיד. בשנת ד. כ. פרצו בה המאנגאלים ויהודים רבים עמדו לימינם במלחמותיהם אך הם שלמו ליהודים רעה תחת טובה ויהרגו מהם רבים ויחריבו את בתיהם. (מכתב הרמב"ן לבנו).

בשנת ה.רלג הרסו התוגרמים את בית הכנסת בירושלים עד היסוד. בשנת תקצד ותקצח הרגו הדרוזים והמושלמנים יהודים למאות בצפת והגלילות [ב].

בספרד (שפניא).

אניסת היהודים להמרת דת בימי סיזבוט (ד.שעב). המלך סיסווינט אסר על בני ישראל לקנות עבדים ויפסול את היהודים לעדות ולשבועה, ואת האנוסים אשר שבו לדת ישראל אנס להתום להתכחש לדת אבותם לבלי לשמור את השבת ולבלתי למול את בניהם ולאכול נבלות וטרפות, ואם יסילו דבר מכל אלה באש ישרפו או יסקלום באבנים [ג].

ב) מכתבי ר' אליעזר ד"ר לעווי.
ג) יצב"ץ ח 111.

א ר ו י נ ג אשר מלך תתתיו גור על בני ישראל להתנצר עד מלאת שנה ואם לא יעשו כן, יחרם כל רכושם ואת בשרם ידושו במאה מכות ועודם יפשיטו מעל מצחם ואחרי כן יגרשום מן הארץ.

ע נ י ק א חתנו המולך תחתיו אסף סוד כמרים לעיר מולידו וישימו את כל ישראל יושבי ספרד אשר בצרפת לעברים וכל ילד או ילדה משנת השבע ליסי חייהם והלאה יגולו מזרועות הוריהם ויתנום לנוצרים לתנכם בדת הקתולית וכן עשה ויסיצא בנו (תנד).

ק ר ל הקרח בן לודוויג הוותיק אף כי הוא לא שנא את היהודים אך היה רמה ידים, והכהנים הקתולים רדפו את היהודים באף, ומדי שנה בשנה בחג פסחם התנפלו הנוצרים עליהם וידו אכזים בם ויסצעום ויעשקו את רכושם. (ד.תרו).

ר' יוסף הנגיד בן ר' שמואל, קנאו בו השרים ויהרגו אותו ואת כל היהודים אשר בגרנדה אלף וחמש מאות איש (תתכד).

בזמן הזה חי המשורר ר' שלמה בן גבירול שם, וישכנ על שבר עמו,

מְחוּצִים לְחוּצִים
סוֹבְלֵי מַשָּׂא
גְּזוּזִים גְּוּוִים
נְתוּנִים לְמַרְמָס
עַד אָנָה ה' אֶוְעַק חָמָס
זֶה נֶפֶשׁ שְׁנַיִם עוֹבְדִים לָמַס
יִשְׂתָּאֵל כְּאַרְיֵה וְטָרָף כְּתַחְמָס
זֶה יַיְחֵנוּ וָזֶה יְקַמְּנוּ
לָמָּה תִּשְׁכָּחֵנוּ ז ה)

כִּי שֵׁשׁ בִּי שֵׁשׁ עַד אֲשֶׁר קָרַס.
לְקַדְנִי שְׁעִיר וְיָוָן וְטָרָס.

ה) נאולה : ש ב י ה ע נ י ה

הֲקִיצוֹתִי בְּצֵיקָם מֶשֶׁךְ וְתִירָס
וְגַם עוֹד יִשְׁמָעֵאל הָרַס וְגָרַס [1]

הרוצים: הרבה אלפים רוצים נאספו להלחם עם הישמעאלים. אך אחרי כן התישבו כי נקל יותר לבוז ולהרוג את היהודים, ויעשו כן בספרד ובצרפת ויהרגו אותם לרבבות ויחריבו קהלות למאות. (ה.ם) [2].

רציחת שרי היהודים ר' יוסף בנבשתי ור' שמואל אבן־הכיר ועוד. על ידי גנצלא מרטיגעז שר השרים, בומג המלך אלפונזו (ה.צז).

המגפה השחורה: מחלה איומה, שבאה מארצות המזרח ונתפשטה בכל אירופה ומחלה טבעית זו הולידה מחלה מוסדית ולא מצאו העמים תרופה רק להרוג את היהודים, בהאשימם אותם כי שמו רעל בבארות המים, והשמידו את היהודים בספרד וברוב ארצות אירופה. ההתחלת היתה בשנת ה.קח. ונמשכה שלש שנים, עיקר תקפה היה בשנת קט. ובני הדור נתנו סימן: האם תמנו לגזע [3].

חרבן גדול והריגת היהודים בכל מדינת ספרד והמירו את דתם מאתים אלף נפש (שנת ה.קנא. סימן: אל קנא) [4].

הרג ואבדון ושמד כולל שנית, על ידי הסתת הכומר פרא־ויצנטו. הרבה נהרגו על קדוש השם, וששה עשר אלף נפשות המירו (ה.קעב) [5].

---

1) נאולה: שנותינו כפן בדלות.

2) צרה זו מזכיר הפיטן בזולת לשבת לפני שבועות אלקי־אקד־אדן: חבל ילדי שעשועים, ישרי לב טרפים, על משכנות הרועים.

3) שבט יהודה סימן כו. עמק הבכא עמ' 69—65.

4) כעיר שיכילית לבדה נרצחו כשלשים אלף נפש. (אגרת רבן חיים דיאש קרקש בסוף ספר שבט יהודה. ובתשב"ץ חלק נ' רכ"ז כתב שכל קהלות מיורקא המירה).

5) שבט יהודה סימן מ"ו.

האינקביזיציה (בית משפט הדת): מלחמת זו נקבעה בשנת רמא. והסילה בכל עיר חללים למאות ולאלפים. האומללים נשרפו חיים על המוקד, אחרי אשר נענו בכלי מענים בחבלי המות כדי שיתודו על „עוונם". בשנת ה.רמה הוקם טורקמדה לראש שופטי הדת, והוא היה צר ואויב ליהודים כטיטוס ואדרינוס וכשאול ואבדון לא שבע מדם היהודים.

את היהודים האנוסים הובילו כצאן לטבח, והכמרים הנושאים את צלמיהם הולכים לפניהם בקול רנה וזמרה, ובעיני עם הארץ היו זבחי אדם אלה כקרבנות וכאשה ריח ניחוח.

„מערה גדולה ונוראה השתרעה מתחת לאדמת העיר שיגוביה, ידי אנשים רבים כרוה בסתר. העמיקו אותה הרחיבוה ויתנו בה מהלכים אל כל קצות העיר – שבילים צרים וארוכים לבלי קץ, ולעבריהם מאורות ותאים קטנים לאין מספר. קירותיהם וקורותיהם מאבנים ערומות משחורות, רטובים הם מרוח רע הכלוא בקרבם ומפיצים קור וקפאון, שם יתענו האסירים האומללים. ברפש האדמה יכרעו וירבצו. נשימתם תשים מחנק להם, רובץ גוום ידכא עצמותיהם, וכי יניעו יד או רגל יאחזם גועל נפש, השקץ והרמש לאלפים ירחשו סביבם. מבתי כלאיהם יוצאו רק עת למשפט יקראו עת יותן גוום למכים ונפשם לממיתים. ערב מכאוביהם מר ישועו אך לא יענו, כי סגרה הארץ בריחיה בעדם. אור שמש לא יחזו עוד לנצח, רק ליום אחרון עיניהם תכליגה. הקבר יפדה אותם מפצעי אויב.

מי הם האומללים האלה? ומי המה מעניהם הרעים? ומה עשו כי יענום באכזריות?

האומללים האלה לא במחתרת נמצאו, אף לא פעלו עולה כי אם אמונת אבותיהם, דת משה שמרו. ומעניהם לא חבר מרצחים שוכני מדבר ויער – כהגים המה, קדושי עליון יקראו, רועי עדר ה', ובחמלתם לצאן האובדות יאספו אותן בחיקם בחמלה רבה, יקריבון קרבן לה' זבחי אלקים.

כהני און אלה בחרו להם מקום המשפט והרשע בתוך מערת־

האופל הזאת. פה הכינו לשבתם חדר רחב־ידים. בתוך החדר מסך ארום כדם אשר יפרידהו לשנים. מעבר מזה שלחן וכסאות עץ. על השלחן עץ שתי וערב ועליו סמל אדם תקוע במסמרים. מראשו המסובך בצרור קוצים ומפצעי גוו המוכה יזוב דם – לעורר קנאה וחמת נקם מזרע העם אשר, לפי המספר מהם, ענוהו לפני שנות אלף – ומעבר מזה כלי משחית לחבל, עשויים מעץ וברזל בתמונות שונות. למראיהם תתפלץ כל נפש, כי מלאים הם כתמים קפואים, רשמי דמי אדם רב, אשר עוד פה באכזריות רצח. חיים בריאים ושלמים באו הלום, ועל כפים נשאו מזה, רצוצי קדקוד, שבורי יד ורגל, אין מתום בבשרם וכל עצמותיהם התפרקו" יא).

„מובי אלקים אלה היו מודשים במורגות וסרוקים במסרקות של ברזל, מרוטים בצבתות ונדקרות במנרות, כפותים בחבלים קוציים, חבוטים וכתושים בכלונסאות של עץ עם פיקות, מוטלים על מחצלות ומטלניות מגואלות במוח ובריר ומלוכלכות בדם, כבושים ולחוצים לתוך עריסות מוצקה, מתוחים על גבי עמודים כדי לחלץ ולהוציא את אבריהם מתוך פרקיהם, כבוקא דאטמא דשף מדוכתיה, תלוים באויר בידיהם או ברגליהם, מוטלים מקופלים ומעוכים על הקרקע כאסקופות הנדרסות, כלואים בכוכים ולולים צרים ומזוהמים, שאפילו בני אדם אכזרים לא היו משליכים לתוכם את כלביהם, דוויים כרוכים ומכורבלים באלונטיות ומלופפים בחתולים, מתבוססים בדמיהם ונעזבים לבדם בצירייהם חבליהם, ויום אחר יום בא הקייסטוד questionarius, ואחריו יבא הקליטור – קולסטריא להוכיחם במכאובות על משכבם ולעשות בהם משפט כתוב וגם להוסיף מכות אשר לא כתובות בספר.

והאנוסים עמדו בנסיון באמונה ואהבה וישאו את יסורי הרצח ואת הסגופים הנודאים ברוח נדיבה, לא נע ולא זע לבם בעמדם לפני שופטיהם, לא התאוננו על גורלם אך שמחו בחלקם כי זכו להיות למופת

יא) ס' האנוסים ועמק הארזים.

לאחיהם כקרבן דמם ונפשם, וביצאם בקולר להשרף, היינו להצלות לאש לאט חיים, היו נותנים בשיר קולם לזמר לכבוד עליון, והתלהבות נפשם היתה גדולה מלהבות גופם בקראם בקול רם: „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!"

ועצמות הקדושים האלה אף כי כנשמיותן נפזרו ונשרפו, אך ברוחניותן היו לעמודי אור נצח אשר לא יכבה ותפעלנה כקסם על המון הנשים השכולות והאלמנות ועל היתומים הילדים הנקיים אשר שכלה ואשר יתמה האינקביזיציה, ועל כל האנוסים מסביב. ואש המדורה אשר אכלה את קרוביהם מחמדי נפשם, היתה לאש דת בקרבם, והמחזה הנורא הוד של עליות הנשמות הגדולות מתוך טומאת הצולם השפל למרומי הנצח של עמם, הבוצר באש ואיננו אוכל, היה להם למקור הזדככות החומר והתרוממות הנפש בעוז רגש ולשלהבת — ו„מים רבים" לא יכלו לכבות את האש הזאת.

זו פרשת קדושים. חזיון נפלא. אנשים ונשים ואף ילדים התרוממו ברוח הקודש ותוקף רוחם שחק לכל סנוף ולא יגורו מפני כל מיחת משונה, לא קמו כמוהם גבורים זקופי ראש ההולכים לקראת מוקדי המדורה בגאון והוד, והם באתד ומי ישיבם? זה סוד הנפש הישראלית אשר כנגדו יחורו כל הסודות" יב).

גרוש היהודים.

ביום תשעה באב ה.רנב (סימן: מזרח ישראל) גרש המלך פרדינגד ואשתו איזבל את כל היהודים. כשלש מאות אלף נפש גלו ובראשם השר יצחק אברבנאל. ותמצאנה אותן רעות רבות, השוד והשבר, הרעב והדבר, כי רבים מתו בחליים רעים, נטבעו במצולות ים, אניותיהם נשרפו באש, נמכרו לעבדים, ולא נותר מהם כי אם העשיריה. ומיום ההוא אין זכר לישראל בספרד עד היום.

יב) ס' תקופת האנוסים.

בפורטוגל.

כאשר גורשו היהודים מספרד (ה.רנב) פתח להם יואן מלך פורטוגל את שערי ארצו בעד בצע כסף כי ישלמו רוקאט אחד לנלגולת, ובעד אלה שלא היה להם, שלמו נריבי היהודים בפורטוגל. ותוך נתן להם כי ישבו בארצו שמונה חדשים, אחרי כן יצאו רבים לארצות אחרות, והנותרים קבלו עליהם אמונת נוצרית או נמכרו לעבדים. והגלה שבע מאות ילדי היהודים לאי אחת רחוקה כדי לישבה ומתו כולם. ובכל זאת נשארו עוד יהודים רבים בארץ.

ארבע שנים אחרי כן ארס לו מלך פורטוגל התדש מנואל את בת מלך ספרד, והחנה עמו תנאי כי יגרש את כל היהודים בלי השאיר שריד, ויעש בן ויגרשם ואת בניהם הקטנים לקחו בחוזק יד ויזרקו עליהם מי שמד ויתנום לנוצרים לעבדים, ורבים מהם שלחו לאיים רחוקים, ובגלל הצרה הזאת המיתו רבים את בניהם לבל יפלו בידי הנוצרים.

ואף אלה אשר המירו את דתם באונס, נרדפו על צואר והנוצרים ארבו להם ויום יום נשרפו רבים כאשר מצאו אותם שומרים בסתר דת יהודית, ויהי היום והדעב חזק בארץ ויקיפו הכמרים בצלמיהם את החוצות בליסבון עם אבוקות בוערות כמנהגם, ויאמר אחד האנוסים בשחוק: לא יושיענו זה כי למים אנו צריכים ולא לאש.

הדבר יצא מפיו וההמון נפל עליו כזאבים וימיתו אותו ואת אחיו וימשטו על האנוסים ויבוזו את כל אשר להם ויותר משני אלפים איש הרגו. ושרפו אותם ברחובות העיר שלשה ימים רצופים עד שכלו הגופות ונעשו עפר יג).

יג) שבט יהודה סי' נח, ס. עמק הבכא 90—89. רשימה לר' יצחק ן' פארא בי בקובץ דואיש קוארט. רעויו כרך כ'.

באיטליא ורומי.

האפיפיור פויל הרביעי צוה כי יהיה לכל איש יהודי כתם על בגדו למען יכירוהו כי הוא יהודי (ה.שטו). – בשנת שיג צוה האפיפיור יוליוס השלישי לשרוף ספרי התלמוד ונשרפו יותר מעשרת אלפים ספרי התלמור ומאז תמו הספרים בכל ארצות איטליא [יד]. – היהודים היו כבושים ברומי בתחום מושב „גיטו" והיו מקרים מצוים שנסחבו נערי ישראל בחזקה לשמד. האפיפיורים צוו לכנום את היהודים מדי שבת בשבתו לבתי הכניסה הקתולים למען ישמעו בלמודי אמונתם ויאכזר אוהם במכות וידפקום לבא שמה [טו].

יד) מאמר על הדפסת התלמוד לר׳ רפאל נתן רבינוביץ.

טו) בערלינר: געשיכטע דער יודען אין ראם (פרנקפורט 1893).

פרק ששי.

(צרפת ואנגליא).

בצרפת.

המלך הילדעברט הוציא פקודה, כי בימי חגיהם, וכן בעת לכתם ברחוב עם פטליהם, בל יראה איש יהודי בחוצות, וגם משרתי נכרי לא יעבור את איש יהודי (ד.רצג או ש). — המלך שילפריק אנס יהודים רבים להמיר את דתם (ד.שמב). — קלאטאר השני צוה כי היהודי אשר יתבע את הנוצרי לבית דין, יוסר בענוים קשים (ד.שעד) [פז]. — המלך דגוביירט (בהסתת הקיסר הירקליוס) הוציא דת כי אחת משתים יבחרו להם היהודים או להמיר דתם או לעזוב את הארץ, ורבים המירו ורבים נהרגו (ד.שצג) [יו]. וכן גזר המלך דוברט ויהרוג יהודים רבים (ד.תשסז) [יח]. הבישוף אלדואן מן לימוגיס הציע ליהודים שם התנאים האלו וימאנו להמיר ויגלו מן הארץ (ד.תשע).

— המלך פיליפ הראשון צוה לגרש את היהודים (מלחמת הצלב הראשונה ד.תתנו). אך לאט לאט שבו וישבו בארץ.

פז) דברי ימי יהודים בצרפת ווארשא תרכ"ג 9
יו) עמק הבכא 8.
יח) כתב יד פארמא נדפס באוצר טוב ד' מו.

בזמן מסע הצלב השני (ד.תתקז) היה בכמה קהלות בצרפת שמר גדול. הכמרים הסיתו את העם ויבוזו האספסוף את היהודים. ויפרצו בבית ר ביגז תם וישללו את רכושו ויקרעו ספר תורה לקרעים ויסחבו את הרב אל השדה ויאמרו להרגו אך אציל אחד בא לעזרתו ויצילהו מידם.

המלך פיליפ אויגוסט גרש את היהודים מארצו וצבאות המלך שרפו בתי הכנסיות ויהרגו אנשים רבים (תתקמ). לא ארכו הימים ויצא למלחמה על ריכרד מלך אנגליא ויחסר לו כסף ויוכח כי היהודים נחוצים לכלכלת המדינה ויקראם לשוב לצרפת אך חקק להם תנאים קשים ורעים.

לודוויג התשיעי צוה לשרוף את התלמוד ותשרפו בפאריז עשרים וארבע קרונות מלאים כספרי התלמוד בשנת חמשת אלפים, ופעם שנית אחר שמונה שנים (ה.ח) יט).

בשנת ה.כט, פקד לודוויג על היהודים כי ישימו על בגדיהם אות מרשה כתם צהוב, למען יכירו אותם כי יהודים הם, ובלי הכתם הזה, יעצול הנוצרי את בגד היהודי ויצוד ישלם קנס עשרה ליוור.

פיליפ הרביעי ה"יפה" התעלל ביהודים, גרוש היהודים מחשיבתם כמה פעמים היו לו עסק, גרשם כרי לקחת את ממונם, ואחר כן החזירם על ידי מקח שוחר ששחדוהו היהודים, היתה עין אחת צרה בהם והסכים המלך לשוב ולגרשם בשכר שלקח מעם הארץ, לסוף גרש אותם לנכרי. "ויצאו בנפם בהודש אב ולא נשארו בצרפת כי אם מתי מספר אשר לא נגע אלקים בלבבם (היינו: המירו) כאשר עשו היושבים בטולוזה כי לא יצאו מהם כי אם מעט, ורבים נשארו בחרי אמונות חדשות" (ה.סו. סימן: ויגרשהו וילך) כ).

יט) המסר ניקולאוס דונין הלשין לפני המלך כי יש בתלכור חרוף מגדוף בלשי מעלה ומכזה את משיחם, ובשנת ת אלפים התוכח המסר במעמד המלך עם ר' יחיאל מפאריז, וכמובן שכל ראלים נכר ושמנא נצח. וע"י ס' שבלי הלקט, וע"ז מסקנן ר' מאיר מרוטנבורג הקינה הנודעת: שאלי שרופת באש.

כ) שבט יהודה סי' כא. עמק הבכא.

הרועים: בצרפת הצפונית נאספו ערך ארבעים אלף מן ההטון לחרש את מסעי הצלב ולעלות אל הארץ הקדושה ולקחתה מן אנשי האסלאם, ובראשם עמד אחד הרועים. אך תכף נחמו ותחת להלחם במאמיני האסלאם החזקים התנפלו על היהודים ונהרגו רבבות ישראל (ה.פ. ראה למעלה ב„ספרד").

המצורעים: בשנה אחריה (ה.פא) פשתה צרעת ממארת בעם הארץ ובבני ישראל לא נגעה הרעה ויצלילו עליהם כי השליכו רעל אל הבארות ויתנפל ההמון עליהם ויהרוג מהם הרבה אלפים. מאורע זה גרם לשמדות בכמה קהלות. בעיר קינון חפרו בור עמוק והציתו בו אש והשליכו אל תוכו שמונה נפשות, הנשים השליכו בעצמן את ילדיהן לתוך האש, למען לא יטבלו אותם בעל כרחם כא).

„בשנת ה.פח מת מלך צרפת אשר משל על נַבַּרַה, ויקומו עם הארץ ויהרגו בעיר אישתילא ובשאר מקומות כששת אלפים יהודים ואדוני אבי ומרת אמי וארבעה אחים קטנים ממני קדשו את השם ויהרגום, ה' יקום דמם ואמלטה רק אני לבדי, נגוע מוכה אלקים ומעונות, כי עשרים וחמשה רשעים הכוני פצעוני והייתי מוטל ערום בין המתים מבין הערבים עד חצות הלילה בכ"ג לחודש אדר, ובחצות הלילה בא פרש אחד מיורעי בית ארוני אבי והוציאני ויביאני אל ביתו, וכאשר העלה ארוכה למכתי רופא חנם יתברך קבלתי עלי לבא ללמד תורה לטולטלא, ויקם מלך חרש על נברה וצעקנו חמס לנקום דם אבותינו השפוך ולא שוה לנו" כב).

בשנת ה.ק, צוה פיליפ הששי, כי כל הנושה מישראל לא ישלם נשיו ואם ישלם לו עליו לשלם שנית לאוצר המלך כג).

בשנת ה.קמ, אצילי צרפת אשר היו חייבים כסף ליהודים, למען לא ישלמו נשייהם, פתו את האספסוף כי יבוזו את בתי היהודים

כא) שבט יהודה סג. עמק הבכא 63 64.

כב) הקדמה לס' צירה לדרך סר' מנחם ן' זרח תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש.

כג) דה"י ליהודי צרפת 17.

ויעשו כן וגם שרפו בתיהם וירצחום נפש ואת עוללויהם סחבו לבתי כנסיות הנוצרים להמיר דתם כו)

בשנת ה.קנר, גרש המלך קרל הששי את היהודים מארצו, זה היה הגרוש הכללי האחרון. אבל תמיד נשארו שרידים, מתי מעט אשר ישבו בערים שונות, ועד נאמן החוק אשר נתן קרל השמיני בשנת ה.רנג (שנה אחר גרוש ספרד) לגרשם, ואחריו עשה כן לודוויג השלשי עשר (ה.שעה), ואחריו לודוויג הארבע עשר (ה.תמג) צוה לגרש את היהודים מאיים הרחוקים אשר תחת ממשלתו כה).

אחרי כן שבו היהודים מעט מעט לצרפת. והמלכים לא הניאו בעדם. ובכל זאת לא היתה ישיבתם בהיתר גמור ולא היה להם זכות אזרח בארץ. וגם בזמן האחרון, בתקופה שלפני המהפכה ושהיתה בשנת תקמט) קיים היה „תחום מושב" ליהודים והוא גליל־אלזאס (חוץ מן העיר שטראסבורג) ומקצת לותרינגיא (הערים מיץ ונאנסי), כל שאר אדמת הממלכה היתה חוץ לתחום וליהודים לא היה רשות להכנס לשם כלל או רק בהגבלות ידועות. וגם פאריז היתה מחוץ לתחום, ועם היהודים הבאים שמה היו מתנהגים כמו שהיו נוהגים ברוסיא עם היהודים הבאים לפטרבורג או למוסקבה.

מרכז יהודי היה בדרום צרפת בעיר אוויניון, שם שרדו עד המהפכה סדרי ימי הבינים. ישועיים תזירים דומיניקניים היו באים אל הגיטו ורודשים בבתי הכנסיות של היהודים על הדת הנוצרית. פעם בפעם נחטפו ילדי היהודים והובאו אל בתי הנזירים והוכנסו באונס לשמד למרות מחאות הוריהם האומללים.

המהפכה בצרפת, אשר פרקה עול המלך, שחררה גם את היהודים ונתנה להם זכות אזרח ככל אזרחי הארץ, והם כשרים גם לכל שררה ופקודה.

כו) שם 20.
כה) שם 27.

אבל נפוליון הראשון אשר מלך אחרי המהפכה פסח על שתי הסעיפים בנוגע ליהודים. ואף כי בראשית ממלכתו צוה לקבוע סנהדרין מתוך היהודים ותהי שמחה גדולה בישראל, אבל אחרי כן בשנת תקסח שנה את טעמו לרוע והפך ביד רמה את שווי הזכיות ליהודים ויאסור להם להתישב באלזאס, וגם בשאר גלילי צרפת ישבו רק בתנאי אם יעברו את הארמה אך לא לעשות סחורה. היהודי חייב לעבוד בצבא דוקא בעצמו. והנוצרי יכול להעמיד מתגדב תחתיו. רק מפלת נפוליון היתה הצלחת היהודים כי „אנשי המשטר הישן" חזרו ויסרו את עיקר השוויון. ומאז הם יושבים שם שלוים ושקטים נו).

באנגליא.

ביום עלות ריכרד לב האריה על כסאו (ד.תתקמט) באו גם מלאכי היהודים אל היכלו לברכו ולהביא לו מנחה ובתוכם שני אנשים סוכני אוצר המלך מעיר יארק, בדוך ויוסי. ובראות אותם הארכי בישוף (נשיא דת הנוצרים) באלדואין דבר אל המלך באמור: „מה ליהודים בהיכלך? גרש את האנשים האלה ואל תמן אל מנחתם". ויצו המלך לגרשם מאת פניו. וסריסיו מלאו פקודתו ביתר עז כי מלאו פניהם קלון ויכו אותם, וההמון השליכו עליהם אבנים וירדפום בחמה. וצוררי ישראל העבידו קול כי המלך החדש חפץ במות היהודים ויתנפלו כזאבים על בתיהם וישרפו אותם באש ויבזזו את כל רכושם ויעשו בהם הרג רב. וכן עשו בערים רבות. וביותר פגעה הרעה ביארק. בדוך מת מן המכות האכזריות. ביתו היה לבז ואת כל בני ביתו הרגו. בית יוסי נשרף, והוא וכל בני העיר נמלטו אל מצודת המלך ויצודו האויבים עליה וכראות היהודים כי לא יוכלו להנצל, וימיתו את נפשם בידם לבל יפלו ביד הערלים. יוסי שחט את אשתו וחמשת בניו, ואותו שחט ר' יום טוב רב העיר. והנותרים שלחו אל

נו) האלעז (פאריז 1845) דברי ימי היהודים בדורות האחרונים.

הצרים להתחנן להם וישבעו כי לא יגעו בהם לרעה, ויאמינו היהודים בם ויפתחו להם שערי המצודה, אך כבואם פנימה הרגו את כולם.

אתיו יאהאן בלי ארץ אשר מלך אתריו תמס את היהודים כספם בספם ויתן אותם בבית הסוהר וענה נפשם באכזריות עד אשר נתנו לו כל רכושם. ואת אשר השאיד המלך בזזו אצילי הארץ ואין מפריע בעדם.

בנו היינרך השלישי (מלך ד.תתקעו) עוד הרע לעשות ממנו. שלישית הון כל היהודים לקח ביד רמה, את בית הכנסת החרש בלונדון) שם לבית תפלה לנוצרים. כאשר עשה יהודי אחד שמץ חטא, כל העדת נענשו. וגם הכמרים הפשיטו עורם מעליהם במצות המלך. ככה היו ככדור בידי המלכים והכמרים וכצאן לגוזזים עד כי אדוורד הראשון אתרי אשר כעלוקה מצץ את דמם גרשם כליל מן הארץ ורכושם היה לבז (בשנת ה.נא).

כארבע מאות שנה לא דרכה כף רגל יהודי באנגליא עד בשנת ה.תטז, הלך ר' מנשה בן ישראל הרב מאמשטרדם ללונדון ויפל תחנתו לפני השליט אליוור קרמוול לפתוח לישראל את שערי הארץ. וימצא תן בעיניו וימלא את בקשתו ויתן רשיון ליהודים לשוב ולהאחז בארץ, וינהרו שמה יהודים ספרדים רבים מהולנד, ואחריהם באו גם יהודים אשכנזים ומאז הם מוצאים שם מנוח ותיים בשלוה ובכבוד באין מחסור דבר.

פרק שביעי.

באשכנז, ואוסטריא.

הקיסר הייגריך השני חדה אפו ביהודי מגנצא יצו כי אחד הכמרים ווצלין התיהר ויגרשם מן הארץ (ד.תשעב) נו).

מסע הצלב הראשון – (גזרת תתנו): כל הקללות הכתובות בתורת משה מצאו אז את בני ישראל אשר באשכנז, כי נוסעי הצלב מלאכי מות החריבו קהלות למאות וירצחו כמה מאות אלפים נפש, ורבים שלחו יד בנפשם וישחטו איש את אחיו ואת אשתו ואת בניו. על הצרות האלה נתחברו הרבה פיוטים וקינות, ותפלת ישראל היתה בדור ההוא וברורות הבאים נאר של דמעות.

כגורל היהודים במסע הצלב הראשון היה גורלם במסע השני (תתקו), מכאן והלאה תקופת העלילות. פעם מעלילים על היהודים כי הרגו נפש גוי, ופעם כי לחג הפסח צולבים איזה גוי, או שהם מבזים את לחם קדשיהם, או שהרצילו את בארות המים. הצד השוה שבעלילות שקר אלה היה, כי הרגו רבבות יהודים נח)

שמד בעיר לוידא על נהר טויבר במדינת ברן ובעיר בישופסהיים. העלילו על היהודים כי הרגו ילד גוי, ויהרסו וישרפו את בתי היהודים, ויסרו את חשובי הקהלות באכזריות נוראה, קלעו את

נו) המיימן ר' שמעון בן יצחק המליץ עליהם ולדעת קצת השיב את חמת הקיסר (יעקן דברי ימי העמים ח"ב 21).

נח) רשימת ר' אפרים מבונא, ס' הדמעות ח"א ריא.

גויותיהם באופנים וכתו. עצמותיהם ואחרי כן הרגום ואחרי מותם שרפו אותם באש (תתקי"ו כב).

חרבן קהלת פרנקפורט: בשנת ה.א לרגלי איזה סכסוך התנפלו הצוררים על רחוב היהודים ויהרגו מאה ושמונים נפשות ובהם שלשה רבנים ל).

בשנת ה.כו יצאה הדת באוסטריא כי יהיה ליהודים כובע משופע בראשם. ולא ימכרו בשר לנוצרים. ובעת שבועת היהודי בבית דין יעמוד על עור חזיר ויקלל את נפשו בקללות נמרצות אם הוא משקר לא).

בשנת ה.נח הסית אחד הצוררים רינדפליש בעיר דוטינגן באשכנז את ההמון ביהודים להשמיד להרוג ולאבד, והחריבו מאת וארבעים ושש קהלות באשכנז ואוסטריא והרגו יותר ממאת אלף נפש ואו נהרג בעל המדרכי ואשתו וחמשת בניו בנירנברג לב).

בשנת ה.סב העליל ההמון בעיר קרניבורג על היהודים כי התעיבו לחם קדשם, וישרפו שנים באש, ואת כל היהודים גרשו מן העיר ולא שבו עוד לג).

בשנת צו וצז היה באשכנז השמד הגדול המסומן בשם גזרת ארמלעדר. קמו שני אצילים ויסיתו את ההמון ביהודים לנקום בהם דמי ישו הצלוב. המנהיגים תפרו רצועות עור על זרועם ועל כן נקראו בשם „ארמלעדר". נחרבו כמאה ועשר קהלות באוסטריא, ערי הרהיין אלוס ושובן לד).

בשנת קג נשרפו קהל ווכנהיים וקהל למשהיים וגוישטט אצל שפירא וכל הבריאים והחולים אשר נתישבו בגרמדשהיים ובמוסבך לה).

כט) שם רעג. ח"נ שכד.
ל) מאורעות היהודים לשודט. ס' הדמעות ח"א רצת. ת"נ שת. שלב.
לא) שבילי עולם.
לב) קובץ על יד נ. ס' הדמעות ח"ב לד.
לג) שבילי עולם אוסטריא.
לד) ולפלד: מערטיראלאגיום. ברלין 1898.
לה) שנקס אוכרת נשמות לקהלת נירנברג. הדמעות ח"ב פ"ו.

המגפה השתורה: (ראה למעלה בספרד) נורא היה השמד באשכנז ובאוסטריא, כי ההמון האשים את היהודים כי משליכים סם המות בבארות ובנהרות, וישמידו כמעט את כל קהלות ישראל, וירצחו אותם וישרפום ויקברום חיים, (ה.קת קט קי).

מאז התחילה ההגרה התכופה מאשכנז לפולין, כנסת ישראל עקרה את מקומה מאשכנז אשר ישבה בה ערך אלף ושלש מאות שנה וקבעה את דירתה בפולין, וקיימה בפיה את השפה הגרמנית והיתה לבסוף לשפה יהודית לז).

בשנת ה.קמט עבר ברחוב היהודים בפראג כומר ובידו לחם ה"קרבן" והיום יום אתרון של פסח וישחקו ילדים ברחוב ויעפרו בעפר זה לעזמת זה. ושלא במחכון נגע העפר בלחם ה"קרבן", כעס הכומר והחל להכות בילדים. אבותיהם של אלו יצאו להצילם מידו, ותפתח הרעה וביום ההוא ובלילה שלאתריו נהרגו כמה אלפים יהודים, ויציעו ההמון לפני היהודים להמיר דתם אבל כולם מסרו נפשם על קדוש השם. השמד נתפשט גם בקהלות הקרובות לפראג לח).

בשנת ה.קסו יצאה אש מבית הכנסת אשר ברחוב היהודים בווינה בליל שבת ותלהט את כל בתי היהודים סביבותיו, ותהום כל הציד עליהם ויתנו את בתי היהודים לשלל ולא היה מידם מציל לט).

שמד בקהלות אוסטריא בשנת קסא: הדוכס אלברכט יצא למלחמה, והעליל על היהודים כי נתנו כלי זין לאויביו ויגזור לגרש את העניים ואת העשירים נתן בבית האסורים. ויבא ההמון ויבוז את כל רכושם ויענו את היהודים ביסורים קשים כדי שינידו איה הטמינו את כספם.

אלה הקהלות שנתגרשו מהן: ווינא, קרעמס, נייבורג, הירצוגנבורג, ליפוס, לינץ, איבוס, שטייר, וועלס, אונבורג, צייצירורף, מארהעק, צייטליס ווינקים.

לז) שבט יהודה סי כו. עמק הבכא 69— הרמזות ח"ב צז, סי' השנה שנת ח ם ס.
לח) סליחה סי' אביגדור קרא לבנתת יום כשור- הרמזות קנה.
לט) עמק הבכא עמ' 73

כששב הדוכס ממלחמה בבושת פנים ויקצוף מאד למה לא הרגו את היהודים המגורשים וענה את הנשארים ויקחו הרבה בחורי חמד וישימו אותם בחביות גדולות וינולו אותם בחוצות בעניים מרים בלי שיעור כדי שימירו, אבל הם סבלו באהבה, כשראו אחיהם את יסוריהם, המיתו את נפשם.

אחר כן כשמוע היהודים כי נזר הדוכס לאנוס את ילדיהם להמיר, נאספו לבית הכנסת ושחטו את עצמם, ובווינא היו תפוסים תשעים גברים ומאה ועשרים נשים, ויצו הדוכס וישרפום חיים (לט).

שמר בעיר בדסלוי ובשאר ערי שלזיה: היהודים נתפסו בצלילת שקר „חלול הקרבן" וישרפו ארבעים ואחד יהודים, ובעיר שווידניץ שבעה עשר. ויבוזו כל רכוש היהודים ויקחו מהם את ילדיהם המחותים מבני שבע שנים, ואת היהודים גרשו מערי שלזיה (ה.ריג) (מ).

— גלות היהודים ממגנצא (ה.רל). — בשנת רע נשרפו בברלין שלשים ושש נפשות יהודים (מא). — „בשנת רסט נשרפו בביזינגין שלשים ושש נפשות יהודים אנשים ונשים נערים ונערות ותפשו כל יהודי מדינת מעהרין, והבאתי קיומים ישנים מאפיפיורים וקיסרים לעיר גינצבורג ושלחתי ליד המלך (מקסימיליאן) ומשדתיו ונודעה להם צרקתנו, ויקראו דרור להנשארים מן המהפכה" (מב). — בשנת שבכ היו שרפות רבות בערי אשכנז ויצלילו על היהודים ועל הרועים שהם היו המבעירים ויענו אותם ויודו על שקר וישרפום באש (מג).

קארל החמישי קיסר אשכנז וספרד הוציא פקודה בשנת שז כי כל האנוסים שבאו לאנטוורפן וכל ארץ האלאנד יעזבו את הארץ ושוב בשנת שי גזרת גירוש. (יש אומרים כי הסביבה השתמטה

לט) ס' הרמעות ח"ב קפו. תרומת הדשן רמא (נזרת אושפריין שהיתה י' סיון קפא ש נישן).
מ) הרמעות רפ.
מא) מב) זכרונות חשהדלן ר' יוזל מרוסהיים.
מג) עסק הבכא 103.

לבלי להוציא את הגזרה אל הפועל מפני כי גרוש האנוסים היה מתריב את המסחר ומדלדל את פרנסת הצם[מד].

בשנת שב גרש הקיסר פרדיננד את כל היהודים ממדינת ביהם, אחר שמונה שנים קרא להם דרור לשוב. בשנת שיט גרש אותם שנית מהמדינה, רק בעיר פראג לבדה התיר להם לשבת, ויהי היום ותצא אש וששים בתים נשרפו ברחוב היהודים ויתנפל ההמון עליהם ויבוזו אותם, והיהודים ברחו כי יראו לנפשם וקצת נשים השליכו אל תוך השרפה, וישמע פרדיננד בן הקיסר ויעמוד בפרץ, ויתנו את היהודים לשבת בפראג עוד ימים אחדים[מה].

בשנת שעד התנפל ההמון בפרנקפורט על רחוב היהודים ובראשם ווינץ פטמילך האופה, ויהרסו את בתיהם ויגרשום מן העיר. אך הקיסר נלחם עם שרי העיר ויבו להשיב את היהודים להעיר, ואת ווינץ המית[מו].

בשנת שמד באה פקודה לביהם מאת האפיפיור גריגאר הי"ב כי על היהודים לבא לבמות הנוצרים לשמוע דרשות הכמרים, ואנוסים אצו עליהם להקשיב כל דבר ויכום בלי חמלה[מז].

בשנת תכח יצאה אש בווינא, ויפרצו תלמידי בתי הספר לרחוב היהודים לבוז בו[מח].

בשנת תכט הפילה הקסרית את ילדה ויאמרו הכמרים כי זאת היא בחטאת היהודים ויגרש אותם הקיסר ממדינת אוסטריא. ודבים מבתי הכנסיות היו למקדשי נוצרים[מט].

בשנת תס התפרץ ההמון בווינא לבוז רכוש ר' שמואל אפנהיימר קומיסר של הקיסר, ויראו בני ישראל את נפשם ברעתה כי זעף העם הלך וגדול על כל היהודים, ויצאו מווינא וישבו בפרסבורג[נ].

מד) ס' תקופת האנוסים.

מה) עמק הבכא 123. קוכן "ציון" כרך ב 72. ויש כזה מכוכה, בו על פי "גאללעריע של ספורים" נשבע הקיסר בחלומו לגרשם, וכתחבולת ר' מהרבי צמח הפיר בפראג הפיר האפיפיור פיום הד' את שבועתו.

מו) שארית ישראל מכ"ו. צמח דוד ועוד.

מז—נ) שבילי עולם.

הקיסר רודלף כשנתן ליהודים רשיון להדפיס, התנה שאסור להם להדפיס את התלמוד. ואיש אחד מניקלסבורג ד' יצחק הביא בהחבא שמונה ספרי ש"ס על ידי אנשי הרשמניק, ונתפשו האנשים, וברוב השתדלות וחסד יצא משפט כי שנה אחת יפנו הרחובות אסורים בבבלי ברזל, והספרים נשרפו ברחוב עיר ווינא (תעה) (נא).

בימי המלכה מריא תריזת, המירו הכמרים הרבה פעמים ילדי ישראל באתם. ובשנת תקד נזרה המלכה גרוש על כל יהודי ביהם, כי העלילו עליהם כי הם סיעו למלך פרוסיה במלחמתו עמה, בקשוי גדול דחו השתדלנים את זמן הגרוש מחודש לחודש, לסוף התירה ליהודי המדינה ששארו, רק מפראג יגודשו.

ממשלת אנגליה וממשלת הולנד השתדלו הרבה לשכך את הכעס של המלכה. וציד הולנד כתב אליה אגרות נמרצות, דברי תוכחה ומסר את דין היהודים לשמים, והמלכה נחמה על הגזרה הקשה ויהודי פראג שבו למקומם (נב).

גם בתקופה האחרונה היה בארצות אשכנז נוהג הגבלת זכות יהודים „חק לישראל" משונה. ירושת ימי הבינים. ציור כללי משמל מצב היהודים נותן כריסטיאן דוהם בספרו „על הטבת מצב האזרחי של היהודים" (ברלין 1781).

„בקצת מדינות נאסר ליהודים לגור רק לעוברי־אורח מותר לחנות בצל אדוני הארץ ימים מועטים, או לילה אחד בלבד, בשכר מסויים, ברחב שאר המדינות נתקבלו היהודים בתנאים קשים. על פי רוב לא הותרה הישיבה אלא למספר קבוע של משפחות, ואף היתר זה מצומצם במקומות מועטים וזקוק לתשלומי כסף גדולים פעם בפעם. אסור לו לשאת אשה בלי רשיון התולה בכמה תנאים ועולה בכסף. ועם כל המסים

(נא) כתב חכמי פראג משנת תעה, בעתון המגיד תרלה.

(נב) שבילי עולם. ס' הדמעות ח"ג רנא. פרשי המאורע מספר עד ראיה מפראג בדיוק ובפרטרום ושם כותב „ואחרון הכביר. פרישתו של אותו הצדיק מאתנו ה"ת מוהרי"ט החכל בלב ים התלמוד כהר"ר יהונתן (בעל התומים) שיחיה לנצח, אשר שמה לבו לעינים, ובפרידתו מאתנו כמעט נתבטלו עמודי התורה" עי' שם.

אסורה עליו עבודת האדמה, ואף המסחר גדור בצרו על ידי הגבלות ותשלומין".

היהודי מדי עברו מעיר לעיר, חייב לשלם בכניסתו למקום החרש את מכס־הגלגולת, שהיה קצוב להבאת בהמה מן החוץ. הוא ה„געלייטצאלל" (יודען-נעלייט) שהיה משים את היהודי ללעג ולקלס.

בשום מקום לא הפריזו בשעבוד האזרחי של היהודים כמו בפרוסיה בתקופת ההשכלה של פרידריך השני המכונה ה„גדול" (תק–תקמו). המלך הפלוסוף הזה היה שונא ישראל, הוא הציק ליהודים בהטלת מכסים מסים וארנוניות מיוחדים על היהודים. וישם חק מלא זרון ולעג על כל חתן וכלה מישראל לקנות מבית העבודה אשר לו כלי קוניא (פורצילאן) במחיר ארבעים טהאלר נג).

עוד בשנת תקן חתם המלך פרידריך וויהלם על פקודה להציב גבול למספר היהודים בעיר ברסלוי, והוא – לא יותר ממאה וששים משפחות. וגם המאושרים האלה עוד נוהגות בם גזרת פרעה: שלא ירבו. ואינם רשאים להשיא אשה אלא לבן אחד נד).

באוסטריא: בשנת תקע לא היתה עוד ליהודים זכות ישיבה בווינא רק היו קצת יהודים „נסבלים" (טאלעריטן). ואחרי מותם פקעה זכות אלמנותיהם ובניהם והיו מגורשים מהעיר, וגם בעלי זכות הישיבה לא יכלו לסחור בתבואה ומלח. רופא יהודי לא היה רשאי לרפא נוצרים, ואסור היה להם לקנות או לבנות בתים בווינא. וגם שנות רבות אחרי כן, כעלות פרדיננד הראשון על כסאו (תקצה) לא נשתנה מצב יהודי אוסטריא כלום.

החק התיר למשפחות „הנסבלות" להכניס לבתיהן גם משרתים יהודים ובהיתר זה השתמשו רבים והתיחשו בהערמה של בתי הנסבלים בבחינת משרתים.

נג) יעבץ דהיי ח"ג 55. ועוי.
נד) פריידנטל: קהנציפטיאנס – בעשפרעכונגען די יודען אין ברסלוי.

מעשה במשפחה „נסבלת" אחת, שהתיחשו עליה איש ואשתו, הוא כמחנך והיא כמחנכת לילדי המשפחה, וכשבגרו הילדים וההערמה עלולה היתה להתגלות, החליף ראש המשפחה תפקידי „משמשיו". המחנך נרשם בתורת „מהדק מזוזות" ואשתו בתור „מולחת בשר". הפוליציה קבלה מתן־שכרה והסכימה לחלוף משמרות זה.

ר' אלעזר הורוויץ שנתקבל לרב בווינא בשנת תקפט לא היה לו זכות הישיבה שם רק בתור „משגיח על בשר כשר" [נה].

בשנת תרח קם עם הארץ על היהודים בעיר פרסבורג ויבוזר את בתיהם ויבקשו להמיתם עד כי נאלצו לצאת מן העיר ביום שביעי של פסח ואף את החולים נשאו במטותיהם, אך אחרי ימים אחדים שבו העידה בפקודת הממשלה [נו].

גם בגליציה הוגבלו החיים הכלכליים של היהודים בחוקים חמורים, נאסרו להם חכירות עסקי הכפרים, בתי המשקה, בתי בשול השכר, בתי הרחיים. בעיר לבוב נאסר למשפחות חדשות להשתקע, וליהודים שנשתקעו מכבר הותרה הישיבה רק בשכונות ובפרורים מיוחדים [נז].

בשנת תקעט היו מרעות רבות בבאוואריא. בכמה ערים הכה ההמון ביהודים, החריב את רכושם ויגרשם ממקומותיהם. בווירצבורג הוכרחו ארבע מאות יהודים לצאת את העיר [נח].

נה) דובנוב ח"ב 81—79. שבילי עולם.
נו) שבילי עולם אונגרן
נז) דובנוב ח"א 173.
נח) נריץ כרך י"א 356.

פרק שמיני.

בארץ פולין.

ישוב היהודים בפולין ליטא ודייסין נבנה מחרבן הקהלות בגרמניא. מיכות נוסעי הצלב התחילה ההגירה משם לפולין. מלכי פולין היו נוחים ליהודים אך בעיני השרים והפריצים היו היהודים הפקר ובשגעונם עשו בהם כרצונם, ומהם למדו גם העידונים ומתוך קנאה וצדות עין בדו עליהם עלילות. השלטון העידוני היה מתגרה כפעם בפעם ביהודים ומציר להם, גם היו מצויות עלילות דתיות (נ).

אחד מעסקים העקריים של היהודים בפולין היה חכירת עסקי החלב ונגי הפירות והמרעה והזכות לבשל ולמכור משקאות חריפים בבתי המשקה שבכפרים ובבתי המלון שבדרכים – מאת בעלי האחוזות הפריצים. והפריץ התנהג עם היהודי החוכר ברשעות ובוז והתקלסות. בספר זכרון של בעל אחוזה בוואלין נמצא רשימות משנת תקלד:

„החוכר הידשקה לא סילק לי מהזמן שעבר 91 שקל, צויתי לאסרו בשלשלאות ולסגרו ברפת עם חזירים, את בנו הצעיר לייזר לקחתי אל בית האחוזה וצויתי ללמדו קטיכיזיס ותפלות (קתוליות)". שם הכריחו את הנער להצטלב ולאכול בשר חזיר (ס).

פעמים רבות קרה כי בא הפריץ מצידו סר וזעף על כי שב

נ) שבילי עולם גליציה.
ס) דובנוב ח"א 34.

ריקם ויצו על היהודי החוכר לעלות על ראש הצץ, וידרוך את קשתו למולו ולא החטיא המטרה וכאשר נפל האומלל ארצה מתבוסס בדמו, שפך הפריץ את כעיו בשמחה וייטב לבו [מא].

הריגות המגפה השחורה בשנת קט היו גם בפולין: בקראקא קאליש וגלוגא.

קְדִינַת פּוֹלִין אֲזוּרָה
אֲשֶׁר נִגְזְרָה גְּזֵרָה
מָקָהּ וַחֲבוּרָה —
כּוּלָם אֲהָלִין.

הָעִיר קְאלִישׁ קְרַאקָא
וְגַם גְּלוֹגָא
גַּם עִמָּהֶם וִירָא —
כּוּלָם אֲנָשִׁי סְגוּלִין.

גַּם הָרְבֵּה חֲבוּרוֹת
כְּרוֹב לֹא נִסְפָּרוֹת,
נִסְבָּאִים וּגְזוּרוֹת
קְהָרָב חֲלָלִין [מב]

סופרי העמים רשמו מעשה עלילת חלול הקרבן אשר אירע בפוזנא בשנת קנם [מג].

מא) שבילי עולם שם.

מב) מצוקם אוכרת נשמות הישן לקהלת מ י ץ נדפס בספרו של ולפלר. קינה לר׳ ישראל בר׳ יואל ו ו ם ל י ן מקרפורט, נדפסה מתוך כ״י בסוף ספר ״עמודי העבודה״.

מג) ס׳ הזכעות ח״ג צא.

בשנת ה.קסז היו יהודי קראקא לבזה להרג ולשרפה מתגרת יד האספסוף [סד].

הנזיר הנוצרי הניאפולי קפיסטרן, שנתמנה מאת האפיפיור למפקח על קיום גזרות הכנסיה על היהודים העיר את רוח הנוצרים להשמיד את היהודים ויבא לפולין ויכתוב בשנת ריד אל המלך קזימיר לבטל זכיות היהודים, וימאן המלך לשמוע אליו. בשנה ההיא נגפו הפולנים במלחמה, וירעישו הקנאים עולם כי מפני חטא המלך שמטיב ליהודים נגף העם, ויאלץ המלך לבטל זכיות היהודים, ואז התחוללו מרעות עליהם בקראקא ובלבוב [סה].

זיגמונד המלך הגביל את זכיות היהודים ויאסר עליהם לגור בלובלין, רק בתחום מושב מיוחד הנקרא פיאסק (במקום שהוציאו להורג רוצחי נפשות). (שנת רעב) [סו].

בשנת שיב אסר המלך ליהודים למכור כל אוכל ומשקה [סח].

בשנת שנו נתפסו בוורשה שני אחים ר' משה ור' יהודה בני ר' יקותיאל באיזה עלילת שקר ונתיסרו באכזריות וימותו בתוך היסורים.

לֹא הִנִּיחוּ עִנְיֵי אֲשֶׁר לֹא עִנּוּ אוֹתָם
בָּאֵשׁ וְנָפְרִית וְנֶפֶשׁ שָׂרְפוּם וְשָׁבְרוּ כָּל עֲצָמוֹתָם
וַיִּשְׂרְפוּ לָהֶם גְּרִית קוֹדֶשׁ פִּתּוּחֵי חוֹתָם –

מֹשֶׁה וִיהוֹנָה הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם
יָבוֹאוּ שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם
עַן הַקְרִיבוּ הַיּוֹם אֶת מַעֲשֵׂיהֶם וְאֶת עוֹלָתָם.

פָּעַת מֹשֶׁה רִאשׁוֹנָה לְמַנּוֹחַת כָּבוֹד וְעָרוֹם הִשְׁשִׁיטוּהוּ

סד) תקופת האנוסים.
סה) האסיף תרמז 222.
סו) קורות היהודים בלובלין 4.

קְשָׁרוּהוּ בְּעֲקֵבוֹת סוּסִים כַּכֶּלֶב מוּבָס גָּרְרוּהוּ,
זַיְהִנוּ אֶת רָשָׁעִים קִבְרוֹ וּכְנָגֶב הָפוּךְ צָבָאוּהוּ,
בְּפִשּׁוּם יָדַיִם וְרַגְלַיִם וּבְמַסְמְרִים גְּדוֹלִים תְּקָעוּהוּ.

סָמְרוּ נַפְשָׁם עַל קְרוּשׁ הַשֵּׁם הַמְיוּחָד וְלֹא חָלְלוּהוּ –
זָכְרָם הַיּוֹם לְבָרָה כְּשֹׁרֶפֶת נָדָב וַאֲבִיהוּ סח).

כאודע דמים דומה לזה היה בשנת שץ בקהלת פשמישל, בהפס ד' משה בר' ישראל בעלילת חלול הקרבן, לאחר שענוהו ביסורים קשים כדי ש"יתודה", שרפוהו ברחוב העיר סט).

בשנת תי התנפלו הישועיים על רחוב היהודים בלובלין ויבוזו אותם ויהרגו שמונה אנשים וחמשים נפצעו, בהודע הדבר למלך זיגמונד אלכסנדר הרביעי, צוה ליסר קשה את המושעים והרוצחים ע).

המלך יואן קזימיר השלישי הגביל את מסחר היהודים בלובלין (תיט) עא).

בשנת תכד התנפלו בלבוב תלמידי בתי הספר הישועיים וההמון על היהודים לבוז את רכושם ולהכותם. היהודים אמרו לעמוד על נפשם וגזריינו בקרדומות ויחלו להכות בהם. אך לא עמדו בפני שונאיהם הרבים אשר הקיפו אותם מכל צד. גם הנוצרים אשר שכרו להיות בעזרתם בגדו בם ונוספו על שונאיהם. אז ברחו היהודים אל בית הבנסת להסתר שם אך לא הצליחו להציל את נפשם. והשונאים

סח) קיטה זו בקובץ סליחות כמנהג ליטא נדפסה באמשטרדם. "יובור אלקים נשמת הקדושים האחים ר' משה ור' יהודה בני יקותיאל סק"ק גוסבין אשר עסרו בבגדיהן ונבחנו ונצרפו בעניים גדולים בווארשא, האחד ר' משה נתעלה בישיבה של מעלה יום א יד אייר שנו, ור' יהודה נשבר ביום ה תי אייר, ונקברו ביום א אך שוב אייר בעיר ב ל א נ ה ג' פרסאות מווארשה בצוי המלך זיגמונדם השלישי [illegible] ובזאת יעמור לנו ולכל ישראל" (מפנקס ח"ק בקראקא. מ' הרמעות ח"נ קר)

סט) שם צט. וקר ועי' שם נוסח סליחה על זה

ע) עא) קה"י לובלין 7.

הרגו באכזריות נוראה יותר ממאה נפשות, ונפצעו שתי מאות אנשים. בין ההרוגים היו רבנים גדולי ישראל עב).

בבית הכנסת הגדול יש מחזור נדפס בפראג על קלף, ובפיום לשבתות שבין פסח לעצרת הוא מחותך בחרב ומדוקר בחנית כי באו הפוחזים שמה בשעת תפלה והרגו ודקרו את הש"ץ ר' שמואל חיות עג).

בשנת תמח נאספו הרבה מאות שילרים (תלמידי בתי הספר) בוזנן ועמם כמה אלפים פוחזים, והתנפלו על רחוב היהודים להכות ולבוז, והיה בידיעת השלטון העירוני, אבל היהודים נלחמו עמם שלשה ימים והדפו אותם אחור עד).

בשנת תס נהרגו בלבוב הרבה נפשות ישראל וענו אותם בענויים קשים ובזזו את רכוש היהודים עה).

אוגוסט חשני הוציא פקודה בשנת תם כי אין ליהודי לובלין רשות לסחור בסחורות שונות ובמשקאות עו).

בשנת תפח בא ללבוב מומר אחד ממרחקים ונחם על רעתו וחזר לדת ישראל, ונודע הדבר להכמרים ונתפש, וכאשר שאלוהו מי הסיתו לכך, השיב: כי איננו מכיר שום איש, רק אם יתיצבו כל היהודים לפניו יכיר את המסית. וצוה ראש הכמרים להציג בשורה כל היהודים, והוגד לפני ראש הכמרים כי האחים הגאונים ר' חיים ור' יהושע דייצים הסיתוהו, וכאשר עבר המומר לפניהם ולא הגיד דבר. אמר ר' חיים אל ראש הכמרים בלשון רומי: ראה אדוני כי חף

עב) אלה מתוארים על מצבותיהם בתואר חנאון: ר' שמשון בהרב ר' בצלאל, ר' צבי הירש כ"ץ, ר' נחמן, ר' מאשא בהרב ר' חיים, ר' מרדכי כהרב ר' שלמה, ר' מנחם בהרב ר' יצחק, ר' יצחק בהגאון ר' מרדכי, ר' יצחק ב"ר שמואל, ר' ליב כ"ץ מרגליות אב"ד פרמישלן, ר' אליעזר ב"ר אשר, ר' חיים ב"ר מרדכי, הגאון הגדול ר' אהרן יחיאל ב"ר יוסף, המאה"נ ר' יעקב נפתלי, (מנקס כהכנ"ם ונוסחי המצבות, ס' הנדמשת ח"נ ריט).

עג) שם רכ. שבילי עזלם.

עד) תולדות היהודים בפוזנא 63.

עה) ר' פתחיה בהקדמת לס' אביו עיר דוד מהרב ר' דוד לידא.

עו) קה"י לובלין.

אני ובתנם נתשדתי, וכשמוע המומר דבריו ענה: אמנם אתה האיש וכן אחיך.

ונתפשו והוכו מכות אכזריות, אשר אין מלים לבארם. ותדונה להרינה ולשרפה עז).

בשנת תקכד הגביל סטניסלב אוגוסט פאניטובסקי את זכיות היהודים בלובלין והוציא חק להרחיק אותם מתוך העיר ופרוריה עח).

בטולין לא היה „תחום מושב" מיוחד ליהודים, רק בערים אחדות „מיוחסות" נאסר להם לשבת. וגם וואַרשה עיר המלוכה היתה חוץ לתחום. וכאשר לא נשמר התוק כראוי ויהודים גרו בוואַרשה, העידו עליהם את תמת העידונים והגיע לידי התנגשות ופרעות בשנת תקן עם).

בשנת תקסט נצטוו היתודים לעזוב את הרחובות הראשיים שבוואַרשה, ונאסר להם לקנות קרקעות, חיהודים הגישו אל המיגאט הרצאה ובקשה נגד זה אבל לא נענו ם)

עז) משנת חכמים לר' משה הגיז פה. הנוספות לס' צמח דוד. אנשי שם לבאכמה מי' קמה. מגלת ספר יכ"ץ 63.

עח) קה"י לובלין.

עם) דובנוב ח"א 34—35.

ם) שם 193 194.

פרק תשיעי.

רוסיא ואוקריינא.

במאה הראשונה לאלף הששי כבר ישבו יהודים ברוסיא, בספר תשובות הרא"ש כלל נא סי' ב מובא ר' אשר בן סיני מארץ רוסיא שבא אל הרא"ש לטולטולא בספרד ללמוד תורה. אבל ההיסטוריא שותקת, לא הצטיינו בתורה ולא נודע מהם דבר.

בשנת שכג, כשכבש איוון האיום את העיר פולוצק צוה להטביע בנהר דווינא את כל היהודים אם לא ימירו. וכל היהודים נהרגו (פא).

בשנת תת, השנה העקובה מדם, באו הקוזקים וחמילניצקי בראשם להלחם בפולין ויכלו את חמתם בבני ישראל ויהרגו הרבה יותר ממאה אלף נפש באכזריות חמה ובמכאובים קשים ומרים ויחריבו הרבה מאות קהלות באוקריינא ובפולין (פב).

בשנת תיג, בעבור המלך אלכסי מיכלוביץ בנפות רוסיא הלבנה וליטא השייכות לפולין, בעת מהומת הקוזקים ורעש מלחמת שוודן – גזר לגרש את היהודים מכל הערים שכבש בדרך הלוכו.

פא) ספר הרמעות ח"נ קסו קסז.

פב) על חשמד בשנות תת תם נוסדו כמה פיוטים וקינות וסליחות. השי"ך מספר את הצרות בפרוטרוט בסגלת עיסת, וחיבר סליחה על סדר א"ב: "ישראל אין מלך ואין שר" נדפסה בקובץ סליחות ליטא. וכן התוי"ט עשה סליחה: "אלה אזכרה". גם יש נוסח "אל מלא רחמים" סהש"ך נדפס באוצר הספרות שנה ב.

מוויטבסק בירכתי צפון ער מוהילוב על נהר דניפר ועד ווילנא. ויעשו הרוסים טבח נדול ליהודי ליטא בווילנא בשנת תטו (אז ברחו הש"ך ובעל באר הנולה ושער אפרים משם). ובמוהילוב ובלונשיץ ובלובלין ובצוזמיר ועוד בהרבה ערי פולין וליטא סנ).

נזרת גונסא בשנת תקכח: חרבן זה של כמה קהלות באוקריינא, וביחוד של קהל אומן, אירע בעטיה של הקסרית קטרינה השניה אשר הסיתה את האוקריינים בעם פולין, צרת הפולנים היתה לפי שעה, זמנית. לאחר שעברו ימי הכבוש, שוב נצחו הם את האוקריינים ונרפאו מן המכות. אבל צרת היהודים היתה לדורות. אסון בצחי.

"הקוזקין מרדו בהפולנים, אז היה חרב וחורבן בעיר אומן וסביבותיו ושאר ערים, לא נשארה קללה בתוכחות שתים שלא נתקיימה אז, ולא העליתי על הכתב בפרטות, כי הוא מחריד את הלבבות ומכאיב הנפשות כהמס דונג מפני אש" סר).

"קול רמי אחינו צועקים, הרג רב שהיה באוקריינא וביותר באומן. היה שם מעין ובור עמוק מאד, ולקחו הפוחזים ילדי עברים

סנ) ס' הדמעות ח"נ קפז. בשנות תטו—תיו היתה מלחמה בין ממלכת שוודין דוסיא ופולין. השוודים והרוסים התריבו והשמידו הרבה קהלות בליטא דייסין ופולין. מרשי האכזריות הנוראות מסופרים בהרבה ספרים ובנוסחאות של "אל מלא רחמים" שנתקיימו בקצת קהלות. בל יהודי מוהילוב נהרגו (דסעות ח"נ קסה) במה וכמה אלפים ורבבות נהרגו בפולין נדול (שם יעקב לר' יעקב הלוי מולאמאוויו) — לזכרון הדוני שוויידר בעיר לונשיץ שנת תיו "אל מלא רחמים" (קובץ על יד ח) — "ערב טובות תשו באו עם רב יונים ומוסקוויטים ללובלין והרגו בתה אלפים. ובתה תמצות אתריו עכר חרב של שלום וחורבן בית האחרון בלובלין קשה מהראשון. ובצוזמר הרגו צד אנשים ונשים וטף, ובטה קהלות נחרבו" (פנקס לובלין בת"י. חסר שמואל לר' שמואל אויערבך). הצורר זאלאטארי האוקריינו בבש את לובלין בשנת תשו ויהרוג עשרת אלפים יהודים (קורות היהודים בלובלין 10. קובץ "פרדס" עמ' צד—צז. קובץ על יד יט עמ' לת לם).

סר) ספר "אגודת אזוב" לר' יעקב ישראל סיזליש מקרסניץ.

יונקי שדים והשליכו אותם הבורה, ועלתה צעקתם השמימה. ואלפי נפשות הקדושים נהרגו במיתות חמורות, נשים שכבו בראש כל חוצות שחוטות וילדיהן רוחשים וינקו חלב מתה וחלב שחוטה" [פה].

„נכנס פוחז אחד לעיר אומן והרג כארבע מאות נפשות, ואחרי כן התנפלו כולם על היהודים והרגו כחמשת אלפים נפשות, קצתם אמרו לפדות את עצמם בכסף ולא הועיל. קצתם ברחו.

ביום ב' ה' תמוז נקבצו הפוחזים לפני העיר אומן וחוץ לעיר עמדו כארבע מאות עגלות, ובהן אנשים ונשים וטף אשר אמרו לברוח, ונהרגו כולם. עכשו, כשאמרו היהודים אשר בעיר להלחם עם הפוחזים, כתב גונטא ימח שמו מצביא הקוזקין) אגרת אל הרב מ' יעקב בהבטחת רוב שלום ליהודים. הרב חשב כי אפשר להפטר מהם בכסף ובשלום, והשיב לגונטא ברב תודה ובהבטחת מתת, וכך כתב לו, השלם עמנו, ואנו ניתן לכל אחד מכם אדג לבנדים. שד העיר יעשירך ויתן לך ארבעה כפרים, אבל הרשע טכס עצה עם הצורר זילזנק, איך לתפוש את העיר אומן, וזה הסיתו לישבע לשקר ובתחבולה זו תפול העיר בידו.

וישבע גונטא שייטיב עם היהודים. ביום שני הקריבו הפוחזים אל העיר והפולנים ירו בכלי תותח וסגרו את השער. ובלילה ההוא הוו נמצאים חוץ לעיר כמה אלפים יהודים ונהדנו כולם.

וביום השלישי אמר זילזנק אל גונטא: נסה עוד הפעם ושלח אגדת אל הקומיסר ואל כל הפריצים שבעיר כי לריק הם מתאמצים כנגדנו, ולא יעלה בידם כלום. כלום אין אתם יודעים כי יצאה פקודה להשמיד את כל היהודים בפולין, ולפיכך אלי תתעקש והוצא לנו את כל היהודים.

הקומיסר נאות לו. ואולם היהודים והפריצים עמדו סביב לעיר ונלחמו בקוזקין. אז דכב הקומיסר על סוס, וחרבו שלופה בידו ויגרש את היהודים והפריצים מלפני השער ויפרצו הקוזקין לתוך העיר בחמה גדולה, וישחטו את היהודים בחוצות בלי רחמנות. כשהתחננו הילדים

פה) מפר „שער המלך" לר' מרדכי בר' שמואל. הדמעות ח"נ רצא.

הקטנים שירחמו על אבותיהם ואמותיהם עקדו אותם ורמסום ברגלי סוסיהם. ואף היהודים שנסו לשדות עצמם בכסף, לקחו הפוחזים את הכסף ואחרי כן הרגום.

והיהודים שנקבצו בבית הכנסת ההחילו לעמוד על נפשם ולהלחם בכלי זינם עם הקוזקין. והיה בתוכם ר' ליבש משריגרד ויאחז בחרב והמית כעשרים פוחזים, ור' משה מנקר, ההגבר עוד יותר ושחט כמה קוזקין בסכינו. כשראו שאינם עומדים בפני היהודים, הביאו תותח מן הארמון אל בית הכנסת ונפצו בו את כל השערים, אז נהרגו כמה אלפים יהודים.

וילכו הפוחזים לבית העצה ויקראו אל הסוחרים והבטיחו להחיותם אם יתנו להם את כל רכושם. ואולם אחר שהביאו בגדים וזהב ותכשיטים וכסף, החזיקו בפאותיהם וזקנם וישליכום למטה מבית העצה ונפזרו עצמותיהם.

וגונטא הרשע צוה להכריז שלא לרחם על שום יהודי וכל מי שיאסוף יהודי אל ביתו יפצעו את מוחו. והיו נחבאים במרתף שמונים יהודים. כשראו הפוחזים שאי אפשר להם להכנס, הציתו אש בתבן והשליכו אל תוך המרתף ומתו כולם בעשן.

אחר כן שלח גונטא לבלטא חמש מאות איש ותותחים. ואחריהם באו גם טטרים וילחמו הקוזקים עם הטטרים, ובטחו היהודים בהטטרים. ולסוף נהרגו כולם" [50].

בדרך כלל, לא מצאו היהודים ברוסיא מנוח. המלכים לא נתנו להם משפט אדם ויסגרו בעדם שערי דוב המדיגה וכף רגל יהודי לא יכלה לדרוך שם. וגם ב"תחומי המושב" מקומות שהותרה הישיבה, לחצה הממשלה אותם בגזרות ובחוקים מעיקים ובהגבלות שונות.

בשנת תקנו יצא חוק ברוסיא כי יהודים משלמים תשלומי הפוסט פי שנים מיתר התושבים [51].

---

50) ספור מעשה אומן. פ' הרפתות ח"נ רצא–רצו.
51) כנסת ישראל תרמת, קורא הדורות תקכה.

בשנת תקפג היתה פקודת הקיסר אלכסנדר הראשון על שם שני שרי־הפלך ברוסיא הלבנה (ויטבסק ומוהליב) להוציא את היהודים מן הכפרים, ועד להורש יאנואר תקפד נתגרשו יותר מעשרים אלף איש ואשה. המוני המגורשים היו מתקבצים הם ונשיהם וטפם בערים המלאות גם בלעריהם. שם היו תועים ברחובות במערומיהם. צפופים לעשרות במדור אחד, מסתופפים בבתי כנסיות, ורבים מהם נשארו בלי דירה זמן רב בחוץ בימי החורף [פח].

בשנת תקפה יצאה הרח להרחיק גם בפולין ער להמשים וורסטאות מן הגבול את כל היהודים היושבים בכפרים. ונאסר על בעלי האחוזות לתת שרותיהם בחכירה ליהודים [פט].

בשנת תקפו גורשו היהודים מקיוב, ומהכפרים בפלך הורדנא [צ].

גזרת הקנטוניסטים: בשנת תקפז המיל הקיסר ניקולי הראשון הובת עבודת הצבא בפועל על היהודים ולא יהיו נפטרים כמס כסף כמו שהיה ער כאן. והוסיף „כי היהודים הלקוחים לצבא יהיו מבני יב עד בני כה שנה, והצעירים משמונה עשרה שנה נכנסים למוסדות העשוים לכך להכינם לעבודת הצבא". בשממון ובזועה שמעו היהודים את הפקודה וכל המשפחות נזדעזעו ורחפו על נוזליהן אשר יגזלו מקניהן.

תרומת הדקרוטים היתה חובת הקהל ואיש לא חפץ להתנדב לצאת לצבא. נעשו פרנסי הקהל וה„נאמנים" לדבר זה, בעל כרחם לסוכני המוליציה ולגובי אדם. לפני כל לקיחה לצבא היו הנציגים העומדים על הפרק בודחים על נפשם למרחקים או מסתתרים ביערות.

שכירי הקהל המכונים בשם חוטפים היו רודפים אחר הנפלטים ומהפשים אותם עד שנתמלא המספר הדרוש. כשהסרו בוגרים

פח) פס) דובנוב ח"ב 107. כנפ"י תקסח.
צ) שם קורא הדורות תקפו.

היו נוטלים קטנים ואפילו בני שמונה שנה ואומרים עליהם שהם בני יב. תעודות־לידה מדויקות לא היו כמעט אז צא). ונדולה היתה מדת האכזריות: היו מתנפלים בלילה ועוקרים את הילדים מזרועות אמותיהם, היו מושכים אותם אל הפח במרמה, היו נוזלים נפשות גם בפרהסיא. וכשנתפס „הרקרוט" היו חובשים אותו בבית תפיסת־הקהל המיוחדה לרקרוטים והקטנים היו נמסרים לפקיד הממונה על המשלוח. את הקטנים (הקנטוניסטים) שלחו בכוונה למרחקים לפלכי המזרח ולסיבידיא במקום שאין שם כל יהודי כדי לחנך אותם ברוח הדת הפרבסלבנית. את היוצאים לצבא הספידו בני משפחתם כמספר על המת. נפרדים היו לחצי יובל שנים ומן הקטנים – לעולם...

„ההכנה לעבודה" התחילה מחנוך דתי בידי ה„דודים" (*Dadku*) האומנים, שהיו משתמשים בכל מיני תחבולות להטות לב הילדים להמרת דת. שולחים היו את הילדים לכומרים שידברו על לבם. ממציאים היו כל מיני ענויים, נוהגים היו בערב להעמידם על ברכיהם ולהחזיקם במצב זה זמן רב. את המסכימים להתנצר שלחו לישון ואת המסרבים החזיקו בכריעתם כל הלילה עד שנפלו על הארץ באין אונים. את המתעקשים הלקו בשוטים. היו מכים ומרעיבים אותם יען שמאנו לאכול בשר חזיר או מרק־כרוב מתובל בשומן חזיר. יש שהאכילום דגים מלוחים ולא נתנו להם מים, והנענים בצמא הסכימו להתנצר. רוב הילדים לא עמדו בנסיון, אבל רבים מן הקנטוניסטים, ביחוד הגדולים שבהם, קבלו את היסורים בסבלנות של גבורים, הבחורים המוכים והפצועים המעולפים ברעב ובצמא ובנדודי שינה לא בגדו בדת אבותיהם, „מרחו אותם בעטרן והעלום על האצטבא העליונה שבבית המרחץ תחת הבל שורף ומחנק, על שמצאו אותם ממלמלים „מודה אני". העמידום על כריעתם בין צורי חלמיש ואבנים חדות שעות הרבה בשביל שמאנו לנשק את הצלם. מצאו אותם מנשקים בסתר „ארבע כנפות", מסקו להם

צא) כילדותי ספרה לי סרת אמי על איש אחד ממכירנו, כי בהיותו נער קטן הסתירה אותו כביתנו ימים רבים בעלית תחת הכרים והכסתות מפני המוסמים.

שומים כמספר החומים שבציציות" – וככל אלה נשארו בחתם.

כמה מן הצעקשנים הללו היו מובאים מן הקסרקטין לבית המשלים ומתו שם. היו מקרים של מסירות נפש בפומבי. פעם אחת, ביום בהושענא ערך המפקד בקזן את כל הקנטוניסטים על שפת הנהר, מקום שם עמדו הכמרים עטופים בבגדי השרד, מוכנים לטבילה לשם התנצרות. כשניתנה הפקודה שהנערים יכנסו לתוך הנהר, השיבו כולם פה אחד: „נעשה ונשמע"! – קפצו לתוך המים, טבלו ונשארו מתחת למים, ומשום אותם אחר־כך פגרים מתים... אבל על פי רוב היו הגבורים הקטנים סובלים ומתים בחשאי, הולכים ומתנונים וגועים בקסרקטין שנהפכו לבתי־מאסר של אינקביזיציה. ענוי זה של ילדים ובסביבה זרה, סביבה צבאית, הוא חזון יקר המציאות גם בדברי ימי ישראל המלומדים ביסורים. זה פרק היותר נורא והמדכא דות ונפש. והיותה נפלא ונהדר! צב)

בשנת תרג יצא פסק דין הקיסר ניקולי לגרש את כל היהודים היושבים ברצועת חמשים הוורסטאות לאורך הגבול הפרוסי והאוסטרי צג).

בשנת תרו יצא השר משה מונטיפיורי מלונדון לפוסיא להמליץ על אחיו לפני הקיסר ניקולי ונתקבל בכבוד גדול. וישלח אחריכן אגרות בקשה לראש הועד לעניני היהודים קיסיליב ולמשיביפוי אוברוב, להמתיק דוע הגזרות הלוחצות את היהודים. וגם ערך הביאות מדויקות. תוכן האגרות נמסר לקיסר, אבל חדברים לא הביאו כל תועלת, והכל נשאר כמו שהיה צד).

צב) דובנוב ח"ב 116—112 ועוד.
צג) צד) שם 132 130. וכרונות מונטיפיורי ח"ב 67—20.

פרק עשירי

(המשך).

פגרומים ברוסיא – רומניא.

בשנת תרלא הכינו היונים באודיסא פגרום ויעלילו על היהודים כי גזלו צלב מגדר בתי תפלתם, וביום הראשון לחג הפאסחא שלהם, ערב פרעות, הכו ביהודים הרסו ושרדו בתיהם וחניותיהם, שרפו ונזלו את רכושם לעיני הפוליציה והצבא שלא נקפו אצבע להפסיק את ההפרעות (צה).

על פי רצון שני המלכים האחרונים אלכסנדר חשלישי וניקולי השני נערכו פגרומים במלוא רוחב המדינה ובני ישראל נתמסרו להרג ולשד ולמשסה.

אם באנו לכתוב איך אנו מספיקים (שבת יג:).

הנה בזה רשימת הפגרומים בחודש אחד. מרחשון תרסו.

בכל מקומות הפגרומים הלכו הצבא והשלטונים בראש הפורעים וישלמו „שכר" למורעים על עבודתם. שרי המלך שרי השופרים ושרי הצבאים, שנעשו שמה הפגרומים, זכו ל„ראיונות" אצל הקיסר.

אודיסא: – יותר משלש מאות הרונים, כחמשת אלפים פצועים. שכל אנוש לא יוכל להשיג את האכזרות הפרועה אשר בח הרגו וייקרעו לקרעים ישישים בני שבעים ועוללים יונקי שדים.

צה) ארשנסקי: היהודים ברוסיא 1877

שוטרים, זנדרמים ושאר פקידי הפוליציא, שהתחפשו בבגדים פשוטים הוליכו את ההמון להתנפל על היהודים. בראש המחנה הלכו שוטרים ואקרחיהם בידיהם, אחריהם חוליגנים נושאי איקונין ותמונת הקיסר, ובשירת ההימנון הלאומי ובקריאת „הכו את היהודים" ערכו את המטבח. היתה אגודת „ההגנה העצמית" אבל בכל מקום שאנשי הצבא ראו את המגינים ירו אליהם ולא נתנום להגן על היהודים.

אשה אחת הכריח ההמון לפתוח את פיה וישימו בו קנה רובה ויורו. כרתו שדי נשים וינזרון לנזרים וישליכון דרך החלונות, ילדים השלכו מן הקומות העליונות, אתר הפורעים התפרץ אל מעון ויוריע לדירים בו כי יהרגם ויציע לפניהם להגיד לו במי יחל, האב והאם התוכחו, כל אחר חפץ למות ראשונה. בבית התפלה בקעו בטן בן שמש ויכריחו את האב להתעטף בטלית ולקרוא תפלה על גוף הבן. מקרים רגילים היו לקרוע בטן איש ולמלאותה נוצות. בעלית קיר בית אחד מצאו שלשים וששה יהודים שחוטים.

על יסוד עובדות מרויקות שאין להסתפק באמתתן הוברר כי הפגרום נערך בידי הפוליציא. השלטונים העליונים חיו באהבה עם הפורעים, הצבא השתתף בפגרום בהרינות. את התלגרמות שנשלחו לפטרבורג לבקש עזרה עצרו ימים אחדים בפוסטא המקומית. הצבא לא נתן לרופאים לחושים עזרה למצועים. הפוליציא שלמה להפורעים מן 80 קאם. עד 3 רובל ליום. הפריסטבים כתבו הוראות בדבר סדר הפגרום.

קיוב: מספר ההרוגים והמצועים עולה לכמה מאות. הצבא המטיר כדורים אל הבתים שירו אל הפורעים. גינירל אחד רכב על סוסו בין מחנה הפורעים ויעורדם ויחזקם לעשות הרעה. נזק היהודים עולה לעשרות מיליונים רובל.

קישינוב: רבים הם הבתים ההרוסים והאנשים ההרוגים בידי הפוליציא והצבא, מאשר בידי החוליגנים הפורעים, רוטה שלמה של צבא ירתה במשך שעה וחצי אל אחד הבתים. מפני שמן הבית והזה אמרו להגן על נפשם ויורו אל הפורעים. נכח הבית העמד גם תותח.

קרמנטשוג: לדיפוטציא העברית ורב העדה בראשה, שבאה לבקש מאת הגינרל של הקוזקים להגן על היהודים במקרה התפרצות הפגרום, ענה כי הוא אינו יכול לערוב בעד הקוזקים המתמרמרים מאד על היהודים, גם שר השוטרים ענה להם כי העם קוצף על היהודים.

לחוליגנים נתנו יין שרף בחנם. ואחרי כן התחילה דימונסטרציא פטריוטית שבה השתתפו שר השוטרים, סגנו ורבים מפקידי הפוליציא. התהלוכה שהלכה הלוך וגדול עברה בדחובות ותהרוס את חנויות היהודים. הריסות החניות נמשכה כל הלילה. וממחרת נהרסו גם כל מעונותיהם הפרטיים. שר השוטרים עבר ברחובות המרכזיות והגיד לנוצרים מכיריו: „אל תסתירו את היהודים בבתיכם, הוציאו אותם, צריך לשים קץ ליהודים". הפוליציא ירתה בלי הפסק אל אגודות ההגנה.

ארשא: הפוליציא ושר המחוז בראשה הלכה אל המגרש שלעבר הדניפר – קן רוצחים – וידברו על לבם לערוך פגרום. הפריסטב שלח מקודת תכופות לכל הכפרים שכל האכרים מחויבים לבא העירה מזוינים כל אחד במה שיוכל, ואם לא – ישלמו קנס סך שלשים דובל.

חנויות היהודים נסגרו, התושבים נחבאו. יהודים נרצחו באופן אכזרי במעמד כהני הדת והפוליציא. הפריסטב השתתף ברציחת היהודים. ממחרת בא סגן שר הפלך ונקראו דרגונים, הוא הבטיח ליהודים שלא יאונה להם כל רע וגם יצץ לפתוח את החנויות, כעבור חצי שעה באו הפורעים ובמעמד הדרגונים הרסו את החנויות ובתי המסחר.

ביום מחר הביאו שמונה יהודים נגד בית הכנסת ויגזרו אותם לגוד בקרדומות, למקום הרצח בא שר המחוז ודרגונים. אף אחד מן הרוצחים לא הובא במאסר. הפוליציא הרגה את כל חברי ההגנה.

קאלארש: יותר ממאה יהודים נהרגו, שמונים איש נפצעו קשה, נשרפו בתים חמשים, בתים רבים שדפו על יושביהם. בעל אחוזה נוצרי היה מראשי המסיתים לפגרום, ובבוא סגן שר הפלך מקישנוב לקאלארש לעשות סדרים, נסע אל בעל האחוזה „לנוח מעמל הדרך" (מהלך שתי שעות במסלת הברזל) ואת שבעים אנשי הצבא שהביא את

העמיד לשמור את חצרו, ורק ממחרת בבוקר הואיל להתראות בחוץ ולעשות סדר בעיר ההרס, אחרי אשר כבר לא השאירו השודדים בה כמעט אבן על אבן.

דדזילנא (תחנה במסלת הברזל הדרומית־מערבית): ראש פטרול הצבא ועמו אנשי הצבא, הוציאו את הנוסעים היהודים ממרכבות המסעות ויסחבום אל מוטות המסלה ויוציאו מהם את כספם וחפשיטו מעליהם את בגדיהם ויכום מכות אכזריות באקדחים ובכידונים, ופקידי התחנה — במכשירי מלאכתם. יציאת המסעות נעצרה בלי כל סבה לשעה וחצי. בצאת המסע נשארו שוכבים עשרה הרוגים, וביניהם שלשה ילדים. שאר הנוסעים היהודים, הפצועים והמרוסקים, שלשים ושנים גדולים וארבעה ילדים — הובאו לטידספול אל בתי החולים, רובם מתו מפצעיהם.

המעשים האלה נעשו בעצם היום בלי כל סבה מצד היהודים, והשלטון לא נסה לחקור ולתפוש את הרוצחים.

בירזולא, כפר גדול: הפודעים שדדו ויציתו באש את כל חנויות היהודים, והצבא והפוליציא לא מחו בידם, גם משמשי מסלת הברזל השתתפו בפגרום.

מקצת יהודי הכפר נמלטו מפתח אל קולוניא אשכנזית, האשכנזים לא נתנו להם מקלט באמרם כי כן נצטוו מהשלטון, וכשוב היהודים לבירזולא, יצאו לקראתם המון אכרים מזוינים ולא נתנו להם לבוא. אחרי השתדלות גדולה הרשו להם לקחת את בני משפחתם שנשארו מקודם, ואחרי כן הובילום אל בית־הנתיבות ויסגרום באחד החדרים שם, וישבו כלואים ימים אחדים, ורק בבוא סגן שר הפלך הוציא את היהודים תחת משמר דרגונים אשר הכתירום בחרבות שלופות ויחפשו בבגדיהם.

אחרי דין ודברים רבים הטיל סגן שר הפלך על היהודים לעזוב את הכפר, במשך שבוע אחד, על יסוד החק, כי יהודי העוזב את הכפר לשלשה ימים אבד את זכות הישיבה שם!!!...

פגרומים כמשפט הזה ממש היו בחודש הזה במאה ועשרים ערים,

עירות ומושבות, מהם נרשמו בערי: רומני, יקטרינוסלב, ניקו־
ליוב, פיאודוסיא, רסטוב ע"נ דון, ירוסלבל, יליסבטגרד,
זמרינקא, קורסק, ניזין, נובוגיאורגיבסק, נובוזיבקוב,
גובוגרד־סיברסק, נובומסקובסק, בחמוט, סטרדוב,
חרסון, צילאבינסק, צרגיגוב, איזמאיל, אראל, שדה־לבן,
סרטוב, אקרמן, אלכסנדרובסק, אומן, אסטר, אוודיופל,
אנאיוב, איבנוב־וזניסנסק, בלטא, בירמצא, בוהופל,
בריאנסק, ביריזנא, גוגאליוב, גאדיטש, גיניצנסק,
גולטא, דראבובא, דימד, ווילקי־לוקי, וויניצא,
וורונין, וויאזמא, ווזניסנסק, וופניארקא, וורשיליבקא,
זולוטונושא, טירספול, ליזוביא־מבלוקא, לוגנסק,
מריופל, מאיאקי, מירופול, מוהילוב־פוד', גובופיט־
רבקא, נובוצרקסק, נוסוביצי, סרידניב, סימיונובקא,
סורז', סמולינסק, קלינצי, סטראשן, פיריאסלבל,
פיסטירובא, פרילוקי, ציצרסק, ציגירין, קמנץ־פוד',
קלימוביץ, קוזילץ, קרולביץ, קריווי־רג, קוביליאנקי,
רימקא, ריצינא.

אלפי הרוגים ועשרות אלפי פצעים התגוללו בחוצות, בתי ישראל ורכושם נשדדו, כבודם חולל, דם ישראל נשפך כמים לעיני השלטונים „המפקחים על הסדרים" ובעזרתם [צו].

בימי המלחמה האחרונה בשנת תרעה תרעו: נרצחו ונחלו במדינות דוסיא אלפי יהודים נקיים וחפים מכל משע במצות שרי הצבא הגבוהים והנמוכים, וכל התושבים היהודים היו הפקר כרמש האדמה. וכל יהודי ליטא וקורלנד והרבה אלפים ממולין גורשו ממושבותיהם והגלו ערומים ויחפים בחוסר כל

צו) ספר השנה תרסו לסר נ"ס 269–294.

למקומות רחוקים ברוסיא, בפקודת הצורר, המצביא הראשי ניקולי־ניקולייביץ.

בשנת חרפא תרפב טבחו, הרגו הגוים האוקריינים יותר ממאתים אלף נפש יהודי אוקרינא באכזריות אשר תסמר שערת השומע ואין משלה.

ברומניא: בשנת תרכב פרקו בני מולדוי־וואלאכיי עול ממשלת טירקיי מעל צוארם ויקראו לארצם רומניא. מיום נוסדה הממשלה החדשה היא כור עוני ובמת התופת ליהודים וכולה משקה מדם ישראל.

בשנת תרכז התעורר אחינו משה מונטיפיורי על הממשלה ליהודים ויסע לרומניא להשתדל בעדם. אבל למרות שהתקבל מאת הנסיך והמניסטריום בכבוד גדול, לא שונה מצב היהודים, וכל הבטחותיהם לו היו שקר. ועוד הוסיפו גזרות קשות כשנה וכהנה. ומעט מועט אחרי שוב מונטיפיורי אל ארצו התחוללו פרעות נוראות ביאלד נגד היהודים. וחוקים קשים חדשים יצאו: לאסור ליהודים לשבת בכפרים, לחכור שדות וכרמים, בתי רחיים. לאסור להם לעסוק בכל מסחר בלי רשיון מיוחד משלטון הקריה, ועוד המון גזרות.

ומאז עד היום הזה, צרות רבות ורעות, שוד ושמות וחלילה ופרעות, גזרות וגרושין, פגרומים ורציחות מיד העם ומיד השלטון הם מעשים בכל יום צו).

צו) וכרונות לפונטיפיורי ח"ב 119–120.

פרק אחד עשר.

עלילת הדם.

עלילת הדם: חרפת המין האנושי, אשר רק מות הפרא האכזר המשכשר לבדות, וכמשל הקדמוני, כי הזאב התגולל על שה אובד כי דלת לו את המים ברגליו ועל כן הוא מכהו נפש. ככה מתנפל הזאב בדמות אדם, השואף לדם, על שה פזורה ישראל ואומר לה: „אוכלת אדם" ולאלפי רבבות היו לטרף לשניו ומרמס לרגליו.

בעלילה זו השתמשו עובדי האלילים כלפי הנוצרים לפנים בדורות הראשונים בתחלת צמיחת הנצרות, כי הנוצרים רוצחים ילדי עובדי האלילים ושותים את דמם לסימן דם ישו הנשפך, כשנצחה הדת הנוצרית משתמשים שונאי ישראל מן הנוצרים בה נגד היהודים.

העלילה נשמעה בפעם הראשונה בשנת ד.תתקד באנגליא בעיר נרוויטש ואף שהיהודים יצאו אז זכאים, בכל זאת העלילה לא בטלה וכפעם בפעם שבה ונתחדשה. ואף אחרי שכבר למאות פעמים נתברר שקרותה, בכל זאת ממשלתה שפוכה בכל מדינה ומדינה ואין נצטאר מתמתה. ואמרתם זבח פסח. והביאה אבדון לאלפי רבבות ישראל ולחרבן קהלות למאות.

אין עם אשר יוכל לאמור: „ידי לא שפכו את הדם הזה". ובכל שנה ודור עומדת עלינו לכלותנו. וגם עתה בעת האחרונה, מדי שנת

ובשנה היא חוזרת ונעורה במדינה זו או אחרת. ואין כל בטוחות ועצה בנגדה צח).

צח) שכם יהודה סי' ג, אפס דמים, ספר על עלילת דם בהרסן ל. שמרוק מינכן 1900. אוצר ישראל ח' 69.

מן האפיפיורים לא היה גם אחד שהאמין כה, וכמה מהם כתבו מאמרים גלוים נגדה. להם: אינוצינס הרביעי, גריגורי העשירי, מרטין החמישי, פאול השלישי וקלימנס הי"ד.

בין המלכים שהתנגדו לת היו הקסרים הגרמנים: פרידריך השני, רודלף מהכס־בורג, פרידריך השלישי, וקרל החמישי. מלך ביהם אמטוקר השני. מלכי פולין: כלמלב החמישי, קזימיר השלישי זהרביעי, מטיסן בתורי ואוגסט השלישי והנא הוציא מקודת (18 מרץ 1763) —

"הנגנו מחליטים כי מהיום והלאה לא יועידו למשפט כל יהודי על עלילת דם אם שלילת יר בקדשי הדת הנוצרית. ככר יצא דבר האפיפיורים כי היהודים נקיים מהשפעים אלה. הנוצרי המאשים את אתר היהודים כאשמות אלה, עליו להביא עדות שלשה יהודים ואם לא יוכיח אמתת העלילת אז יעשו לו כאשר זמם ויסיתוהו באותה מיתה".

שלמן תוגרמה עכר אל מגיר הוציא כתב הדת (פירמן) בשנת תר"א (י"ב רַמָדָן 1256 — 6 נוכמבר 1840) לכטל עלילת הדם כדמשק וברודזם וכי נוכח כי העלילות הן שקרים בדויים. זכי לא יובידו ככל מדינות מלכותו דברים כמלים כאלה. (זכרונות מונטיפיורי ח"א 123).

התכם הנוצרי סופוש המליץ כעד היהודים לפני מלך מפרד אלפונזו לאמור: היהודים משקצים ומתעבים כל דם ואף דם דגים שאמרו בתלמוד שאינו דם אינם שנאים מפני שלא הורגלו בו ואף שרואים כמה עמים שותים דם, ובל שכן יאמר דם אדם שלא ראו שום אומה שותה אותו. ותמלך השיב לו: תמני עליך. סופש, כי משבת עלי שאני מאמין מת שמעלילים על היהודים, ולחרפת נחשב לי הדבר הזה, (שבט יהודה שם).

פרק שנים עשר.

מַעֲשֵׂיהֶם הַמְשֻׁחָתִים.

(א)

הנה כי כן, אחרי כל המוצאות אותנו מן כל העמים אשר על פני האדמה והיינו בעיניהם כעפר לדוש וכמוץ יסוער מגורן, ויתד התורה להעביד איש את רעהו באכזריות תמה ובהריגות – כלי אשר דברו תכמינו רחת בגנותם, אלו הוסיפו ביתר עז גם שבעים ושבע פעמים ככה היה הדין עמהם. וגם אבן מקיר תזעק ותתגעש על המשפות ורצח מרצחים אלה.

אך האמת היא, לא מיגה ולא מקצתה. תכמינו דנו את העמים בלי כל נגיעת ושנאה. רק כשופטי צדק, במשפט ומישרים. – כי כל העמים הקדמונים היו משחתים בנוגע לה' ולאדם. ושאול מאוד בעבודה זרה, בערוות, ושפיכת דמים.

עבודה זרה: המצרים השתחוו לכל הבהמה והשרץ למן ותנין הרובץ בתוך היאור צר העכבר ואיש כי דרכת רגלו לתומו על אחד השרצים הקדושים הומת. השור אשר במוף ויקראו לו אפיס קדוש היה לכל העם ובמותו התאבלו כולם. (יעבץ דברי ימי העמים חלק א' 13).

במצרים אם המית איש חסירה או חתול גם בשגגה נחרץ עליו משפט מות. הירודוט מספר: אם יצאה אש בבית, התאמצו להציל ראשונה את החתולים ואחר כן את בני ביתם ורכושם.

עמי הודו עבדו לאלילים רבים וגם את חית השדה ועשב הארץ (שם 5) בני בבל עברו את הבעל או בל ואת נבו (שם 9). — גם היום יש בהודו כתה העובדת לכל יציר אשר יפגוש איש ממנה ראשונה בצאתו בבוקר מפתח ביתו, יהיה אדם חיה בהמה או עוף. ביום הזה, היצור הנה הוא אלהיו ואליו הוא מתפלל. הפרסים היו להם שני אלים: הורמוז יוצר אור ואחרימן בורא רע (שם 18) האלים הראשים של הכנענים או הצידונים היו זוג איש ואשה. בעל ועשתרות, בתור כחות סבעיים המכילים את זרע ההולדה. נוסף עליהם אל אשימא (מלכים ב. יז. 7), עם יון עבדו ליופיטר ופוסידון והדש והרה אשת יופיטר ועוד אלילים רבים (יעבץ 22). — הרומים עבדו לאלילים שונים וגם למלכיהם (שם 63). — הגרמנים הקדמונים היו עובדי אלילים.

ערות: כהני האלילים שמו את הזמה ואת המחול ואת השכרון לעבודת הקודש. במצרים עלו בכל שנה למאות אלפים אנשים ונשים לעיר בובסטית קרובה לגושן לחוג חג האליל מטאה בזנות ותועבה. לפני השור אפיס עמדו הנשים לרבעה. (נצח ישראל 56). הכנענים עשו להם צלמי זכר לזנות (יחזקאל טז. יז) ובכל היכלי אליליהם היו קדשות מיוחדות. המואבים עבדו לבעל בנאוף על ההר פעור. גם עבודת הקודש של הבבלים לבעל היתה בזמה. היונים עברו לדיוניזיוס אליל היין בזנות, ויעשו כל תועבה. ושני פלוסופי יון אפלטון וארסטו היו תמימי דעים עם העם ולא מצאו כל עון בבתי הקדשים. בספרטא היתה האשה אשת החברה, רשות הרבים. הרומים עבדו לווינוס אלילת האהבה בזמה ותועבה. ביום שבעה עשר לירח מארץ חגגו הרומים את חג ליבר הוא חג בקכוס אל היין והשכרות, ברומי ובכל ארץ איטליה בנאוף ונבלה. דיאנא אלילת הירח, עבודתה שקוצה

ונתעבה ומגואלת בדם. – אמר ר' חנינא: אני ראיתי נכרי שלקח אות מן השוק, רבעה, חנקה, צלאה ואכלה... (עבודה זרה כב:).

שפיכות דמים: רוב העמים הקריבו זבחי אדם לאליליהם. הכנענים הקריבו לעשתרות את בכוריהם ומבחר בניהם, וכן עשו הארמים המואבים והעמלקים. לעמונים היה ה„מולך" שהיה נעשה בדמות אדם בזרועות נטויות והשיקו אותו באש ובזרועותיו השליכו את הילדים. ההודים השליכו ילדיהם אל נהר הגנגז הקדוש להם. גם המנהג הנודע לשרוף את האשה במות אישה שרר ביניהם עוד בהמאה הזאת. בשפרטא עבדו היונים להאלילה ארטימיס ויזבחו לה אנשים. ברומי היו דמי אדם מוגרים כמים בזירה בקרקסיות ותיאטריות במשחק הגלאדיטורים ואנשים לרבבות נהרגו בשחוק הזה בכל שנה והרואים התענגו לראות הרוגים מפרפרים בין חיים למות ורמים בדמים נגעו א). אפלטון התיר להמית בנים רעי התואר או זקנים למען לא יהיו למשא להחברה (דיליגנר 692). בימי הקסרים ברומי היה רשות להורים להמית את בניהם בלי תנאי וטעם (חוקת משפט הרומים 44. 8. 8. (Digestae). בשכבר הימים שרר המנהג בין עמים רבים להמית את הוריהם שהגיעו לזקנה או לאלץ אותם כי ישימו קץ לחייהם בידיהם הם, המנהג האכזר הזה היה נהוג גם בין הגרמנים הקדמונים אף אחרי קבלם את דת הנוצרית. לפעמים קברו את הוריהם חיים. ומנהג הסלווים היה, כי הבנים והבנות התאספו יחד ויקחו את אבותיהם הזקנים אשר לא צלחו עוד למלחמה ולמלאכה וימיתום ויבשלו את בשרם ויאכלו. בזעלאנד במלכות רניא אשר יושביה הם שבט גרמני, הקריבו עוד בימי הבינים, פעם אחת לתשע שנים בתשעה לירח יאנואר תשעים ותשעה אנשים לכפר את פני האלילה המושלת בניהם.

א) וחכמינו אמרו: היושב באצטרין הרי זה שופך דמים (ירושלמי עבודה זרה פ"א ה"ז).

ומה יש להאומות צדקה להתאונן ולזעוק על משפט התורה והתלמוד עליהם, הן גם בני ישראל אם הרעו מעשיהם לא נשאו להם פנים ושפטו אותם כדי רשעתם. התורה חורצת משפטה פעמים רבות: „הכרת תכרת הנפש ההיא, עונה בה. דמו בראשו. אל תחום עינך. ובערת הרע מקרבך".

„כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמור נלכה ונעבדה אלהים אחרים... לא תאבה לו ולא תשמע אליו... כי הרוג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו... וסקלתו באבנים ומת, כי בקש להדיחך מעל ה' אלקיך..." (דברים יג, ז–יא).

„כי תשמע באחת עריך... יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם לאמור נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם... הכה תכה את יושבי העיד ההוא לפי חרב החרם אותה ואת כל אשר בה... ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל... והיתה תל עולם לא תבנה עוד" (שם יג יג–יז).

„כי יהיה לאיש בן סורר ומורה... ותפשו בו אביו ואמו... ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו וידאו" (שם כא. יח–כא).

כאשר מעל עכן בחרם בידיחו ויקח אדרת שנער ומאתים שקלים– דן אותו יהושע לסקילה ולשרפה בלי רחם. – בפלגש בגבעה כאשר מאן שבט בנימין להרוג את בני הבליעל. עלו בני ישראל עליהם למלחמה ויהרגו מהם חמשה ועשרים אלף וכמעט השמידו את כל השבט.

כאשר השביע שאול את העם להתענות, ויונתן בנו טעם בשוגג מעט דבש, פקד שאול אביו להרגו ורק העם עמד בפרץ ולא נתנו למלא את הדין „ויפדו העם את יונתן ולא מת" (שמואל א. יד. מה).

וכן המליטו בתלמוד מאמרים קשים על עמי הארץ והסליגר במשפטם: „עם הארץ מותר לנוחדו ביום הכפורים שחל להיות בשבת,

מותר לקורעו כדג" (פסחים מט:) מפני שעשו גבלות ותועבות שחייבים עליהם מיתה. (עי' אלפס שם).

(ב)

והתמימים שבאומות, המתנהגים בדרך ישרה, הלא התלמוד, ולא פקד עליהם עון מולדתם, ויזכירם לטובה:

"לא יהיה שריד לבית עשו – בעושה מעשה עשו". (עבודה זרה י:).

"ישובו רשעים לשאולה – מאן נינהו? – כל גוים שכחי אלקים" (אבל השאר מן הגוים יש להם חלק לעולם הבא. רבדי ר' יהושע סנהדרין קה., וכן בתוספתא שם פי"ג: גוים צדיקים יש להם חלק לעולם הבא).

– "ר' יהודה אומר: אלו שלשים צדיקי אומות העולם שמתקיימים עליהם". (חולין צב.).

"כי שכיב אדרכן (שר נכדי) אמר רב: נתפרדה חבילה (אהבתינו שנקשרה נפש בנפש)" (עבודה זרה י:).

וכיוצא בזה היתה ברוד אחרון ברית ידידות ודעות בין רבינו בעל ה ש"ך ובין המגיסטר וירדרין כפי המכתב הזה ב).

אבן פנה	אבן בחן
קנה בינה	הוצק בו חן

הוא אהובי כלבבי הפילוסוף מגיסטר וואלענטיני ווידי.

ב) המכתב הזה בעצם כתיבת יד ה ש"ך נמצא בביבליותיקת של האקדימיה בלוצ'ינ.

ך ישמרהו האל, עד יעמוד מיכאל, וינוח בשלום, מעתה ועד עולם!

היום הגיעני זהודי אותיות כבודך, ומאד שמחתי בראותי גלילות ידך הנקיה מיוסרת על רצפת בהם, וש"ש אנכי על אמרותיך, המאירים כספירים, ומזהירים כזהר הרקיע, וששון ושמחה תשמיע, כאשר יופי מכתבך הגיע, אלי אני עבדך, ומה אני לפני הודך, כי הנחת אלי ידך, וכי תדרוש בשלומי, וכי תפקוד את יומי, וכי תשאל על מקומי? ומה מצאת בי, כי תבקש לראות מכתבי, ואני נער ובער אין בי מאומה, לא תורה ולא חכמה, ומה אדע אשר לא תדע? ונא אדוני אל תשים עלי חטאת בהמנעי את מכתבי עד כה, והנה עדי בשמים ממעל, כי לא עשיתי זאת במרד ובמעל. והנה עתה בא בעצם היום הזה בואת השעה ובזו העונה, חשתי ולא התמהמהתי להשיב מענה.

ועתה יגדל נא כח ארוני, כאשר דברתי לאמור, ואת מוצא שפתי אשמור, והנה לפניך ספר, הנותן אמרי שפר, יסדו אליה הבחור, המשיב חכמים אחור, אף כי מצער הוא ותחי נפשי בי, ותבא כמים בקרבי, ותהי מנחתי זאת כמו אצערה וצמיד, לזכרון לפני ה' תמיד, ואכפרה פניו במנחה ההולכת לפני, ונא אל ימנע ארוני הטוב ממני, וישמחני עוד במעשי אצבעותיו, ובשושני שפתותיו, ואמרותיו הנעימים והתמימים, יהיו לי למשיב נפש ולכלכל את ש ב ת י [1].

כי נועם אמריך הקשבתי, ואת דרכי חשבתי, ואשיבה חידתי דבר, ידידי חמק עבר, וחסדו עלי גבר, וגם אני אהית כמוך, אערכה לעיניך, כתבים ערבים, בכל עת וזמן, אשר יזרמן. ואף גם זאת אעשה לאהבת ארוני, כי יבקש ממני, לקנות לו איזה ספר וישלח לי המעות על ידי חלוף לברעסלוי כי שם עוברים ושבים בתמידות אנשי עירי אנשי מדות, ואקנה לו את אשר יודיעני, וכל אשר תאמר אלי לעשות אעשה בעזרת האל יתברך היחיד ומיוחד, הוא אחד ושמו אחד. אקרא לאל עליון גומר עלי, ובזה אתן קצי למלים עתה

[1] רומז לשמו שבתי.

הפעם. ישמרך ה' מכל צרה וזעם. ותשכון שאנן, כזית רענן, כחפץ איש שלומך הנאמן באהבתך, הדורש טובתך כל הימים.

הק' שבתי בן הגאון רבינו מאיר הכהן.

ולכל חבריך, המקשיבים אמריך, שלום וישע רב, עליהם יקב.

תעלישוי יום ג' פברואר 1660 (ת"ך).

פרק שלשה עשר.

שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ.

שבע מצות בני נח, המה אבני שתיה ומוסדות תבל. חוקים מוחלטים ונמוסים אשר קימו וקבלו כל העמים המתוקנים, וחובות אדם באשר הוא אדם ובן החברה. ומי שעובר עליהם הוא פורץ גדרות עולם, ובן בליעל וחדל אישים אליבא דכולא עלמא.

א) שלא לעבוד לאלילים.

ב) שלא לקחת אשת איש אחר (והקרובות).

ג) שלא להרוג נפש.

ד) שלא לאכול אבר מן החי.

ה) שלא לקלל שם ה'.

ו) שלא לגזול ולגנוב.

ז) חובה שיהיו שופטים ובתי דין לשפוט בין איש ובין רעהו [א].

האיש השומר מצוות אלה הוא מחסידי האומות. ויש לו חלק לעולם הבא [ב].

א) סנהדרין נו. וטימן לזכרון א. ב. ג. ד. "אבר מן החי, "כרכות השם, "גזל", "גילוי עריות ושפיכות דמים.

ב) רמב"ם פ"ת ממלכים הל"א, פי"ר מאמרי בואת ח"ן, פ"ג מתשובה ה"ב.

פרק ארבעה עשר.

טַעֲמִים עַל מִשְׁפָּטִים כְּנֶגְדָּם.

(א)

לא תחיה כל נשמה: (דברים כ. טז.) – מפורש בתורה הטעם "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלקיכם (שם יח).

אבל לא היה זה חוק אכזרי מוחלט כלל, ובנקל מאד היו יכולים להנצל ולהשאר בחיים כי אם היו חוזרים בתשובה היו מקבלים אותם ממש"ה: וספרי שופטים קכג. ותוספות ניטין מו. ד"ה כיון).

"שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ: הראשון: מי שרוצה לברוח יברח. וחזר ושלח: מי שרוצה להשלים ישלים. וחזר ושלח: מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה". (רמב"ם פ"ו ממלכים ה"ה, וירושלמי פ"ו שביעית ה"א) א).

א) המלך שישכון גזר על יהודי מפורד שימירו דתם ואם לא, יהרגם. ואמר: ביון שאוכל להכריחם לרחי אעשה כן כמו שהיו הם עושים לנו אלו היה להם מלכות. יהושב רובירטו החכם לפניו ואמר: אדוננו המלך, משה רבם ויהושע משרתו לא הכריחו לכל אומות שתקבל דת משה רק שבע מצות בני נח, ועוד שיהושע כאשר נלחם על עיר יחומה היה מכריז ואומר: "תרוצה להשלים ישלים, והרוצה לברוח יברח, והרוצה להלחם ילחם". אמר המלך: יהושע היה מלך בזמנו ואני בזמני... (שבם יחדות הגורה השמשית).

(ב)

לנכרי תשיך: (דברים כג, כא) –

א) אין זה מצוה להלוות לנכרי בנשך רק רשות לאדם לעשות כן (ראב"ד ס"ה ממלוה ה"א, רמב"ן ורשב"א, ס' של"ה דף רסו).

ב) "לא התירה תורה רבית כי אם בשבעה עמים הרעים, ולזרע אדום לא יאמר נכרי כי הוא נקרא: אח כאמור: לא תתעב אדומי כי אחיך הוא וכן ישמעאל ושאר האומות לא נקראו בשם נכרי" (אברבנאל דברים כג כא) וכן כ' בס' שבט יהודה גזרה שביעית: "השיב טומאש חליפה שתורתם התירה להם כי הבריבייא (התורה) אומרת: לנכרי תשיך והנכרי היינו מי שאינו מאמין שום אמונה ואומר: לאחיך לא תשיך, ואנו עם היהודים אחים אנחנו שכן אמר הנביא (מלאכי א, ב.) הלא אח עשו ליעקב והם הודו האחוה ואמרו: כה אמר אחיך ישראל (במדבר כ, יד).

ג) התלמוד מרחיק ומתעב לקיחת רבית מנכרי ואומר שרכוש של רבית ירד לטמיון ולא יצלח. – "מרבה הוא בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו" (משלי כח ח) – לא נצרכא אלא אפילו רבית דנכרי" (שסופו ששולטים ממנו את הונו. – בבא מציעא ע:) ומשובח ומהולל איש שנזהר מקחת רבית מנכרי – "כספו לא נתן בנשך" (תהלים טו, ה) אפילו ברבית נכרי (מכות כד.).

ד) אם יש אגודה אחת שיש לה תקנות ותנאים שעל פיהם מתנהגים חבריה איש עם אחיו, היתכן שאיש מן השוק שאיננו חבר לה יבקש לו כל הזכיות של החברים אף שהוא איננו נושא בעול עמהם? כן הדבר הזה, בני ישראל חייבים על פי התורה להלוות איש לרעהו בלי נשך. ראובן מלוה לשמעון חנם מפני שכאשר יצטרך הוא להלואה יליה גם שמעון לו חנם. אבל הנכרי שמותר לו לקחת רבית מישראל ואם ידרוש היהודי הלואה ממנו, יקח מאתו נשך, באיזה זכות יבקש הנכרי שהיהודי יליה לו בלי רבית? ופשוט שעל פי ישר רשות לישראל לקחת ממנו רבית, כיון שאין ברית הדדית ביניהם.

ה) איש שדה אי אפשר לו לשלם נשך כסף או נשך אוכל, והלוקח ממנו נשך הוא נושכו וחובלו וסופו יהי לעני וינשל מאדמתו, כי לא תוכל האדמה לתת כחה להספיק לשלם גם את הנשך, ורב לעובר אדמתו כי ישבע לחם.

לא כן העושה מסחר וקנין, לא רק שהלואה ברבית איננה מזיקה לו, אך היא לו לתועלת וברכה רבה בה, כי המסחר נוסר על יסורות הלואה ובלעדה לא יוכל המסחר עמוד והסוחר לא יתקיים ברכוש עצמו ובהכרח עליו ללות מאחרים ונח ויפה לו אם ימצא הלואה ברבית, למען מסחרו יחפתח ויגדל, ויעשה סדי למכביר וימצא כפלים ופי שלשה שכר לפעולתו, ובמיטב כספו הוא משלם את הרבית, כי הוא חושב את הנושה לשותף במסחרו שנתן לו את כספו למחצית שכר והרבית היא חלק מהרוח וזה טובת שניהם, זה נהנה והשני לא חסר.

בני ישראל בארצם היו רובם ככולם העוסקים עובדי אדמה. אבל עמי הנכר אשר ישבו בתוכם לא היתה להם אחוזה. הם הביאו ממרחקים סחורה ועשו מקנה וקנין עם היהודים ב).

ולכן לנכרי תשיך (היינו מסוחר חוכל לקחת רבית בהלואה, כי לא ירע מחסור על ידי זה) אבל לאחיך (בעל שדה וכרם) לא תשיך (כי הרוס תהרוס את קיומו. וסוף סוף חפול אחוזתו ביד הנושה ותסוב נחלה מאיש לאיש וממטה אל מטה).

תורת משה לא אסרה רק רבית מופרזת לבר, אך אף רבית קצובה ומוגבלת בכמות היותר קטנה שמחירים בכל הארצות.

אחרי כן ברבות הימים ונשחנו העתים ונתחלפו חנאי החיים אצל היהודים על ידי הרדיפות, והמושלים אסרו להם להתעסק בעבודת הארמה ובכל עסקים אחרים והניחו להם להתפרנס כדי חייהם רק

ב) הכנענים אשר נשארו בארץ היו סוחרים וזה שאמר: סרין עשתה והסכור זחנור נתנה לכנעני" (משלי לא, כד) היינו לסוחר. ו"בת איש כנעני" (בראשית לח, ב) תרגם אונקלוס: בת גבר "חנרא".

כהלואה ברבית. וביהוד מצת שהורה האפיפיור אלכסנדר השלישי (שנת 1179) כי על פי דתם אסורים הנוצרים לקחת אפילו רבית כל שהיא. והטיל חרם על כל הנוצרים המלוים ברבית, והתיר עסק הרבית ליהודים מפני שהם בלתי מאמינים בדתם, והלוואות ברבית היה נחוץ להמושלים הקטנים והאצילים שחסרו להם מעות מזומנים, והמלוים הנוצרים לקחו מהם נשך יותר מכפלים מכדי אשר לקחו היהודים. (ריינאך 147 xx R. E. I. ואוצר) [ג].

(ג)

נגיחת השור:

שור של ישראל שנגח שור של נכרי פטור ושור של נכרי שנגח לשור של ישראל בין חם בין מועד משלם נזק שלם (בבא קמא פ"ד מ"ג).

בימים מקדם כבר התרעמו העמים והרגישו על חק זה כמו שמספר התלמוד: (שם לח.) „וכבר שלחו המושלים שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל: „למדונו תורתכם!". קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתם אמרו להם: דקדקנו בכל תורתכם ואמת היא, חוץ מדבר זה שאתם אומרים: שור של ישראל... ממה נפשך, אי רועהו דוקא, אפילו נכרי שנגח של ישראל יהי פטור, ואי רצהו לאו דוקא, אפילו ישראל שנגח של נכרי יהי חייב!...

אבל התשובות המה אלה: — א) החק הזת מדבר בנכרים פראים, שאינם בני תרבות ואין להם ראשי יסודי משפטי אדם ואינם מקיימים גם שבע מצות בני נח כאמור בתלמוד שם: „ראה ויתר גוים" (חבקוק ג. ו.) — ראה שבע מצות שנצטוו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתיר ממונם לישראל".

ג) תשובה ה' איננה עוסקת בהלכה ואין זה נוגע לענין דינא.

– „ואל תתמה על דבר זה ואל יקשה בעיניך כמו שלא יקשה בעיניך שהיטת הבהמות ואף שלא תטאו, לפי שמי שאין בו שלמות המדות האנושיות אינו בכלל האדם על האמת אבל תכלית מציאותו לצורך האדם". (רמב"ם בפירוש המשנה שם).

ואנשים הפורצים כל תק ונוהגים: „כל ראלים גבר" ומשפט האגרוף, אין להם זכות ליהנות ממשפט הדת והם מתוץ לחק.

ב) מוסכם כי הנכרי המתגורר במדינה אינו יכול לתבוע מן הזכיות שיש לאזרח הארץ אם לא יוכית שאנשי הארץ המתגוררים במקום מולדתו יש להם גם כן אותן הזכיות, וכן הוא בתוקי אוסטריא סימן ל"ג (§ 33) „רעך פרעמדען קאָמען איבערהויפט גלייכע בירגער-ליכע רעכטע מיט דען איינגעבוירענען צו, אַבער די מיסטען בעוויזען דאַס רער שטאַאַט דעם זי אַנגעהערען, די הירלענדיגען שטאַאַטסבירגער אין ריקזיכט דעם רעכטעס ווי די זייניגע בעהאנדלען" וכן בתורת תוקי צרפת (§ 11)

ובימים ההם, לא היו האומות נוהגות זו עם זו ביושר וצדק, ואף אותם העמים שהיו להם תוקים ומשפטים ישרים לא היו תושבים לנכרים המתגוררים ביניהם, רק אם היו כאומה תקיפה שהיה פוחדה נופל עליהם, וקרוב הדבר שאיש יהודי היושב בגלות אז, והיה שור של נכרי נוגח שורו, לא היה דין ודיין שיכרית הנכרי לשלם נזק היהודי, אבל אם היה שור של יהודי נוגח שור הנכרי היו אנשי הארץ מוציאים מידו תשלומי הנזק, ושפטו להם תכמים גם כן כמשפט הזה (שד"ל בבית האוצר דף מט).

ומפורש בירושלמי (בבא קמא פ"ד ה"ג) שהמשפט הזה דנים את הנכרים כדיניהם הם. וכן כתב רמב"ם (פ"ת מנזקי ממון ה"ה) „שור של ישראל שנגח שור של נכרי בין תם בין מועד פטור לפי שאין הנכרים מתייבים את הארם על בהמתו שהזיקה והרי אנו דנים להם כדיניהם" וזה טעם על אבדת נכרי שמותרת לפי שהנכרים לא השיבו אבדות לישראל וכמו שאמרו בתלמוד (בבא מציעא כד.): מצא

מציאה אם רוב נכרים נתיאשו הבעלים מהם (מפני שהנכרים לא ישיבו).

ובאמת העמים הקדמונים לא הענישו כלל על שור שנגח שור רעהו, ובחוקי חמורבי: כי יגח שור את איש והמיתו אין שום טענה, וכי יהיה לאיש שור נגח והועד בבעליו מומו, והוא לא גדר את קרניו ואת השור לא שמר והמית איש, מחצית מנה כסף יתן, והעונש הזה שוה למי שיכרות עץ בגן רעהו בלי רשות הבעלים. (די געזעצע האמוראבים, סימן 250–1 אוצר ג 259).

„ומה שהנכרי משלם בין תם בין מועד נזק שלם – קנס הוא להם לפי שאינם זהירים ואינם מסלקים הנזק, ואם לא תחייב אותם על נזקי בהמתם אין משמרים אותה ומפסידים ממון הבריות" (רמב"ם מקנה הנ"ל ד).

(ד)

גוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח:).

א) אם הנכרי שובת מפני שחביב עליו יום השבת של ישראל, היה מתגייר ונכנס בכלל ישראל, והוא איננו עושה כן ולא נספח על בית יעקב. גם איננו עומד בדתו ככל אחיו, והוא מהדש דת נדשה בתעורבות, וכל חידוש דת פורץ פרצות בשלות החברה ומהרס שלום המדינה ומביא לאסונות רבים, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"י ממלכים ה"ט) „כללו של דבר אין מניחים אותם לחדש דת ולעשות מצות לעצמם

ד) בשבט יהודה נגרה שביעית: הגיד החכם שומאש למלך ספרד אלפונסו בשם השר אברבנאל מיחום מלכות בית דוד שבא משביליא „כי או שנכרי הוא מי שאינו מאמין בעקרי הדת אבל הנוצרי אינו בכלל זה כיון שמאמין בחדוש העולם ובהשגחה, או שבענין חשוורים הוא שאמרו מפור מפני שהוא נזק מסמון למסון והיהודי אינו יודע בסיב השמירה כמו הנכרי שהוא בעל מקנת תמידי" – אמר המלך שמחתי מאד בדבריך ויותר בדברי האברבנאל ומה מאד השמחני אם תמשכנו שיבוא אלינו לחצרותנו.

בדעתם, אלא אי יהיה גר צדק ויקבל כל המצות או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע" – וסוף סוף אין ממיתים אותו בידי אדם (רמב"ם שם).

ב) פעמים רבות גזרו גזרות על התורה, והיו כמה נכרים אשר התחפשו והתערבו עם היהודים לשמור את השבת כמנהג היהודים למען תפוש אותם בלבם ואז לא יבצר מהם להעליל עליהם ולמסרם למלכות ולהמילם בשואה ויהודים לאלפים נהרגו על ידי מרגלים ומוסרים כאלה, ולכן אמרו חכמים שחייבים מיתה על פי הכלל: "הבא להרגך השכם להרגו" (ובמו שהבאתי למעלה פרק שלישי (א).

ג) סיניקא הרומי מאשים את ישראל בעצלות בשמירת השבת שמתבטלים ממלאכה חלק שביעי מימי חייהם. וכן הוא במדרש איכה (א, ז) "ראוה צרים שחקו על משבתיה". ולפי שטותם הדין עמם כי אין לך עברה גדולה מן הבטלה המביאה לידי שעמום, אבל השבת של היהודים לא ניתן לבלוי זמן לבטלה רק לעבודה רוחנית לתורה ולתפלה "כי קודש היא לכם" (שמות לא, יד) – והנכרי ששבת מכל מלאכה לשם בטלה וחפשיות לבד, ואינו עוסק בישובו של עולם, הוא מתנוונה והולך ואין אדם מת אלא מן הבטלה שמוציאתו מן העולם.

(ה)

בזי העוסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין נט). וכן אמרו: אין מוסרים דברי תורה לנכרי שנאמר מגיד דבריו ליעקב לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (חגיגה יג).

א) הטעם מפני חשש הידוש דת כאשר כתב הרמב"ם מובא בהמצלה אות ד' (א).

בז) לפנים היה מנהג נפרץ לבעלי דתות שונות להתוכח עם היהודים בענייני דת. ועוד בימי התלמוד היה כן מעשים בכל יום, והיה בית קבוע לוכוחים נקרא בי אבידן (שבת קסז. קנב. ע"ז יז: ועוד) ולא להושיר והאמת והשכל היה הנצחון, רק אגרוף רשע שקר ובערות נשאו ראש. והיהודים בימי הבינים סבלו תלאות וצרות רבות מן הוכוחים ההמה. „לכו נא ונוכחה!" – היה קול קורא לפרעות לגירושים, ולרציחות לשוד ולבזה. ועל כל גוי שלומד תורה הביטו בחשד שכוונתו לעשותה פלסתר ולזרוק ממנה אבני קלע וסם המות ליהודים ולתורה.

בח) יש לומר שהאיסור מוסב רק על תורה שבעל פה וסודות התורה. אבל תורה שבכתב מותר לנכרי ללמוד ולנו ללמדו וכמפורש במשנה (סוטה פ"ג מ"ה) „וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון", ושם בתלמוד (סוטה לה:) „אמר לו ר' שמעון: לדבריך היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה?" (הלא לא נצטוו לכותבה בשבעים לשון אלא לבא וללמדה כל הרוצה שלא יהא פתחון פה לאומות לומר לא היה לנו מהיכן ללמדה – רש"י, והרבה חכמים הודו תנ"ך לנכרים.

המקובל ר' משה בוטריל (חי במאה השניה לאלף זה) חיבר פירוש לספר יצירה וכותב שחברו לבקשת הנוצרי מגיסטרו יואן ולמד אותו תורה.

ר' אליה בחור (היה במאה השלישית לאלף זה) הודה תורת משה להקרדינל אינידיו וכותב כי הרבה חכמים למדו תורה לנכרים, ומעיד כי תלמידיו הנכרים המה אנשים ישרים ומטיבים לישראל.

ר' יעקב לאאנס רופא הקיסר פרידריך למד תורה וחכמת ישראל את יאהאן רייכלין הנודע למשגב שהציל את התלמוד ממשרפה, והקיסר מקסימיליאן שהסיתו המומר פפעפרקורן ויוציא פקודה לשרוף כל ספרי התלמוד, הכריעהו רייכלין באמרי יושר להשיב אחור פקודתו ולהשיב ליהודים את הספרים אשר לוקחו מאתם.

וגם מפי ר' עובדיה ספורנו למד דייכלין כללי התורה במשך ימי שבתו בדומי.

„יכול אדם ללמד המצות לנוצרים והשכר והעונש כי יש שיחזרו מהם למוטב והם מודים כי תורתנו זאת היא מן השמים והיא כתובה אצלם בשלימותה אך לפעמים ינלו פנים שלא כהלכה וכמה מהם חוזרים למוטב, ואין בזה מכשול לישראל" (תשובות הרמב"ם סימן נ) [ה].

וכן היו חכמים אשר למדו מכל אדם ולא נסוגו אחור מלבקש תורה גם מפי חכמי העמים.

ר' שמואל הנגיד בספר העושר (מובא בפירוש שיר השירים לר' יוסף עקנין) מביא באורי חכמים נכרים על כתבי הקודש ובאחר ממאמריו מביא מכתב ר' מצליח בן אלבזק דיין בסיציליא שכותב אליו כי פעם אחת נתחבטו בני ישיבתו של ר' האי גאון על באור הכתוב בתהלים (קמא. ה.) שמן ראש אל יניא ראשי, אז הראה ר' האי גאון את הרב מצליח על הכהן (קטוליקוס) שהיה נודע לפרשן ופשטן בכתבי קודש לשאול אותו את הבאור. ובתחלה פקפק ר' מצליח וימאן לבקש תורה מגוי, אך ר' האי הרגיע רוחו בהודותו על אבות העולם אשר לא נמנעו לשאול מפי אינם בני ברית וגם מהרועים למדו לפתור פירושי אישי מלות בתנ"ך. וילך ר' מצליח אל הכהן. והקטוליקוס נתן לו את העתקת הפסוק בשפת סורית.

רבינו בחיי כתב בהקדמת ספר חובת הלבבות (דפוס ווארשא יח.) „סמכתי להם דברי החסידים והחכמים שבכל אומה שהניעו דבריהם אלינו וכו' ואמרו כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם.

ה) וכן כתב בספר באר שבע חלק באר מים חיים סי' יד שמותר ללמד לנכרי תורה, ובספר חכלים בנעימים חלק ב סי' סג. סד. ברורתי שתורה שבכתב מותר ללמדם, ועי' שדי חמד דברי חבמים קלח ופ' ויהי יעקב יו"ד נג וגליון שם. ותשובות הר"צ חיות סי לב ודברי ישבר צו צז.

ר' יעקב אנטולי בהקדמת ספרו מלמד התלמידים אומר: „בחכמות העיוניות למדתי לפני החכם הגדול חותני ר' שמואל נ"ר בן ר' יהודה אבן תבון והחכם הגדול מיכאל שמו[1] וכשנזדמן לנו פסוק מן הפסוקים שהיה אומר בו דבר חכמה הייתי מקבלו וכותב אותו בשמו, ואין ראוי לחכם לתפוש אותי בזה ולא לבזות הדבר הכתוב בשמו לפי שאינו מבני עמנו, כי אין לבחון הדבר רק מצד עצמו לא מצד אומרו". וכיוצא בזה כתב הרמב"ם (פי"ז מקדוש החודש הכ"ה) „ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם... אין חוששים למחבר בין שחברו נביאים בין שחברו אוחם נכרים"...

(ו)

בן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד שלא בהתראת (סנהדרין נז:) ונהרג על גזל אף פחות משוה פרוטה (שם נו.).

יהודה לבדו חרץ משפטו על תמר: „הוציאוה ותשרף" (בראשית לח. כד). משה צוה להרוג עובדי העגל ושניהם היו בלי כל התראה. ובדור המבול: „קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם" (בראשית ו. יג) והמיתו אותם רק על הגזל, וכן בנגבת התרפים אמר יעקב: „עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה" ושם לא. לב) וכן אמרו האחים בנגבת הגביע: „אשר ימצא אתו מעבדיך ומת" (שם מד. ט) הרי שגנבה ונזלה במיתה ובלי כל התראה. ולמנים גם על עברה קלה ענשו במיתה כמו שכתב בספר רוח המשפטים לחכם Montesquinan[1] וכן במשפטי המחוקק Drako היוני באתונא שהרגו נגב על כל שהוא, וכן היה נוהג באנגליא. ובלי כל התראה נהוג גם עתה בכל בתי משפט בכל הארצות.

---

1) על פי דעת ד"ר שטיינשניידר הוא מיכאל סקאטוס אחד מגדולי חכמי הנוצרים, אשר מספרו „תולדות מבע החיות" נמצא בכתב יד העתקה עברית. (מאזן על דונולי צד 83–82).

2) עיין ערכים מאמר נ שב"ד.

(ז)

אתם קרוים אדם ואין נכרים קרוים אדם (יבמות סא.) [ח].

א) אין הכוונה שאלף ושש מאות מיליון אנשים, שבהם אלפים ורבבות חכמים וישרים, דומים לחמור ואינם אדם, והלא המשנה אומרת: חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג מי"ד). וגם הלא חסידי האומות יש להם חלק לעולם הבא (רמב"ם פ"ח ממלכים הי"א) – אך הבאור הוא: כל מקום שמזכיר בתורה אדם, מוסב לענין הדין רק על ישראל שנתנה להם תורה ולא לאומות העולם.

ב) שם (ביבמות) מדבר מענין טומאה שקברי נכרים אינם מטמאים באוהל, דכתיב אדם כי ימות באוהל (במדבר יט. יד) שרק יהודי מטמא, ואין בזה מה להתלונן כמו שלא שמענו כי בנות הכהנים תהי להם תרעומות על שאינם מוזהרות על הטומאה רק זכרי כהונה לבד.

ג) אין מאמר זה נוגע בזכויותיו של הנכרי באופן ממשי, ואינו מתיחס להן בשלילה לגרוע מהן באשר הנכרי איננו אדם ובשגם איננו בשר, והוא מתיר להרוג אותו או לעשוק את רכושו, חלילה ממחשבת פגול כזו. ויגיד עליו רעו המאמר: כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם,

---

ח) בשכם יהורה נזרה ארבעים ואחת: "הגיר האפיפיור מרקו פלורנטין למנל הבורת היהורים: התלמוד אומר שאין האומות קרוים אדם, אשתחוה לכם. אם תאמרו לי: איזה אנושיות יש בכם יותר ממה שיש בנו? – השיב רון שלמה הלוי: לא על אנושיות נאמר, כי אם על הנרוש והשעבוד כי אנו תחת אדם הראשון וכמו שהוא חבא ונורש מן עדן כן אנו מנורשים מן עדן שלנו הם: ארצנו ירושלים והמקרש. השיב האפיפור: ה' יודע מחשבות ובודאי אנשי התלמוד חיתה כוונתם להתניף אתכם. השיב השלית: לא ארונגו, מאמר הנביא יתוקאל הוא: צאן מרעיתי אדם אתם (לד. לא). השיב האפיפיור: הפסוק אומר: אף שקראתיכם "צאן" לא תחשבו שלא תענשו בבהמח, כי באמת "אדם" אתם בעלי שכל..."

בל אדם שאין לו קרקע אינו אדם (יבמות סג.) והיתכן שהכוונה שמותר לרצחם נפש? וכן „כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה חייב מיתה" (שם סד.) „ודלא יליף קטלא חייב" (אבות פ"א מי"ג) „כיח בפני רבו חייב מיתה" (ערובין צט.) וכאלה מאמרים רבים.

(ח)

טוב שבגוים הרוג (מסכת סופרים פט"ו ה"י).

הנוסח האמתי במסכת סופרים הוא: מוב שבגוים בשעת מלחמה הרוג, וכן כתבו תוספות עבודה זרה (כו: דבור: ולא) דבירושלמי סוף קדושין מפרש דהיינו בשעת מלחמה והראיה מ„ויקח שש מאות רכב בחור" (שמות יד ז.) ומהיכן היו? אם תאמר משל מצרים, הרי נאמר: וימת כל מקנה מצרים, ואם תאמר משל ישראל, והלא נאמר: וגם מקננו ילך עמנו. משל מי היו? — משל הירא את דבר ה' מעבדי פרעה, מכאן היה ר' שמעון אומר: מוב שבמצרים בשעת מלחמה הרוג. והנוסח הישן לא היה טוב שבגוים אלא טוב שבמצרים (מדרש תנחומא בשלח ח'. רש"י ורבינו בחיי שם).

ב) במסכת סופרים שם כתוב: (וכן בירושלמי קדושין פ"ד הי"א) „טוב שברופאים לגיהנם תני ר' שמעון בן יוחאי טוב שבגוים בשעת מלחמה הרוג הכשרה שבנשים בעלת כשפים". הנה אותו מאמר כולל ומחבר גוים רופאים ונשים כאחד וחורץ משפטם להורג ולגיהנם, וכי יעלה על הדעת ששמואל ירחינאי, הרמב"ם, הרמב"ן והר"ן שהיו רופאים יהיו נוחלי גיהנם? או שכל הנשים הכשרות והמובות הן מכשפות ומשפמן נאמר בתורה: מכשפה לא תחיה? והלא אדרבא אמרו בתלמוד: „האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו עליו הכתוב אומר: וידעת כי שלום אהלך (יבמות סב:) „אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו" (בבא מציעא נט.).

ובהכרת, שכל אלה הנה מליצות והגלגות על דופאים יחידים שסמכו יותר מדאי על חכמתם והקלו ראש בחיי החולים, ונשים יחידות ממין „אשה פרושה" (סוטה כ.) „ובתולה צלייניתי" (שם כב.) שנראות כבשרות ולסוף ראו שהן קלות ראש ובעלי אמונה תפלת והזיה וכשפים. וככה יש גם מן הגוים שנראים כאוהבים ובקרבם ישימו ארבם ועלינו להזהר ולא לתת אמון בם.

(ט)

מברכים שלא עשני גוי (תוספתא ברכות פ"ז. ועי' מנחות מג:).

אין זה כל בזיון לעמים. כי הכוונה רק מפני שלנו נתן ה' תורה ולא להם. כמו שמבאר בתוספתא שם: גוי שנאמר: „כל הגוים כאין נגדו" (ישעיה מ. יז), וכמו כן מברכים: שלא עשני אשה (שם ושם) אף שהתלמוד צוה להאנשים להוקיר ולאהוב את נשותיהם, אך הגמוק הוא גם כן מפני שאין האשה בת מצות כמבואר בתוספתא. וכן ברך סקרטוס בכל יום: שעשאו אדם ולא בהמה, איש ולא אשה יוני ולא ברבר. (את כל הגוים שאינם יונים קראו אז: ברברים). וארסטו כתב: אין השארת הנפש רק למלומדים (זרובבל חלק ב' 16 גם 28).

פרק חמשה עשר.

הַנּוֹצְרִים. הָאֶבְיוֹנִים וְאוֹתוֹ הָאִישׁ בַּתַּלְמוּד.

הנוצרים היו ידועים לחכמינו ונזכרים בתלמוד. בתענית פ"ד מ"ג אנשי המעמד לא התענו באחד בשבת. ונותן טעם במסכת סופרים (פי"ז ה"ה) מפני הנוצרים שלא יאמרו: על כי אנו שמחים בראשון היהודים מתענים בו, ואף כי קביעת יום אחד בשבת לאיד הנוצרים, היה רק עשרים שנה אחר חרבן המקדש, ואז כבר פסקו המעמדות, אך אפשר כי גם אחר החרבן היה עוד המנהג להתענות קיים[א].

וכן אמר שמואל: יום ראשון לדברי ר' ישמעאל לעולם אסור לישא וליתן עם הנוצרים (עבודה זרה ו.) וכן (סנהדרין נח:) אמר רבינא צרי ששבת אף שני בשבת חייב, והשמים אחר בשבת מפני שאז הוא שובת מפני דתו, אלא אפילו שני בשבת שאין השביתה לשם דת רק משום מנוחה חייב[ב].

א) כיוצא מראה ירושלמי תענית שם בתב ר"ש בן נחמני שאומר בתענית כז: מפני שהוא שלישי ליצירת הוא מתאים עם מה שאמר ר' יוחנן מפני הנוצרים, דאין לומר שירוש נוצרים נכרים רהא מעמדות תקנו ביסי דור ושלמה ואו לא היו עוד נוצרים אלא „נוצרים" היינו „נכראים" וכן בתב נחל אשכול חלק ב דף ס. אבל הלא בבסכת סופרים מפורש דסוסב על האומות. וצריך לומר דאף דמעמדות היו מקדם אבל תקנת התענית תרשת היא ולפנים לא התענו.

ב) עיין רמב"ם בפירוש המשנה עבודה זרה פ"א סנ אסור לשאת ולתת עם נוי שמאמין באחד בשבת וינהג באחד בשבת מה שינהג ביום אידם. וכן בתב פ"ו מעבודת כוכבים ה"ד: נוצרים עובדי עבודה זרה הם ויום ראשון הוא יום אידם.

ויען כי הנוצרים הראשונים חשבו את עצמם כיהודים והיו מעורבים עמהם. הוכרחו החכמים לפרסם משפטם ודיניהם ויגדרו על שחיטתם שהיא נבלה, על פתם ועל יינם, ועל ספריהם שהם ספרי קוסמים ופירותיהם טבלים ובניהם ממזרים (חולין יג:) וספר תורה שכתבו ישרף (גיטין מה:).

ונגד הנוצרים והמתפשים שהתערבו ביהודים והם הלשינו עליהם, ומסרו אותם למלכות, תקנו ברכת ולמלשינים אל תהי תקוה, הנקראת ברכת המינים, על ידי שמואל הקטן ביבנה (ברכות כח:)[ג]. והוסיפו בברכת „על הצדיקים" ועל גרי הצדק, הינו לא רמאים וצבועים המתאמרים לגרים.

ויש מאמרים רבים בתלמוד שהם מכוונים נגד הנוצרים ודעותיהם.

הנוצרים התזיקו בשטה שמיום שעמד ישו ללמד נתבטלו המצות והתוקים ואין קיומם הכרת כלל והכל תלוי באמונת משיחם. נגד זה אמרו בעדיות (פ"ח מ"ז) שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב ואין כל חדש, ואלה המצות: שאין נביא רשאי לחדש (יומא פ, ותורת כהנים סוף בחוקותי) ואין התורה עתידה שתתבטל (ירושלמי מגילה פ"א ה"ה). ולא נתנה תורה על תנאי (מכילתא יתרו פ"ב) ולא בשמים היא, ואין משגיחים בבת קול (בבא מציעא נט:) – ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם. אומות שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתם (הזוהמא אינה נפסקת רק על ידי התורה. שבת קמו). כל אלה הדברות הם בכוונה נגד השיטה הכוזבה שהתורה נתנה על תנאי ויכולים להעביר המצות המעשיות. וזה שאמר ר' שמעון בן גמליאל: לא המדרש עיקר אלא המעשה (אבות פ"א מי"ז).

וזה כוונת מאמר ר' אלעזר המודעי (אבות פ"ג מי"א): „המחלל

ג) והפירוש שם שנתקן כנגד: אל הכפור הרעים, היינו שנוהגים כבוד גם לאחר, „וכנגד אחר שכקריאת שמע" היינו שאין להם אחדות רק שתי רשויות.

את הקדשים (מחלל שבת קודש) והמבזה את המועדות ומפר בריתו של אברהם אבינו (מבטל את המילה) ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה אף על פי שיש בידו הודה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא". מי זה מבטל מועדים ומילה ויש בידו תורה? וברור שזה נאמר נגד הכת הזאת שבטלו מילה ושבת. וזאת היתה שיטתם וחמצית למודם.

וזה גם באוד משנה (מגילה פ"ג מ"ט): האומר יברכוך טובים הרי זה דרך מינות. על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקים אותו. ובתלמוד (כה.) "מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינם אלא גזרות" – מפני שהאבנגליום וכתבי השלוחים דרשו טעמי מצות ועשו לעיקר כי מדות ה' המה רחמים והדת היא דת האהבה.

גם המאמר: "משרבו מושכי הרוק רבו היהירים (סוטה מז:) שאין לו כל באור. יתכן שמוסב על כת מתלמידי ישו אשר העלו מרפא וארוכה לחולים ברוק שבפיהם והדבו בזה אותות תפלאות כמסופר בברית החדשה (מרק קפיטל 7. 33. 34) (נר מערבי 199).

ועל האבנגליום אמרו חכמים: "הגליונים וספרי המינים (הנוצרים) אין מצילים אותם מפני הדליקה ר' יוסי אומר בתוך קודר את האזכרות שבהם והשאר שורפם. אמד ר' טרפון: אקפח את בני שאם יבאו לידי אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש דן להבישו נכנס לבית אליליהם ואינו נכנס לבתיהם של אלו שהללו מכירים וכופרים..." (שבת קטז.) ואולי מזה שאמרו בירושלמי (פ"ג מעשרות ה"ד) ר' זעירא קרא לספרי אגדות ספרי קוסמים, כוונתו לספרי הנוצרים שכתבו דרשות ואגדות וכמו שאמרו (חולין יג. הנ"ל) ספריהם ספרי קוסמים, ויש לומר שעליהם אמר ר' חייא בר אבא (ירושלמי שבת פט"ז ה"א) כשראה ספר אגדה: "הידד שכתבה את הספר תקטע".

וברור שמשמש ר' גמליאל ואחותו על אודות הירושה היתה לפני שומם נוצרי (שבת קטז:) והמאמר: "לא באתי לגרוע מתורת משה

ולא להוסיף עליה" (שם) הוא כנודע דברי ישו שלא בא לעקור את התורה.

"ואותו האיש ישו", כותבי דברי ימי עולם בזמנו לא הזכידו אותו כלל. ומה שנזכר ביוסיפון (קרמוניות סי"ח פ"ג), מוסכם מכל הסופרים המבקרים שזה זיוף והוספה מאוחרת מן הנוצרים כותבי הברית החדשה משקרים ואינם יודעים את זמנו. במקום אחר נאמר שהיה ביסי שמעון הצדיק (לוקוס ג. כה.) ואם כן היה ערך שלש מאות שנה לפני ספירתם. ושוב אומר שפוילים הוא שאול היה תלמידו של ר' גמליאל הזקן (מפעלות ה. לג) ולפי חשבון זה נולד ישו מאה ושבעים שנה לפני זמנו.

בתלמוד מדובר בו בכמה מקומות (שבת קו: ותוספות רבוי בן פנדא. גיטין נז., סוטה מז. סנהדרין מג: סז. קז: עבודה זרה כז: וערוד. וגם במאמרי התלמוד יש מבוכה רבה מתי היה. כי על פי סוטת מג. היה תלמידו של יהושע בן פרחיה שהיה כמאתים שנה לפני החרבן. ובספר צמח דוד מביא בשם תלמוד סנהדרין פי"א שהיו שני ישו, אבל לא נמצא שם כן [ד].

ישו נדון על ידי פנטיוס נציב הרומי ונתלה על הצלב בירושלים בשנת 29 למספרם ערב הפסח. על אשר אמר כי הוא משיח או מלך ישראל (מתי כ"ו, סג–סה, מרקוס יד נח. לוקוס כב. ט) וכל המסורות כי הסנהדרין שפטוהו למיתה בברכו את השם המפורש, המה בדויות וכזבות, כי מיתת הצלב לא היתה מיתת בית דין רק צורת המלכות ונזכרה מיתה אכזריה זו במשנה (יבמות פט"ז מ"ג) בצוותו מנוייר וצלוב. גם הוא נתלה ערב פסח (סנהדרין מג:) שזו בראשון לפסח כפי דבריהם (מרקוס יד. יב) וסנהדרין אין

ד) עין אשכול חלק א 18 ומן הלידת ישו היה מאה ושלשים וחמש שנה לפני חשבון ובחל אשכול שם שאין החשבון מצומצם, ובשם סנן אבות ח"ב פ"ד שהיה ביסי ר' אליעזר.

דנים והורגים בערב יום טוב וביום טוב (סנהדרין לב. לה).

הנוסע הרוסי ניקולי נוטוביטש מספר בספר מסעותיו כי מצא במדינת טיבעט כתב יד המכיל תולדות הנביא איסא והוא ישו הנוצרי, ושם מפורש כי הסנהדרין מאנו לתרוץ משפט מות עליו, כי אם נהפוך הוא, הם אמרו לפנטיוס כי הוא שופך דם נקי, ואין ספק באמתת הדבר ו„השליחים" וסופרי ברית החדשה כתבו והשרישו שקר עשנאה עולמית ויעשו לבני ישראל בכיה לדורות (נצח ישראל 417.

פרק ששה עשר.

הַמָּשִׁיחַ שֶׁלָּנוּ.

אמונת המשיח מקורה בתורה (דברים ל. ג–ד) „ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך". ובספרי הנביאים וביחוד בספר דניאל ובתלמוד מאמרים רבים בענין המשיח. ומסורת שיהיו שני משיחים: משיח בן יוסף שיהרג (סוכה נב.) ומשיח בן דוד שיגאל את ישראל וימלוך עליהם ונקרא: בן דוד (סנהדרין צז.) ודוד (מגילה יז:) וברור שהוא מזרע דוד. (ישעיה יא. א).

הרמב"ם (מלכים פי"א ה"ג) כתב „שר' עקיבא היה נושא כלי בן כוזיבא והיה אומר עליו שהוא מלך המשיח. וכיון שנהרג נודע להם שאינו משיח". ואף שמקורו הוא מירושלמי תענית פ"ד ה"ה: „ר' עקיבא כד הוה חמי בר כוזבא הוי אמר: דין הוא מלכא משיחא". בכל זאת יש לומר שאמר בדרך מליצה וחשב שהוא ראוי והגון למשול בישראל מפני גבורתו ומעלותיו. גם מתלמור סנהדרין (צג:) ראיה שלא חשבוהו למשיח.

ובאמונה ומסורת זו השתמש גם י ש ו הנוצרי ויתאמר למשיח ה' והוא שלוח לגאול את ישראל מצרותיו. וכן מאמינים כל הנוצרים שהוא היה המשיח המקווה אשר עליו נבאו הנביאים. והיהודים התלו וישחקו

לחלומותיו ולדבריו. ובימי הבינים אלצו הכמרים את חכמי ישראל להתוכח עמם אודות משיחותו. גם רבים נוכלים ומשוגעים התהללו למשיחים, ותמיד לא היה מחסור בפתאים מאמינים שהלכו כעורים אחדיהם ויאמרו: „מקודש מקודש" ובאתריתם היו ערי אובד והמיטו רעות רבות וצרות על ישראל.

מה מגמת כל עם ועם הנכסף ליום הגדול, יום גאולה, הופעת המשיח? – הוא שואף לשפוך ממשלתו על כל בשר, לעקור את הכל, להשתרר על הכל, להדיח כל העמים משאתם ורק הוא יהי לראש. מיסוד משיחותו של ישו וחותם תכנית לאהבת הנצרות לכל מין האנושי – תרב הגוים האוכלת אלפי רבבות ושופכת דמים כמים. והסיסמה היא: הרג ואבדן וכליון תרוץ.

ומה ישע ותפן המושלמנים מתזיקי הקוראן, וגן עדנם? – למלאות תאוותיהם השפלות, להשביע יצרם בתועבה וזמה ותענוני בשרים.

אבל משאת נפש עם ישראל ותקותו ממשיחו היא: יראת ה' ורוח חכמה וגבורה, אמת ושלום תופש ומנוח לכל הנברא בצלם, ישראל לא יבלע ויטמע בתוך העמים, ישראל ישמור את טהרת גזעו ונקיון דמו, וישא את דגלו דגל מתנה ישראל ברמה ובמרץ, אבל לא ישמיד גוים אחרים ולא ישגא כל עם, והוא יורה צדק ומשפט לכל באי עולם והכל ילכו קדימה במעלות הדות במוסר ובתרבות. זה הוא הרעיון המרכזי ויעוד משיחנו.

בתוך אדים נבאשים מקנאה ושנאה ותמרות עשן מעל מזבח הנקמה, בתוך העריצות של אדירי איומה, באתמסגירה של שוד ומשסה, תאות זדון ומשובה, מתרוממים ומתנשאים כנשרים תוזי ישראל ונביאים:

„והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה'

מידושלים. ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיה ב ג–ד. מיכה ד ב–ג).

"ויצא חומר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה. ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. והריחו ביראת ה'... ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נוהג בם. ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן. ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה.

לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה יא. א–ט).

"כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (שם נו. ז).

"וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח" (הושע ב. כ).

"כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד" (צפניה ג' ט.).

אמרו חכמים (ברכות לד:) אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד. "ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח כדי שינוחו ממלכיות שאינן מניחות להם לעסוק בתורה ובמצות כהוגן וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמים כדי שיזכו לחיי העולם הבא, לפי שבאותם הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת... מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך השם. ויבאו כל הגוים לשמעו..." (רמב"ם פ"ט מתשובה ה"ב).

„לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בגוים, ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנוים בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא...

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויים כעפר. ולא יהיו עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם..." (שם פי"ב ממלכים הל"ה). א).

א) הרמב"ם (בפירוש המשניות סנהדרין פ"י) יסד שלשה עשר עקרים ושהם עקרי יב להאמין בכוראת ששית, ומי שאינו מאמין בהם הוא כופר ואין לו חלק לעולם הבא. גם ר' סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות מביא לעקר „גאולת בני ישראל". ר' יוסף אלבו בספר העקרים (פ"ב) תולק על הרמב"ם והעמידם על שלשה. והרד"ז (שלק א שמר) נשאל על עקרי הדת על איזה השכון הוא מסכים, על של הרמב"ם או על ר' חסדאי או על ר' יוסף אלבו? והשיב — „אין דעתי מסכמת לשום לתורתנו שום עיקר לפי שכולה מפי הגבורה ואמרו רבותינו ז"ל כל האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק אחד — זה בי דבר ה' בזה (סנהדרין צט.) וא"כ כל מצוה היא עיקר ופנה והסכימה אותה נקרא כופר. ויפה כתב בזה ר' יצחק אברבנאל ז"ל בספר „ראש אמנה" וכן כתב בתשובות תחם סופר חלק יורה דעה סי' שנו „ענין הזכוה אם יש ג עקרים או שלשה בתרי"ג אלבו — לא ידעתי שום נפקותא ולדעת המקובלים אין כאן עיקר כי כל מצות תורה הם עקרים, מה בין זה לזה".

פרק שבעה עשר.

הַשְׁפָּעַת הָעַמִּים עָלֵינוּ.

על אדם מושפע מן החברה הסובבת אותו ונמשך אחריה לעשות כמעשיה, אם טובים או רעים. ואם יגור עם בקרב עם אחר אי אפשר שלא יקבל השפעה ברת, בדעות ובמנהגים מן העם אשר הוא יושב בקרבו, וביחוד אם הוא המועט בתוך הרוב. וככה ראינו כמעט בפעם כי העמים שפכו מרוחם על החלשים שבישראל וצעיריו נמשכו אחרי שעשועי העמים ומשחקיהם ויזנו אחר תעתועיהם ותבליהם.

ולכן הזהירה תורה: „כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" (ויקרא יח. ג) — „ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם" (שם יז. ז) „ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם" (שם כ. כג) „לשמור את העם מכל חוקים ומעשים מגונים ולא ילמדו את דרכיהם הנלוזים, ולהבדל מהם הבדל גמור ולהתרחק מהם תכלית הרחקה.

חזקות הגוי, הכוונה רק על מעשים רעים ומנהגי פריצות בגד המאסר או איזה מין קסם וכשוף, או שעושים כן מפני חק שחקקו להם. אבל אם המעשה מביא להם תועלת או כבוד ואין בו התנאים האסורים. רשות גם לנו לעשות כן ואין בה מפני חוקות הגוי [א].

[א] „יכול לא יבנו בנינים ולא יטעו נטיעות כמותם? — תלמוד לומר:

(א) ואמנם הישיבה בתוך העמים לא תמיד היתה כולה רעה. ויש אשר היה בה חפץ יתרון ותועלת, ללמוד מקצת מדות טובות אשר נמצאו בעמים. כי נביאינו וחכמינו, שנאתם להגוים לא קלקלה את השורה לאמור על כל מעשיהם כי תועבה הם ומשחתם בם ויזרו הלאה דק את הדעות הנפסדות המסוכנות לדת וליסודי היהדות, אבל לא נמנעו לקבל מהם את הטוב אף אם אין אביו ואמו מישראל, ואת אשר בחרו, הקריבו אליהם בסבר פנים יפות.

יחזקאל הנביא מוכיח את ישראל: „בחוקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם" (ה, ז). „כמתוקנים שבהם לא עשיתם" (סנהדרין לט:).

„ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא" (שופטים ג, כ). „הלא דברים קל וחומר ומה עגלון מלך מואב שהוא נכרי – עמד, ישראל ושם המפגרש על אחת כמה וכמה" (סנהדרין ס. מנן אברהם נו סק"ד).

„אמר ר' עקיבא: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים... אמר

„ובחוקותיהם לא הלכו", לא אמרתי אלא כחוקים החקוקים להם (ספרא, אחרי פרשת פ"ט–ח). זכן שם: (פרק יג–ט) „ובחוקותיהם לא הלכו – וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו? והלא כבר נאמר: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, וחובר חבר ועוד, אלא שלא הלכו בנמוסות שלהם בדברים התקוקים להם בגון תיטראות וקרקסאות ואמפריות, שלא תנהל ציצית ושלא תפסור קומי שפה". הנה תיטראות וקרקסאות. הנה מקומות לפריצות צחוק וקלות ראש, וציצית וקומי: הנה מנהגים לעכודת ורח נמי שכתב רש"י בומה (מם:) מספר קומי הוא מדרכי האמורי. שמניחים בלוריות לשם עבודת ורח, ופל מה שנתחב בהוספתא שבת פ"ו ופ"ח מדרכי האמורי, הם ענייני כשופים.

ומה שאמרו בסנהדרין (נב:) על סיתת סיף שהיא חוקת הגוי, מפני שהוא חק שמקבל כמו שכתבו תוס' (עבודת זרה יא. ד"ה ואי), והרמב"ם (פי"א מעבודת זרח ה"א) שכתב שצריך יהודי להיות טובל כנוים גם בכנדו. היינו להתרחק מסלבושי פריצות שלהם, או המיוחדים להם מפני ניוחם (נסף משנה שם. ומהרי"ק שח וקצב ורמ"א יורה דעה קעה ס"א). ומהרי"ק מביא ספרי (ראה יב, ל) „שלא תאמר הואיל והם יפוצים באכמיגא ובארגמן ובתולסין אף אני כך" וכל אלה היו בגדי פריצות או מלבושי שוקה. ועי' בספרי „כפר זכרון" 176. מה שאמר הרבי מ ק ו צ ק על שני הבגדים וכן כתוב בשמו בספר: „מאיר עיני הגולה" שנזר להקל והתרעם על המחמירים.

ר' גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, הם צנועים באכילתם וצנועים בבית הכ' וצנועים בדבר אחר" (ברכות ח:)

(ב) גם הלא כל החכמות הנחוצות לאדם לא נמצאו בספרותנו העתיקה. ומאין היו לנו רופאים ותוכנים ומהנדסים ויודעי גלילות הארץ, ועוד, אלו לא עמד לנו רוח ממקום אחר מן העמים? היונים היו הראשונים אשר נתנו את לבם לדרוש ולחוד בחכמה, ויהודי אלכסנדריה החלו להכיר חין ערך חכמתם וילמדו מהם כל מדע וישכינו ימיניתו של יפת באהלי שם, וכן אמרו חכמים שמות החדשים המלאכים עלו עמהם מבבל. (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"ב. בראשית רבה פמ"ח. טז).

והפילוסופיה הן כולה מולדת חוץ. חכמי ין יצרוה, הכינוה וחקרוה, ובתוכנו לפנים לא נודע שמץ ממנה. פילון היהודי היה הראשון אשר כתב בשיטה מסוימת ספרים עליה, ואחרי כן חדרה פילוסופיה של אפלטון וארסטו לבתי המדרש של חכמי ישראל ותרגמו ספרי ערבית ויונית לעברית, ויבראו ספרות שלמה בענפי חכמות שונות.

ר' סעדיה גאון חיבר ספר האמונות והדעות והביא ידיעות שלמד מהערבים וכללי הפילוסופיה שלהם. ויחדש הפילוסופיה האלקית. כן ר' שלמה בן גבירול הלך אחרי השטה האפלטונית החדשה שיסד פילון ותלמידיו באלכסנדריה. ובן גבירול קבלה על ידי הפילוסוף הערבי אבונצר אלפראבי שחי בבגדד.

הרמב"ם למד חכמות הטבע והרפואה ותכונת השמים וספרי פילוסופיה הערביים, אך ביותר התעסק בשיטת ארסטו, והשפעתו היתה עצומה עליו.

ומודעת כי היו מתנגדים רבים על הפילוסופיה היונית ובראשם ר' יהודה הלוי ונודע פתגמו "ואל תשיאך חכמת יונית אשר אין לה פרי כי אם פרחים". וכן חכמים רבים בימי הרמב"ם ואחריו, בפרובינציה

ובספרד שהחזיקו כי הפילוסופיה זמורת זר בנו וצודדת לדת ויתמרמרו ויאמרו במליצתם: „מתי נחה ארם על אפרים, ותעל ותצא „מרכבה" ממצרים? לא כן, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". (ר' יהודה אלפכר, במכתבו להרד"ק).

אבל בכלל, שקדו היהודים על למוד החכמות, ואחרי אשר הכירו את הפילוסופיה, הוקירוה ותהי חביבה עליהם עד כי טענו „כולה שלי" וממקור ישראל יצאה. ויאמרו: „כי פיתאגורוס למר חכמתו מפי שלמה או יחזקאל. ארסטו היה תלמיד אסף. וכבר נודעה חכמת שלמה, ואלו החכמות באות מספריו כי נאבדו ונעתקו ללשונות האומות הזרות". (דרך אמונה 46). — „גלינוס הוא יהודי מזרע דוד המלך ושמו גמליאל והיה בבית שני" (ר' יעקב בן נסים, בפירושו לספר יצירה בכתב יד).

(ג) אך המעלה העקרית של הגלות והמתנה היותר טובה אשר נתנו לנו העמים היא: חזוק הדת והגדלת התורה.

אם נתבונן על החזיון הזה, כי בשבתנו בארצנו הקדושה, ובית המקדש עומד על תלו, והכהנים עובדים עבודת הקודש ומקריבים קרבנות, הנביאים מתנבאים ומוכיחים במחנה, ולמרות כל אלה מצב הדת היה רפה מאד. העם עברו תורות השחיתו עלילה, וגם בזמנים רבים עבדו לאלילים.

ואחרי גלותנו, בהמר ארץ, ונפזרנו בין הגוים, ובית ה' שמם, בטלו הסנהדרין, קול צופים נחבא ואין חזון בישראל — נשתנו הפתים לטובה, עברו גלולים והאלילים נכרתו, הדת התגברה, דרישת התורה התפשטה והתרחבה בכל פנות העם. והן ישתומם כל איש על המראה הנפלא, הנהפך מן הקצה אל הקצה; כי תחת אשר עמים אחרים, כאשר הגלו מאדמתם ספו תמו, היו עדי אובד ונמחה שמם, ישראל בגלותו עלה למעלה. ידידתו המדינית היתה לעליות הרות, „השפלתו היתה

הגבהתו"; הקללה נהפכה לברכה, ועל ידי הצרה נדלה הרוחה. ושאול ישאלו פשר דבר: מה הנמוק והנסבה ומדוע היתה כזאת?

אבל יש בזה טעמים אחדים ואלה הם:

א) העונש: אחרי אשר באה עליהם הרעה והתלאה אשר מצאתם כי מוט התמוטטה ארצם ונשבתה ממלכת יהודה ויגלו בבלה, נוכחו כי השפיקו במשאות שוא ומדוחים, וכי נאמנו דברי נביאי האמת והצדק אשר נבאו כי תהי אחריתם מרה על רוע מעלליהם, ופתאים עברו ונענשו – ויקיצו מחלומותיהם ויכירו עותם. ובכל אשר הוסיפו מכאוב, הוסיפו דעת ונפקחו עיניהם לראות כי יש אלקים שופט, ויבאו במסורת הברית וישליכו את אליליהם ויבראו להם לב חדש ורוח חדשת, וישובו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם.

ב) חוסן האומה: בישבם בארץ האמינו כי הנם ככל הגוים, והחוסן המדיני הוא אשרם ותעצומתם ובו יהיו לעם, ואם ישמרו תורה ודת או יחדלו אחת היא. אבל באבור ממשלתם, החלו לדאוג מה לעשות נגד סכנת הפזור והכחדת האומה ובטולה? וימצאו כי עד כה שגו ברואה, כי הבטחת ה' כי הם עם סגולה לא תסוב על ממשלת הארץ והיא איננה נצחיותם. נחלת יעקב איננה למרבה המשרה, רק ה' הוא נחלתם והתורה היא הנחלה בלי מצרים אשר לא תסוף, ולרגלה העם ההולך בנתיבותיה. התודה היא הרתוק המקשר את אברי האומה המפוזרים והמפורדים להיות גוי אחד, ואם גם אבר נירם, המקדש והמזבח חרבו, אם תושיה לא נדחה מהם יחיה העם חיי נצח.

ויקומו חכמי העם ומוריו, אנשי כנסת הגדולה, וירו אבני פנה למוסדות הדת ויגדילו תורה והעמידו תלמידים הרבה. וכה תו של גלות היה לתו של תחיה לתורה ולתושיה. והנה עם ישראל מתחרש ומתנשא, פושט צורתו הלאומית־המדינית ולובש צורת עם הרות, עם הספר אשר התודה מעוזו ומשגבו וזו כחו לאלקיו ונצח ישראל, ויהי לעם עולם.

ג) התנגדות: ישראל עם קשה עורף ו„עז שבאומות" (ביצה כה:), אוהב להתנגד לדעת אחרים ולאמור: „לא כן!". דתיהם שונות מכל עם. הם שונים מהם בכל, בדת בדעות ובמדות, ובאשר יענו אותו להתחבר עמם, כן ירבה להתבודד ולהחזיק בשלו. ולבן על ידי ישיבתם בשכנות הגוים על אדמת נכר, עשו להם חיץ וקיר מבדיל ביניהם ויתאמצו להבדל מהם, וישובו להתרפק על תורתם ויחבבו אותה וישמרוה מכל משמר.

ובזמן הזה, במדינת אמריקה וקנדה המרובות באוכלסי יהודים, שונה הנהו החזיון. פה מצאו היהודים מנוח ומרגוע ויושבים לבטח ואין מחריד. אין בל מועקה על דרך החיים, החוקים אינם מבדילים בין עם לעם, הכל שוים לטובה. מלחמת החיים קלה, מצב התומרי טוב, הפרנסה מצויה. גם אין בזה שנאת הדת או הגזע. ואם יחפצו היהודים ליסד בתי תלמוד תורה או ישיבות, החק לא יגדור בעדם ואיש לא ימחה בידם.

אין כאן שאלת היהודים – אבל יש שאלת היהדות. היהודים עולים במעלות המחיה והבלבלה, ויורדים בתורה ודת. הגוף הוא בן חורין, אך הרוח אסור בזקים והנפש משועבדת. הרעה נוגעת עד הנפש בשני עקרי היהדות הכי גדולים› שבת וחנוך הדור. והגורם הוא: הסביבה הגוים. אף כי אלה האחרונים אינם אשמים בזה כלל, ואין לנו הצדקה להתלונן ולהתאונן עליהם.

השבת: בכל בתי החרושת עובדים ששת ימים בשבוע, מן יום השני עד חצות יום השבת, והפועל הממאן לעבוד בשבת לא ימצא שם מקום. גם בעלי חניות מסחר אי אפשר להם לסגור חנותם לשני ימים ליום השבת וליום הראשון, ובפרט שעיקר המסחר הוא בשבת, ופדיונו גדול מפדיון ששת ימי השבוע, ממני בי

הפועלים מקבלים בשבת שכר פעלם וקונים בו כל צרכיהם.

והגר, הפועל העני וחסר־לחם הדופק על פתחי בעלי בתי החרושת לתת לו לעבוד ואומר כי לא יחלל שבת, והם משיבים את פניו ריקם והוא נושא חרפת רעב ויט שכמו לסבול תלאה רבה – קדוש יאמר לו!

אבל בעלי נפש מעטים, זעיר שם, ורוב הבאים לא יוכלו לעמוד בנסיון, ומי המתרגל בחלול שבת, עבדה גוררת עבדות רבות, באמרו: סוף סוף אני חוטא, ואחת היא. וככה הוא נעשה חפשי מן המצוות.

וכל התוכחות וההטפות על חלול השבת, תנופצנה אל הסלע, ואין יכולת להגות מן המסלה את המכשול הגדול הזה, אין עצה ואין תבונה. ועל זה ידוו הדורים.

ודרכי החנוך אבלות. כל איש שולח את בניו משחר טל ילדותם לבתי הספר הכלליים אשר לעם הארץ, ושם הם יושבים מן השעה התשיעית בבוקר עד השלישית אחר הצהרים, ובשובם הביתה עליהם עור לשנן את שעוריהם. ואף אם אחרי כן ילך הנער ללמוד למודי הקודש בתלמוד תורה – הלמוד פגום ולקוי, והתלמיד הוא כחולם ולבו בל עמו, כי ראשו כבד עליו והוא עיף ויגע מן העבודה הרבה. מיטב הזמן לקחו למודי החול „ודרך ארץ קדמה לתורה" ולעברית מקצים רק את קצות היום והשאירו לה העוללות. ולא יוכל הנער לעבוד לשני אדונים. ואימת רבו הראשון עליו באשר הוא אדונים קשה מקפיד ומדקדק עמו על חוט השערה. ובישובים קטנים אין כלל בית תלמוד תורה כללי, והנערים גדלים פרא בטמיעה גמורה.

וליסד בתי ספר עברים מארוקיאליים, שילמדו למודי קודש וחול ביחד – כבד להוציא אל המועל אף בערים הגדולות, מפני ההוצאות העצומות והרבות.

התמונה מעציבה ונוראה, והעתיד נשקף אלינו במנים של אימה, מה ניחל ואיזו תקוה נשקפה מדור המבלה דוב ימיו

קהיבוק גויית בלי צביון עברי, ובכל נשימה ונשימה הוא סופג את רוח העמים. התרבות הנכריה אוכלת את היהדות בליל, ובניגו בגסם יצאו לעולם הגדול, לשוק החיים, ערומים מתודה ומצוות – „שמגי נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי".

פרק שמונה עשר:

מַה לָּקְחוּ הָעַמִּים מִמֶּנּוּ?

א) ספר הספרים, התנ"ך, תרגמו העמים לכל לשונות הזבל ועד היום כולם שותים מי בארנו. התרגום הראשון נעשה מטעם תלמי פילאדילפוס, מלך מצרים (בשנת ג'תמט), שהיה אוהב חכמות וקבץ ספרים הרבה בבית העקד אשר באלכסנדריה ויבקש מאת אלעזר כהן גדול אשר בירושלים כי ישלח לו חכמים לתרגם את התורה וימלא את שאלתו ושבעים זקנים תרגמו אותה יונית, ויקראו העמים לתרגום הזה: „תרגום השבעים" [א].

ב) עמי קדם עשו כל גבלה, הורידו והשפילו רוח האדם עד היותו נמשל כבהמות, ושלשת אבות התועבות: עבודת אלילים, גלוי עריות ושפיכות דמים התפשטו בכל העולם, אבל על ידי ארחות חיי היהודים, מנהגיהם והליכותיהם נפקחו עיני העמים וילמדו תועים ביצה.

א) מגלת ס"א פ"ח ר' שמעון בן נסליאל אומר: אף כספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית ובגמרא פ. אמר ר' יהודה רבותינו התירו יונית וכמעשה דתלמי המלך. וביושלמי פ"א מגלה ה"ש שאין התורה יכולה להתרגם כל צורכה אלא יונית (ואף שאונקלוס או עקילס תרגמה אחר כן ארמית). ואם כן היה התרגום ברשות חכמים. אבל בסמכת סופרים (פ"א ה"ן) אומר שיום התרגום היה קשה לישראל כמעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צורכה ותולק על ר"ש בן נסליאל בירושלמי. ועיין תבלים בנעימים חלק שני סימן סג.

דעת אלקים תודת האדם ועשות צדקה ומשפט. ישראל הפיץ אור הדעת בקרב מחשכי הגוים, ויורה להם יסודי דתנו הטהורה, אמונת האחדות, ויראו כי נתעו בשוא וישנו את דרכם, וכל הטוב הנמצא בהם, לנו הוא והכל קבלו מתורתנו.

ג) בשנים האחרונות לפני חורבן בית שני באו מן הגוים לאלפים בברית דת ישראל ונלוו על בית יעקב והיו לגדי צדק. אז התגיירו אזטיס מלך אדיבנה אשר על יד נהר חדקל ואמו הילני המלכה ואחריהם גם בנה השני המלך מונבז עם כל משפחתם. והמלכה עשתה חסד רב בישראל, ותכבד את בית המקדש במתנותיה כיד המלכות ותקבר בירושלים ג)

ועוד יותר מהגברים, הרגישו נשות אומות העולם את האמתות והטהרה אשר ביהדות. ותקן נפשן באלילות ומשובת ובושת חזמה, ותבאנה לחסות תחת כנפי אלקי ישראל. רבות ממטרוניות דומי וקרובות לקסדי דומי התגיירו. בדמשק התיהדו כמעט כל נשי העיד. ורבים מבני הנכר אף כי לא נכנסו בבריתו של אברהם אבינו זנחו את עצביהם ויהיו לגרי תושב וירפאו ממשובתם המוסרית ויחזיקו בדרכי חיי היהודים חיי צדקה ומישרים. יוסיפון כותב כי יונים ויהודים היו מתפללים יחד בבתי הכנסיות בכל ארצות דומי. סיניקה הפילוסוף התאונן והתמרמר על טובי הרומאים שהמנוצחים שולטים במנצחים, ובני רומי יבקשו תורה מפי בני יהודה.

אבל אל לנו לאמור כי הקשגחה העליונה פזרה אותנו בגוים

ג) הילני נזכרה כנויר פ"נ מ"ז שהיתה נזירה ארבע עשרה שנה, וביומא פ"ג מ"י שעשתה נברשת והב על פתח ההיכל ושבלא של זהב לפרשת סוטה, וכסוכה ב: שישבו היא ושבעת בניה כסוכה וכל מעשיה על פי חכמים, בנה מונבז מוכא ביומא הנ"ל שעשת כל ירות הכלים של יום הכפורים של זהב, וכבבא בתרא יא. שכובז אוצרותיו כשנות בצורת ואסר שנונים למעלה. וכסנהדרין לב: שחיו הוא וביתו זהירים במזוזה. ונדה יז. בעניני טהרה. והוא ואיזטיס נזכרו בבראשית רבה פפ"ו ח. ופלא על רשי' בבא בתרא יא. ותוספות כתובות ז: שכתבו שהיו מורץ חשמונאים. מקום קבורת הילני יחכו כפעות לקברי מלכות בית דוד.

להודות להם ארחות יושר וזאת התעודה בישראל להיות מפחד ומפורד בין העמים להיות לאור גוים, כשיטת בעלי ההתבוללות כי עלינו להשאר בגולה ולא לשוב לארצנו כי אז נחטיא המטרה כי מי יודה דעת לתלמידים המבבדים את רבותיהם ונפשם חשקה בתורה?

חלילה לנו מרעיון רוח כזה.ג) אנו מיחלים ומקוים ליום שישראל ישכון בטח בדד ויהי שורר בביתו ובארצו וילמד תורה לבניו וזרעו. תעודת ישראל היא תעודה בישראל.

ג) מאמר התלמוד: לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר: וזרעתיה לי בארץ (הושע ב, כה — פסחים פז:) — נאמר על ימי קדם לפנים ועכשו עבר זמנו. והרבי ר' ישראל מקוצק הגיד לי בי איש וקן סיפר לו ששמע מפי המגיד מקוזניץ כי התאונן על זה, כי הרבה יותר מן דיוה הרבית (הגרים) יש הספר הקרן (ישראל) שמתקלקלים על ידי השפעת הגוים, ועל זה מתפללים: „אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך". הגנו מוחלים על הרבית, על הגרים, והלואי שתרים למעלה את ה ק ר ן, שיהי כמות ולא יהי סבליא קרנא.

פרק תשעה עשר.

הָעַמִּים בְּדוֹרֵנוּ.

נכרים שבזמן הזה אינם עובדי עבודה זרה אלא מנהג אבותיהם בידיהם (חולין יג:) א).

יהודי המעה לגוי בכור תמרים ואמר לו אליהו כתוב: לא תעשוק את רעך כאחיך כרעך (תנא דבי אליהו פס"ו).

גוי מקיים שבע מצות מעותו אסורה אבדתו אסורה ותכבדהו יותר מישראל שאינו נוהג כשורה (ספר חסידים שנח).

כשמזכירים אדם כשר שמת בין גוי בין ישראל נכון לומר זכרו לברכה (שם תשמו).

גוי מקיים שבע מצות הוא מחסידי אומות העולם וצדיק לקום מפניו (ספר יראים).

גוי אם הוא מעמים הגדורים בדרכי הדתות ועובד אלהות על איזה צד אף שאמונתם רחוקה מאמונתנו הרי הוא כישראל גמור לענין אבדה ומעות ולכל הדברים (אספת זקנים בבא קמא קיג. בשם ר' מנחם המאירי).

ד' יוסף סרגוסי רבו של הרדב"ז זכה לגלוי אליהו מפני שהיה משים שלום אפילו בין הגוים (ספר חרדים ושם הגדולים).

א) וכן כתבו תוספות ור"ש ראש עבודת זרה, ויורה דעה סוף סי' קמח ורע"ב ותוספות יו"ט.

עכשיו אין חלוק כי כל העמים מאמינים בבורא ובחדוש העולם ואסור להונותם וצריך להשיב אברתם וטעותם (של"ה פ"א מאמר אהבת רעים).

ידוע תדע כי בכל מקום אשר תמצא בספרי „גוים" אין כוונתי על המשיחים הנקראים בלע"ז קריסטיאני, יען כי אינם עובדי עבודה זרה, והם מאמינים באחדות אלקים [ב]. ואינם חשודים אשפיכות דמים... ואנו מתרפאים ומסתפרים מהם בכל יום... ומאמינים בחדוש העולם ובכמה עקרי הדת... אנחנו מחויבים להתפלל בשלומם (פחד יצחק לפני ערך „גוי").

אני כותב לדורות, שראיתי רבים העשירו מטעות גוים, ולא הצליחו וירדו מנכסיהם ולא הניחו אחריהם ברכה, ורבים אשר קדשו ה' והחזירו טעות גוי בדבר חשוב גדלו והצליחו והעשירו והניחו יתרם לעוליהם (באר הגולה תשן משפט שמח) – וקל וחומר עתה שהאומות מכירים ה' אחד ומכבדים תורתו ומשמרים שבע מצות... ועושים גמלות חסדים רבות עם עניינו, ואיך נוכל להיות כפויי טובה, ולא נאמר כיוסף: איך אעשה הרעה הגדולה וחטאתי לאלקים (תפארת ישראל בבא קמא פ"ד מ"נ).

ב) הלשון אינו מדוקדק, כי הם משתתפים שם שמים ודבר אחר, ותוספות סנהדרין סג: ד"ה אסור וככותות ב: ד"ה שמא כתבו דבן נח אינו מוזהר על השתוף וכ"כ רמ"א אורח חיים קנו. אבל כפרי מגדים שם אשל ב' כתב דבן נח מוזהר כשתוף וכן כתב בשם מעיל צדקה וכן כנודע ביהודה תניינא יורה דעה קפ"ח וכוונת תוספות רק דשבועת בשתוף מותר להם.

ג) האודח לא יאהב את הזר הבא לגור בארצו ומתלונן עליו: „מה לי ולך כי באת אליי?" ולמה הוא דוחק את רגליו. עם הארץ מביט על היהודים כעל זרים וגרים ועל רכושם כאלו גזול הוא מהם, והיהודים ינצלו אותם, והם מעלים גרה את תלונת מלך פלשתים: „לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד" (בראשית כו. טז) וטענת בני לבן: „לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה" (שם לא. א) ופחנם פרעה: „הבה נתחכמה לו פן ירבה" (שמות א. י) ומורא מואב: „עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו (במדבר כב. ד).

ד) ההתחרות על שדה האיקונומיה מפיחה ומבעירה את השנאה. מלחמת הקיום היא מלחמת החיים • הסוחר, האומן והפועל שונאים גם את בני דתם המתחרים עמם ומסיגים גבולם, והיהודי שירו בכל ונפנש בכל החזיות עמם, ובכל דרכי החיים, הוא שנוא מכל המפלגות האלה.

ה) ואל ההתחרות נלותה הקנאת, קנאת החוק בחלש המתגבר ומתחזק ועולה עליו מעלה ראש. היהודים הגרים, החלשים, בחריצותם בפקחותם ובכשרונם, הם מחשבים דרכם ומצליחים במסחר שכם אחד על העמים ויגדלו ויעשירו. היהודים באסיא כבשו להם שוקי המסחר. סטראבו, ציצירו, טציטוס ועוד סופרי רומי התמרמרו על המנוצחים שמצודתם פרושה על כל מקנה וקנין במדינה.

הגה עם עשוק ורצוץ, מודדף בלי חשך זה הרבה תקופות, לא נפל לבו ולא נדכא רוחו. ופעלו והדרו נראה על כל שדי המדעים ויתרון דעת. בכל חרושת המעשה ומלאכת מחשבת הוא נמצא. בכל אוצרות הרוח גדול שמו. ובמדרגת המוסר וחיי המשפחה הטהורים יחיד הוא בעולם ואין מי ידמה לו, והאם כל אלה אין די סבה לקנא בו ולשנוא אותו?

ו) תבניה פני בן שם שונה מתבנית פני בן יפת. שני לאומים יסודו. ציירי האומות מתארים פני יהודים עם חוטמים

בסומים ומבליטים בזה את סמל נועל נפשם לחוטמיהם. וכמו שנפשם תתעב את הכושים והלבן לא יתרועע עם השחור, כן הם מביטים עליגו כעל אבר זר ובריה משונה, אשר לא נברא בצלמם ובדמותם, כי קורצנו מחומר אחר ומגזע אחר יצאנו ובמזג וטבע ומנהגים, תכונות ותהלוכות, שונים ורחוקים שני הטיפוסים איש מאחיו.

ז) גם שנאת הדת והבדל חוקי החתן והמאכל והאשתה כי לא יוכלון העברים לאכול את הגוים לחם, – אף כי לא תצא עוד בסוסה וסערה בסומבי ולא תחצוב להבות אש כבימי קדם. בכל זאת לא מתה כליל, ויש עוד שריד והרבה שיריים ממנה, ועוד תשים פרות וקיר ברזל בינינו ובינם.

ח) ובאמת השנאה היא הלכתא בלי טעמא ולא תדרוש משפט. אינה צריכה לתת פנים מסבירות ושטה מרעית לרבריה ובלי אמתלא היא תורצת רין כליה על עם ישראל. הגוים ישנאונו יען כי ישנאונו והיא מתנחלת בירושה במשפט קדום ועתיק. הם יונקים השנאה עם חלב אמם, באשר יחל הילר הנוצרי לצפצף, הוא יודע כי היהודים תלו את אלהיהם על העץ וכי קללת „אלהים־תלוי" רובצת עליהם וכל המצר לישראל הרי זה משוכח.

שוא תקות הנביאים הקוראים: „שלום שלום" ובצפיתם יצפו כי בקרוב תחדל שנאת עמים מאתנו, – כי היא שנאת נצחית שנאת עולם.

פרק אחד ועשרים.

הַתְּלוּנָה עַל הַתַּלְמוּד.

מי כעם ישראל גוי אחד בארץ, נגש ונענה, מורדף ומוכה, על גבו חרשו חורשים והוא נשא רעות רבות וצרות מכל העמים. מי מנה תלאות יעקב ומספר רצח ושוד עושק ומרוצה אשר סבל ישראל, ובכל דור ודור ממצרים ועד הנה רבות צררוהו צורריו ויעמדו עלינו לכלותנו. וגם בזמן הזה, בעת החיה, הנאורה, בדור הציביליזציה, לא אפס המץ וכלה שוד. לא פסו צורדי ישראל ובני המן לא מתו, משטמת עמים ושנאת לאומים לנו שורדות בגלוי, או בסתר שמורה עברתן, וכמלפנים כן עתה ההמון פרוע, ולהכות ולבוז את היהודים וגם לרצחם נפש הם שמחים כשמחת בקציר, ואלמלא מורא מלכות ועונש המשפט גם עתה חיים בלעונו, כאשר ראינו ונוכחנו בימי המלחמה האחרונה כי ברוסיה היו חיינו הפקר מיד שרי הצבא ואנשי החיל, ואלפי יהודים נקיים נהרגו לעיני השמש, ובאוקריינא שברו פראים צמאם בדם מאות אלפים יהודים אשר רצחו באכזריות שאין דוגמתה בעולם והאדמה רותה מדמם. וככה פרצו פרעות והתנפלו על אהלי יעקב בפולין, ואין מפלט מחמת שנאתם בהונגריה [א] ובשאר הארצות.

א) בספר הזכרונות לר' יקותיאל יהודה גרינוולד כותב: „היום לפרתי להכיר את כל העם. (ההונגרי) ודאיתי כי טעיתי מאד בעת כתבתי בעתונים „כי לא נראה ולא נשמע שנאת הרת" אני הלכתי בלב מלא אהבה ללחום בעד ארצי. מלא הלהט וריקם אשוב (14).

שקר ההשכלה ושוא התרבות, אין כאן רק בפה, בפטפוסי מליצה: „קיש קיש קריא". הכל נאה דורשים, אבל המעשים משונים מדבריהם. עושים להפך מן הקצה אל הקצה.

כל העמים המה בעלי חובות לנו. יש אתנו כתבי אשמה מאושרים בעדות דברי הימים על כל האומות. אנו נושים בכל הגוים מקטן ועד גדול לא כסף, אך נפשות רבות, ואלו היינו לוקחים נקמה מהם היה ביושר, כי לנו הצדקה והמשפט לנקום נקמת ה', נקמת ישראל, נקמת דם ברית, נקמת דמינו וחרפת עמנו. קול דמי אבותינו, אמותינו, אחינו ואחיותינו צועקים אלינו מן האדמה הארורה אשר פצתה את פיה וכשאול לא שבעה לבלוע דמם הטהור הנשפך על קדושת שם אלקינו לאין ספורות, בכל הדורות, צועקים: „נקם ושלם על כל הקודות!" ואם אנו סובלים, ואיננו מרימים אצבע, אך משקיטים את סערת רוחנו והמיית נפשנו באיזו דברים חדים כנגדם, בודאי אין להם להתאונן ולהתרעם ולטפול עלינו עון רשעות וחדון.

והנה ראינו למעלה את משפט התלמוד על העמים. למעמים הבליטו חכמינו דבור קשה ועז, לא בתור פסק דין והלכה למעשה, להשיב גמולם ולשלם להם כפעלם, רק מין מחאה נגד אכזריות

„קשה כח הסבל, לא אוכל לשכוח שם ישראל מנואץ, רמיתי כי שלום לנו, אכל" נכת ראיתי כי רוב הסמונים הראשים שונאי „ישראל" (שם 18).

„רום יהודי ארור, אתה אורח כארצנו? אין לכם חלק ונחלה בארץ" (שם 45).

מעינו רכותי טעינו, חשבנו כי ההשכלה תגן עלינו כארצנו, אכל היום נוכחנו לרעת, כי שנאת נדולה ככושה כלב כל איש נוצרי עלינו, כל אחד רוצה לכלות אותו ישראל, שוא ידכרו האנשים כשם המאת העשרים" (שם 49).

„מלאך כא והביא פתשנן־צו כשם שר האלף לכתוב אנשים לשלחם למקום המערכה, ושמע אוני הקול: „יהודים קדימה!" הקול יוצא מפי הסמונה, וכולם הסכימו לרכריו". (שם 15).

„כחצי שנה ישבנו כיחד, ובמשך הימים האלה נפקחו עיני וראיתי כי כמעט כל נוצרי שונא ישראל". (שם 97).

„התגוררתי ככתי חולים שונים, פגשתי באנשים שונים, והכל כראתכול, עוד השעם ראיתי שנאת הרת, עור השעם נוכחתי לרקת, כי כנים זרים אנחנו". (126).

זעריצות. בתור תלונה בנפש מרה על גזל משפט, שוד ושבר ורשעת הגוים והזם. ובזה תמה וכלתה נקמת היהודים.

ולמעשה? – התלמוד פוסק ואומר: כי אסור ליהודי לרצות ולעצות נפש כל צמי, אסור לגזול ולגנוב ממונו. אסור להטעותו. התלמוד מצוה: לא רק להתנהג עמם בצדק, בשורת הדין, כי אם במדת הרחמים והחמלה: לתמוך את עניים, לבקר חוליהם, לקבור מתיהם וככה מקיימים היהודים מקודתו, כי מפיו הם חיים, ומרחמים על כל הבריות.

היש עוד דת של יושר, דת שאינה משוחדת משנאה כדתנו? דת צדקת ואינה עולבת, דת מוחלת על כל צרות ומכות כחול הים. דת שאינה מתחשבת עם מעשי צד שבגדד, ויודעת רק את הצדק המופשט, המוחלט? התלמוד הוא מבצר היושר לכל מין האנושי וצור חסד לאומים זרחמנות לכל בשר. ובצדק נקרא נגדה נא לכל העמים: "מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" (דברים ד. ח).

ולמרות זה, רגשו גוים וישימו עלילות דברים להתלמוד, ולומדים עליו חובה זמטילים בו דופי ומאשימים אותו כי הוא מכיל דברי שנאה להם, ובי תורת התלמוד קנאית ואינה סבלנית לאומות העולם. ארית מורף – ושואג. והם מכחישים מראה עינים, גלוי לכל רואי השמש. היש מצח נחושה ותוצפה ועוות פנים כזת לשקר כה באופן נורא? שומו שמים!

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשט"א